

Η ΝΕΑ ΓΕΝΙΑ ΣΤΟ ΚΑΛΕΙΔΟΣΚΟΠΙΟ

Συλλογικές δράσεις, Συναισθήματα
και Εκλογική Συμπεριφορά στην Ελλάδα του 2023

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Κώστας Γούσης & Λουκία Κοτρωνάκη

ΓΡΑΦΟΥΝ

James M. Jasper
Λίνα Ζηργάνου-Καζολέα
Μανίνα Κακεπάκη

Κώστας Κανελλόπουλος
Παναγιώτης Κουστένης
Μαρία Λούκα

Γιάννης Μπαλαμπανίδης
Μάρω Παντελίδου-Μαλούτα
Νίκος Σερντεδάκης

ON
ETERON

Επιμέλεια: Κώστας Γούσης, Λουκία Κοτρωνάκη
Γραφιστική επιμέλεια / σχεδιασμός: Χαρά Μπαλάκα

Eteron - Ινστιτούτο για την Έρευνα και την Κοινωνική Αλλαγή
Λεωκορίου 38 - 40, Αθήνα, 105 54

Αθήνα, Ιανουάριος 2024

ISBN 978-618-87020-0-4

Copyright

Το παρόν έργο αδειοδοτείται υπό τους όρους της άδειας Creative Commons Αναφορά Δημιουργού - Μη Εμπορική Χρήση - Όχι Παράγωγα Έργα 4.0 Διεθνές (CC BY-NC-ND 4.0). Για να δείτε ένα αντίγραφο της άδειας αυτής επισκεφτείτε τον [ιστότοπο](#).

Η ΝΕΑ ΓΕΝΙΑ ΣΤΟ ΚΑΛΕΙΔΟΣΚΟΠΙΟ

Συλλογικές δράσεις, Συναισθήματα
και Εκλογική Συμπεριφορά στην Ελλάδα του 2023

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Κώστας Γούσης & Λουκία Κοτρωνάκη

ΓΡΑΦΟΥΝ

James M. Jasper

Λίνα Ζηργάνου-Καζολέα

Μανίνα Κακεπάκη

Κώστας Κανελλόπουλος

Παναγιώτης Κουστένης

Μαρία Λούκα

Γιάννης Μπαλαμπανίδης

Μάρω Παντελίδου-Μαλούτα

Νίκος Σερντεδάκης

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

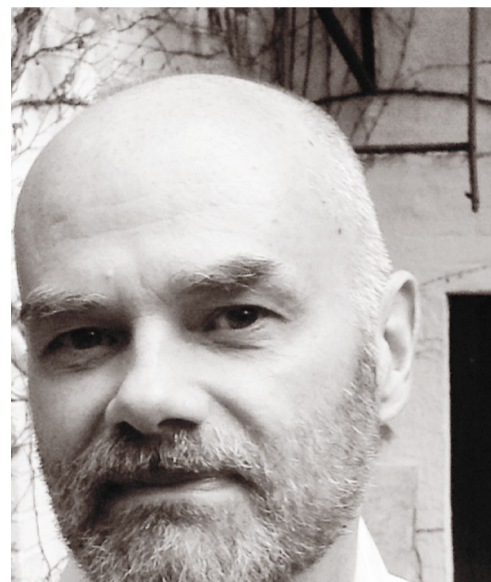
Η ΝΕΑ ΓΕΝΙΑ ΣΤΟ ΚΑΛΕΙΔΟΣΚΟΠΙΟ:
ΣΥΛΛΟΓΙΚΕΣ ΔΡΑΣΕΙΣ, ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΑ
ΚΑΙ ΕΚΛΟΓΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ
ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΤΟΥ 2023

**E - Book
NO. 02**

- 06** **ΕΙΣΑΓΩΓΗ**
- 12** **ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΜΕ ΤΟΝ JAMES M. JASPER:**
«Τα συναισθήματα είναι τα βασικά δομικά στοιχεία μιας θεωρίας της δράσης»
- 18** **ΛΟΥΚΙΑ ΚΟΤΡΩΝΑΚΗ:**
Το πολιτικό προφίλ των νέων μετά τα Τέμπη: Συναισθήματα, ιδεολογικές ταυτίσεις και προσδοκίες
- 30** **ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΚΟΥΣΤΕΝΗΣ:**
Η ψήφος των νεότερων ηλικιών στην Ελλάδα 1990-2023
- 54** **ΜΑΝΙΝΑ ΚΑΚΕΠΑΚΗ:**
Μια γενεαλογία των ερευνών για τους νέους/ες: γιατί τόσες πολλές και γιατί τόσο συχνές;
- 60** **ΚΩΣΤΑΣ ΓΟΥΣΗΣ:**
Χαρτογραφώντας τη νέα γενιά:
Μια συγκριτική ανάλυση
- 76** **ΝΙΚΟΣ ΣΕΡΝΤΕΔΑΚΗΣ:**
Οι τάσεις εξατομίκευσης στους καιρούς της μετα-δημοκρατικής ρευστότητας
- 80** **ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΠΑΛΑΜΠΑΝΙΔΗΣ:**
Χαμηλές προσδοκίες, υψηλές απαιτήσεις: το παράδοξο της «νέας γενιάς
- 86** **ΛΙΝΑ ΖΗΡΓΑΝΟΥ-ΚΑΖΟΛΕΑ & ΜΑΡΩ ΠΑΝΤΕΛΙΔΟΥ-ΜΑΛΟΥΤΑ:**
Η ψήφος των νέων στις εκλογές της 21ης Μαΐου: Εξατομίκευση, ιδεολογική ρευστότητα και τα όρια της αριστερής στροφής
- 92** **ΜΑΡΙΑ ΛΟΥΚΑ:**
Η ενσώματη επιτέλεση του πένθους της νέας γενιάς: Μια μικρή ρωγμή στην κοινοτοπία της αδράνειας
- 98** **ΚΩΣΤΑΣ ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ:**
Η συμμετοχή των νέων στις κινητοποιήσεις:
Μια σύντομη διερεύνηση
- 104** **ΚΩΣΤΑΣ ΓΟΥΣΗΣ:**
Η ψήφος των νέων με βάση τα exit polls:
Συγκριτικά γραφήματα για τις βουλευτικές εκλογές του 2019 και του 2023

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ

James
M. Jasper

Κοινωνιολόγος
και συγγραφέας

12

ΑΡΘΡΟ

Μανίνα
Κακεπάκη

Κύρια Ερευνήτρια,
Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών
Ερευνών (ΕΚΚΕ)

54

ΑΡΘΡΟ

Λουκία
Κοτρωνάκη

Δρ. Πολιτικής Κοινωνιολογίας -
Ερευνήτρια

18

ΑΡΘΡΟ

Παναγιώτης
Κουστένης

Δρ. Πολιτικής Επιστήμης

30

ΑΡΘΡΟ
Κώστας
Γούσης

Συντονιστής
του Project
Youth Voice On
στο Eteron

60, 104

ΑΡΘΡΟ
Γιάννης
Μπαλαμπανίδης

Πολιτικός επιστήμονας,
Συγγραφέας

80

ΑΡΘΡΟ
Νίκος
Σερντεδάκης

Κοινωνιολόγος,
Πανεπιστήμιο Κρήτης

76

ΑΡΘΡΟ
Μαρία
Λούκα

Δημοσιογράφος - Σεναριογράφος

92

ΑΡΘΡΟ
Λίνα Ζηργάνου
- Καζολέα

&

Μάρω
Παντελίδου
- Μαλούτα

Ερευνήτρια,
υποψήφια διδάκτορισα
Πολιτικής Επιστήμης ΕΚΠΑ

86

Ομότιμη καθηγήτρια Πολιτικής
Επιστήμης, ΕΚΠΑ

ΑΡΘΡΟ
Κώστας
Κανελλόπουλος

Ερευνητής,
Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών
(ΕΚΚΕ)

98

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

«Εστιάζοντας στην ηλικιακή κατηγορία 17 - 34 ετών, επιδίωξη είναι η αποτύπωση και κατανόηση των πολιτικών στάσεων, της εκλογικής συμπεριφοράς και των ευρύτερων διαθέσεων πολιτικής συμμετοχής της νέας γενιάς των αλληπάλληλων κρίσεων»

Κώστας Γούσης & Λουκία Κοτρωνάκη

Το υλικό που συγκεντρώνεται στον ηλεκτρονικό συλλογικό τόμο με τίτλο «**Η Νέα Γενιά στο Καλειδοσκόπιο: Συλλογικές δράσεις, Συναισθήματα και Εκλογική Συμπεριφορά στην Ελλάδα του 2023**» εντάσσεται στο ερευνητικό πρόγραμμα “Youth – Voice On” και επιχειρεί να σκιαγραφήσει το προφίλ της νέας γενιάς, καταγράφοντας, αναλύοντας και συζητώντας τις συλλογικές δράσεις των νέων, τις τοποθετήσεις τους σε μια σειρά από πολιτικά, αξιακά και ιδεολογικά ζητήματα, καθώς και την εκλογική τους συμπεριφορά.

Αποτελεί συνέχεια του προηγούμενου ερευνητικού προγράμματος του Eteron για τη Generation Z, ευρήματα του οποίου εκδόθηκαν στο πρώτο e-book του Eteron το Φεβρουάριο του 2023 με τίτλο: [«Gen Z, Πολιτική & Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης στην περίοδο της πανδημίας»](#).

Εστιάζοντας στη μεταπανδημική συγκυρία και επεκτείνοντας το φάσμα και το πεδίο αναφοράς πέρα απ’ τα στενά όρια της Gen Z (17-25 έτη) προκειμένου να συμπεριληφθεί και τμήμα των Millennials (25-34) στην έρευνα, επιδίωξη του παρόντος τόμου είναι η συμβολή στη χαρτογράφηση του πολιτικών τάσεων που εκδηλώνονται στη γενιά των αλληπάλληλων κρίσεων μέσα απ’ τη ματιά της συγκριτικής πολιτικής ανάλυσης, της εκλογικής κοινωνιολογίας, των σπουδών νεολαίας και της συγκρουσιακής πολιτικής.

Αφετηρία για το ερευνητικό πρόγραμμα “Youth - Voice On” αποτέλεσε ένα συμβάν μείζονος κοινωνικού ενδιαφέροντος, το πιο θανατηφόρο σιδηροδρομικό δυστύχημα που έχει καταγραφεί στην Ελλάδα. Η μετωπική σύγκρουση των δύο τρένων στα Τέμπη, με την απώλεια τόσων ανθρώπινων ζωών στην πλειοψηφία τους κάτω των 30 ετών, λειτούργησε ως σοκ που βύθισε την κοινωνία στο πένθος και παράλληλα οδήγησε σε πολυήμερες κινητοποιήσεις πανελλαδικά, τις μεγαλύτερες, ίσως, της τελευταίας δεκαετίας.

Τα κύρια ερωτήματα τα οποία θέσαμε στο επίκεντρο της έρευνας «Η νέα γενιά μετά τα Τέμπη» είναι τα ακόλουθα: Ποιές είναι οι απόψεις, τα κυρίαρχα συναισθήματα και η συμμετοχή των νέων στις κινητοποιήσεις μετά το θανατηφόρο σιδηροδρομικό δυστύχημα στα Τέμπη; Τι πιστεύουν ότι πρέπει να γίνει για να είναι ασφαλείς οι σιδηροδρομικές μεταφορές και ποιοι μπαίνουν στο κάδρο της ευθύνης για το δυστύχημα; Ποιες ευρύτερες τάσεις αποτυπώνονται σε σχέση με την εμπιστοσύνη των νέων στους θεσμούς και το ιδεολογικό-πολιτικό τους προφίλ;

Πρόκειται για ποσοτική έρευνα, με επιστημονική υπεύθυνη τη συνεπιμελήτρια του παρόντος συλλογικού τόμου Λουκία Κοτρωνάκη, μεταδιδακτορική ερευνήτρια, διδάσκουσα του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας του Παντείου Πανεπιστημίου και μέλος του Εργαστηρίου Συγκρουσιακής Πολιτικής. Τα στοιχεία της έρευνας συνέλεξε η aboutpeople, για λογαριασμό του Eteron, στα μέσα Απριλίου του 2023 σε δείγμα 634 ατόμων, ηλικίας 17 – 34 ετών.

Παράλληλα, η πρόσκλησή μας για διάλογο γύρω από τα ευρήματα της έρευνας του Eteron, συνέπεσε με τις διπλές βουλευτικές εκλογές του Μαΐου και Ιουνίου 2023, οι οποίες αναμφίβολα ανέδειξαν μια σειρά από συνέχειες, ασυνέχειες, παραδοξότητες και αντινομίες σε σχέση με την εκλογική συμπεριφορά των νέων και όχι μόνο. Για το λόγο αυτό, τα ευρήματα της έρευνας για τη συμμετοχή των νέων στις κινητοποιήσεις του Μαρτίου του 2023 πλαισιώνονται από έναν ευρύτερο διάλογο για την ψήφο των νέων έως και 34ων ετών, παρουσιάζοντας αναλύσεις, εκτιμήσεις αλλά και στοιχεία και συγκριτικούς πίνακες για την ψήφο τους στις βουλευτικές του 2023, την εξέλιξη της εκλογικής και πολιτικής συμπεριφοράς της νέας γενιάς στο πέρασμα των χρόνων και τις μακρόσυρτες διαδικασίες συγκρότησης πολιτικών ταυτοτήτων.

Μεθοδολογικές επισημάνσεις για την έννοια της γενιάς και το project “Youth - Voice On”

Στο σχεδιασμό και την υλοποίηση του project “Youth - Voice On” η συμβολή των θεωρητικών και μεθοδολογικών προτάσεων της συγκρουσιακής πολιτικής στάθηκε κρίσιμη παράμετρος. Και αυτό κυρίως γιατί, το ερευνητικό - και εν πολλοίς και επιστημολογικό - ερώτημα αυτού του διακριτού πεδίου της πολιτικής κοινωνιολογίας μετατοπίζεται από το σύνθημα γιατί (των συγκρούσεων) στο πώς των διαφορετικών μορφών συλλογικής δράσης: στην αναζήτηση των μηχανισμών και των πολιτικών διαδικασιών ανάδυσης, ανάπτυξης, διάχυσης, υποχώρησης, ενίοτε και θεσμοποίησης των ποικίλων (συμβατικών και αντισυμβατικών) ιδιωμάτων συλλογικού πράττειν σε αλληλεπίδραση με τα πολιτικά και θεσμικά περιβάλλοντα εντός των οποίων εκδηλώνονται. Μέσα απ’ αυτήν τη σχεσιακή ματιά, ζητήματα που αφορούν στην πολιτικοποίηση των νέων και στη διαμόρφωση μοτίβων πολιτικής έκφρασης και συμπεριφοράς προσεγγίζονται ως δυναμικές διαδικασίες σ’ ένα μάτριξ σχέσεων (φίλων και αντιπάλων), εμπειριών, βιωμάτων, και πολιτικών ταυτοτήτων, οι οποίες εξελίσσονται και μετασχηματίζονται στο διάβα του χρόνου.

Κάτω απ’ αυτό το πρίσμα, η ηλικιακή παράμετρος, η νεότητα εν προκειμένω, δε γίνεται αντιληπτή μόνο ως δημογραφική κατηγορία για την επαναδιατύπωση της κοινότοπης διαπίστωσης ότι οι νέοι-ες έχουν την τάση να αμφισβητούν τους γονείς τους και ως εκ τούτου να εμπλέκονται με μεγαλύτερη προθυμία σε αντισυμβατικές μορφές πολιτικής συμμετοχής και στην “πολιτική της διεκδίκησης” με την ευρεία έννοια. Η ηλικιακή παράμετρος αναβαθμίζεται σε κοινωνιολογική μεταβλητή αξιοσημείωτης ερμηνευτικής εμβέλειας μέσα απ’ την ανάδειξη της έννοιας της βιογραφικής διαθεσιμότητας/biographical availability (McAdam, 1986, 1989), της πορείας ζωής/life course (Fillieule, 2013) και της πολιτικής γενιάς (Mannheim, 1952). Κατά γενική ομολογία, η ενασχόληση με την πολιτική και συγκεκριμένα με την πολιτική της διεκδίκησης, η οποία έχει την τάση να πλοηγείται σε αχαρτογράφητα ύδατα, απαιτεί μια σχετική ευελιξία από την μεριά των συμμετεχόντων. Ευελιξία που απορρέει -και καλλιεργείται- από τον (πλεονάζοντα) ελεύθερο χρόνο και το (περιορισμένο) μέγεθος των ευθυνών. Πρόκειται για συνθήκες βίου - προϋποθέσεις συμμετοχής που συναντάμε συχνότερα στους νέους και τις νέες και πολύ λιγότερο σε πιο ώριμες ηλικίες, καθώς παράγοντες όπως η αγωνία για εργασιακή και κοινωνική ένταξη, ο γάμος και η τεκνοποίηση κ.α., εκτιμάται ότι περιορίζουν τη βιογραφική διαθεσιμότητα και τα κίνητρα για συλλογική δράση αυξάνοντας σημαντικά το κόστος συμμετοχής σε αυτή (Corrigan-Brown, 2011; Passy and Giugni, 2001).

Πιο πρόσφατες μελέτες, ωστόσο, επισημαίνουν ότι θα ήταν εσφαλμένη μια απόπειρα ευθείας και αιτιώδους σύνδεσης της ηλικίας με συγκεκριμένες πολιτικές συμπεριφορές, ροπές και συγκρουσιακές διαθεσιμότητες. Μετατοπίζοντας την ερευνητική εστία απ’ τη χρονολογική στην κοινωνική ηλικία, αυτές οι εργασίες δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στην αλληλουχία των κοινωνικά γειωμένων γεγονότων που αναφύονται στο βίο των ανθρώπων και στους (διαφορετικούς) κοινωνικούς ρόλους που εκείνοι αναλαμβάνουν στην πορεία της ζωής τους. Δίχως να αρνούνται την ανεξίτηλη επίδραση των εμπειριών της πρώτης νιότης στη διαμόρφωση πολιτικών προτιμήσεων και αντιλήψεων, υποστηρίζουν ότι στο βαθμό που όλοι οι άνθρωποι δε βιώνουν τις ίδιες μεταβάσεις στην ίδια ηλικία αλλά ούτε και επηρεάζονται μ’ έναν ομοιόμορφο τρόπο από τα μείζονα κοινωνικά γεγονότα μιας εποχής, δεν μπορεί να υπάρξει ένα ενιαίο μοντέλο ερμηνείας και πρόγνωσης των πολιτικών συμπεριφορών (και των αλλαγών αυτών) με (αποκλειστικό) κριτήριο την ηλικία (Fillieule, 2013). Ως εκ τούτου, ως πιο διαφωτιστικές προκρίνονται εκείνες οι προσεγγίσεις που λαμβάνουν υπόψη τα διαφορετικά πολιτισμικά υπό-σύμπαντα αναφοράς των μελών της ίδιας ηλικιακής κατηγορίας, καθώς κατεξοχήν εκεί φιλτράρονται, αποτιμώνται και αξιοδοτούνται οι διαφορετικές κοινωνικές εμπειρίες και οι πολλαπλοί ρόλοι (Fillieule, 2010).

Σε παράλληλες ράγες σκέψης μας καλεί να κινηθούμε και η έννοια της πολιτικής γενιάς. Κάθε γενιά είναι δυνατόν να οριστεί με κέντρο την οικογενειακή δομή, τις ιστορικές εμπειρίες ή τις βιογραφικές εναλλαγές. Συνηθίζεται όμως, η εκάστοτε γενιά να θεωρείται ταυτόσημη με μια ομάδα ανθρώπων που γεννήθηκε σε μια συγκεκριμένη ιστορική περίοδο και η οποία τείνει να προσλαμβάνει τα χαρακτηριστικά μιας ανεπανάληπτης χωροχρονικής ταυτότητας, η οποία σφυρηλατήθηκε μέσα απ' τις ιδιαίτερες ιστορικές στιγμές και κοινωνικές διεργασίες που συνέτειναν στην «ωρίμανση» της (Manheim, 1952).

Ειδοποιό γνώρισμα της κάθε διακριτής γενιάς είναι οι διαφορετικές προσδοκίες ζωής και συνθήκες καθημερινότητας με τις οποίες αναμετρώνται τα μέλη της, σε σχέση με εκείνα των προηγούμενων (γενεών). Ωστόσο όπως, συχνά, επισημαίνεται, θα ήταν αδόκιμο να υποστηριχθεί ότι υφίσταται μιας κάποιας μορφής αξιακή/πολιτισμική συμφωνία ανάμεσα στα μέλη της ίδιας ηλικιακής κατηγορίας. Αντιστοίχως, θα ήταν εξίσου άτοπο να θεωρηθεί ότι οι -κατά τα άλλα - κοινές κοινωνικές εμπειρίες επιτελούν μια οριζόντια λειτουργία γενεακής ευθυγράμμισης στις ίδιες ή σε παρεμφερείς πολιτικές στάσεις. Ποικίλοι παράγοντες όπως το φύλο, η κοινωνική θέση και το κοινωνικό στάτους, οι συλλογικές ταυτότητες και ο βαθμός ενθυλάκωσης σε κοινωνικά δίκτυα (Andretta and della Porta, 2020) και κοινότητες νοημάτων, μοιάζει πως παρεμβαίνουν με πιο επιδραστικό τρόπο στη διαμόρφωση πολιτικών προδιαθέσεων και στην ενστάλαξη αυτών σε διαθέσεις και πρωτοβουλίες για συλλογική δράση.

Αναμφίβολα όμως, εκείνη η μεταβλητή που κρίνεται καθοριστική για την μετουσίωση μιας ηλικιακής ομάδας σε πολιτική γενιά είναι τα μετασχηματιστικά γεγονότα. Ως μετασχηματιστικά γεγονότα (Sewell, 1996; McAdam and Sewell, 2001) γίνονται αντιληπτές εκείνες οι ενδεχομενικές συμπυκνωμένες στιγμές πολιτικής και πολιτισμικής δημιουργίας που χωρίς να αποδιαιθρώνουν το πλέγμα των κοινωνικών και πολιτικών δομών, εντούτοις μεταβάλλουν τη ροή της συγκυρίας επιφέροντας ποικίλα δομικά αποτελέσματα μακράς διάρκειας - συμπεριλαμβανομένων και αλλαγών σε ό,τι θεωρείται εύλογη μορφή συλλογικής δράσης (Collier and Collier, 1991). Παράλληλα, πρόκειται για γεγονότα που αυξάνουν την αβεβαιότητα και

τις συγκινησιακές ροές στους συλλογικούς δρώντες (και τους αντιπάλους αυτών) εγκαθιδρύοντας νέα αντιληπτικά σχήματα για την ερμηνεία της πραγματικότητας, τις υφιστάμενες αρχές καθώς και τις (ενάρετες) κοινωνικές συμπεριφορές (Kotronaki and Seferiades, 2012). Εξεγέρσεις, πολιτειακές μεταβάσεις, συγκρουσιακά δρώμενα υψηλής συναισθηματικής - και αναπόδραστα και κατασταλτικής - ισχύος, πολιτικά και κοινωνικά σοκ, και εν γένει συμβάντα που λειτουργούν ως ηθικοί σταθμοί και ως χωροχρονικά ορόσημα αναστοχασμού της παρελθούσας και μέλλουσας κοινωνικής εμπειρία εμπίπτουν σ' αυτή τη σπάνια κατηγορία μετασχηματιστικών γεγονότων.

Υπ' αυτή την έννοια, ακόμη κι αν δεχτούμε ότι στο ιστορικό συνεχές αναδύονται και ωριμάζουν διαφορετικές γενιές (1925 -1945: "Σιωπηρή Γενιά", 1946 -1964: "Baby Boomers", 1965-1979: "Generation X", 1980-1994: "Millennials", 1995-2010: "Gen Z"), η ηλικία στη μελέτη και ερμηνεία φαινομένων που σχετίζονται με τις πολιτικές προτιμήσεις και αντιλήψεις και τις πολιτισμικές πρακτικές αυτών οφείλει να αναγνωστεί κυρίως μέσα απ' τις κοινωνικές/πολιτισμικές διαστάσεις και εκφάνσεις της. Όπως το διατυπώνει η [Ruth Milkman](#) σε συνέντευξή της στο Eteron: «Μια γενιά δεν είναι ένα βιολογικό φαινόμενο που ορίζεται από την ηλικία αλλά ένα κοινωνιολογικό φαινόμενο που ορίζεται από τα δράματα της ιστορίας»

Δομή του συλλογικού τόμου

Το e-book ανοίγει με τη συνέντευξη που μας παραχώρησε ο **James M. Jasper**. Ο Jasper είναι αμερικάνος κοινωνιολόγος με μεγάλη συμβολή στην ανάδειξη των πολιτισμικών και γνωστικών συντεταγμένων της κινηματικής δράσης και της πολιτικής συμμετοχής. Με ιδιαίτερη έμφαση στη χαρτογράφηση των θυμικών, των διαθέσεων και των συναισθημάτων που πυροδοτούν τα διαφορετικά είδη συλλογικής δράσης, ο Jasper έχει εισφέρει στη βιβλιογραφία σειρά έργων, μεταξύ των οποίων το *The Art of Moral Protest* και το πιο πρόσφατο *The Emotions of Protest*. Μαζί του συζητήσαμε αυτές τις αθέατες πλευρές της πολιτικής συμπεριφοράς, τις λειτουργίες και τις χρήσεις της έννοιας του “ηθικού σοκ” στην ανάδυση της συγκρουσιακής πολιτικής, την εκλογική άνοδο της δεξιάς και της άκρας δεξιάς, τις ελπίδες, τους φόβους και τις χαμηλές προσδοκίες των νέων και, τέλος, τις μελέτες για τη νέα γενιά ως πεδίο και εφελτήριο για την κατανόηση των ευρύτερων διαδικασιών κοινωνικοποίησης και πολιτικής κινητοποίησης.

Στο κείμενο της «**Το πολιτικό προφίλ των νέων μετά τα Τέμπη: Συναισθήματα, ιδεολογικές ταυτίσεις και προσδοκίες**», η Λουκία Κοτρωνάκη παρουσιάζει και αναλύει τα κύρια ευρήματα της έρευνας. Η ανάλυση της επικεντρώνεται σε τρεις μείζονες θεματικές. Μια πρώτη που αφορά στο προφίλ των συμμετεχόντων με την έμφαση να δίνεται όχι τόσο στα «ορατά», τα δημογραφικά/κοινωνιογραφικά χαρακτηριστικά της υπό μελέτη ομάδας, όσο στις λιγότερο ορατές όψεις της πολιτικής συμμετοχής: τις συγκινησιακές και ηθικές προτροπές που κατέστησαν δόκιμη την ανάληψη συλλογικής δράσης στη συγκυρία. Μια δεύτερη, κατά την οποία καταγράφονται οι ευρύτερες διεργασίες συγκρότησης συλλογικών ταυτίσεων και νοημάτων για την υπό διερεύνηση ηλικιακή κατηγορία. Και μια τρίτη στραμμένη προς το μέλλον, όπου συζητά τις πολιτικές προσδοκίες των νέων αλλά και τα παράδοξα των πολιτικών στάσεων και προτιμήσεων τους στον παρόντα χρόνο.

Στη συνέχεια, ο Δρ. Πολιτικής Επιστήμης **Παναγιώτης Κουστένης** κάνει ένα ταξίδι στο χρόνο με την ανάλυσή του «**Η ψήφος των νεότερων ηλικιών στην Ελλάδα 1990-2023**». Μέσα από ένα ιστορικό της εξέλιξης της εκλογικής συμπεριφοράς των νέων στο πέρασμα των χρόνων, ο ερευνητής παραθέτει και σχολιάζει στοιχεία και συγκριτικούς πίνακες για την ψήφο των νέων, εκκινώντας από τα πρώτα χρόνια της Μεταπολίτευσης και φτάνοντας μέχρι τις διπλές βουλευτικές εκλογές του 2023. Σχολιάζοντας τις τελευταίες, εξηγεί ότι παρά την πλειοψηφική και σχετικά εξισορροπημένη δυναμική απήχησης της Νέας Δημοκρατίας σε σχέση με το παρελθόν, οι νεότερες ηλικίες αποτελούν το λιγότερο προνομιακό κοινό της. Μεταξύ άλλων, αναδεικνύει την διατήρηση κάποιων γενικότερων δομικών γνωρισμάτων στην εκλογική συμπεριφορά των νέων, όπως την μειωμένη εκλογική συμμετοχή, την περισσότερο αναποφάσιστη ή αποϊδεολογικοποιημένη

στάση και κυρίως τη χαμηλότερη κομματική ταύτιση, καθώς επίσης και τη συνεχή μείωση της αριθμητικής βαρύτητας της ψήφου τους λόγω της δημογραφικής γήρανσης των τελευταίων ετών.

Η **Μανίνα Κακεπάκη**, ερευνήτρια στο Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ) και επιστημονική συνυπεύθυνη της έρευνας του ΕΚΚΕ για τη νέα γενιά με τον τίτλο “YouWho?”, καταγράφει ορισμένα βασικά χαρακτηριστικά στην εξέλιξη του δημόσιου και επιστημονικού διαλόγου αναφορικά με την έννοια της νέας γενιάς και των νέων. Στο άρθρο της «**Μια γενεαλογία των ερευνών για τους νέους/ες: γιατί τόσες πολλές και γιατί τόσο συχνές;**» αναφέρεται στο όλο και μεγαλύτερο ερευνητικό ενδιαφέρον για τη νέα γενιά την περασμένη 15ετία και επισημαίνει τη βαρύνουσα σημασία που έχουν αποκτήσει στη διαμόρφωση πολιτικών ταυτοτήτων των νέων, γεγονότα που βρίσκονται έξω από τα όρια του «εθνικού». Σύμφωνα με την Μ. Κακεπάκη, η πρόκληση για κάθε μελέτη της νέας γενιάς είναι να διακρίνει εάν οι στάσεις και οι αντιλήψεις των ατόμων θα τα συνοδεύουν για όλη την υπόλοιπη ζωή τους.

Ο **Κώστας Γούσης**, συντονιστής του project “Youth - Voice On” και συνεπιμελητής του τόμου, επιχειρεί μια συγκριτική ανάλυση των ευρημάτων της έρευνας «**Η νέα γενιά μετά τα Τέμπη**» με τα αποτελέσματα της έρευνας «**Η Ακτινογραφία των Ψηφοφόρων: Ιδεολογίες, Αξίες, Τοποθετήσεις**», την οποία πραγματοποίησε το Etepon σε συνεργασία με την aboutpeople στις αρχές Απριλίου του 2023 σε επίπεδο γενικού πληθυσμού άνω των 17 ετών. Στην ανάλυσή του «**Χαρτογραφώντας τη νέα γενιά: Μια συγκριτική ανάλυση**» αναδεικνύει τις κυρίαρχες τάσεις στη νέα γενιά σε σχέση με θεματικές όπως: θεσμοί, δημοκρατία & συλλογικές δράσεις, οικονομία, δαπάνες & ρόλος του κράτους, μεταναστευτικό, λοατκι+ δικαιώματα & MeToo, ιδεολογικές αναφορές & προσδοκίες για το μέλλον. Στο πλαίσιο αυτό, εντοπίζει και αναλύει τα ευρήματα ανά ηλικιακή ομάδα σχολιάζοντας τις πιο έντονες διαφορές που προκύπτουν υπό το πρίσμα της γενεακής διάστασης.

Με το ερώτημα των διαδικασιών εξατομίκευσης των νέων καταπιάνεται ο **Νίκος Σερντεδάκης**, καθηγητής στην κοινωνιολογία της συλλογικής δράσης και των κοινωνικών κινημάτων στο Πανεπιστήμιο Κρήτης. Στο άρθρο του «**Οι τάσεις εξατομίκευσης στους καιρούς της μετα-δημοκρατικής ρευστότητας**» επισημαίνει τις ευρύτερες προεκτάσεις μιας θέασης της κοινωνίας ως ενός εξατομικευμένου τόπου άρθρωσης σχεδίων ζωής και παράλληλα αναδεικνύει τις αντίρροπες τάσεις σε αυτή. Στη συμβολή του διακρίνει την ηλικιακή κατηγορία των νέων ανθρώπων από τη «νεολαία» ως ιδιαίτερη κοινωνική κατηγορία, η οποία συγκροτείται στο βαθμό που πλάθει ένα ιδιαίτερο στυλ ζωής, μια διακριτή «κουλτούρα» έναντι εκείνης του υπόλοιπου πληθυσμού. Τέλος, εντοπίζει αντινομίες στα ευρήματα της έρευνας του Etepon, με μεγαλύτερη εκείνη ανάμεσα σε συναισθήματα για το δυστύχημα στα Τέμπη και τα δεδομένα της νεανικής ψήφου των exit polls των εθνικών εκλογών του 2023.

Ο Γιάννης Μπαλαμπανίδης, πολιτικός επιστήμονας και συγγραφέας, σχολιάζει με τη σειρά του τα ευρήματα της έρευνας του Eteron, τις βουλευτικές εκλογές και το ευρύτερο πολιτικό προφίλ των νέων στο άρθρο «**Χαμηλές προσδοκίες, υψηλές απαιτήσεις: το παράδοξο της “νέας γενιάς”**». Όπως εξηγεί, η εικόνα για τους νέους και τις νέες 17-34 ετών στην Ελλάδα σήμερα δείχνει στην κατεύθυνση μιας νεολαίας η οποία έχει χαμηλές προσδοκίες και μεγάλες ματαιώσεις, την ίδια στιγμή που είναι περισσότερο απαιτητική απ’ όσο καμιά φορά θεωρούν οι επίδοξοι πολιτικοί εκφραστές της. Υπ’ αυτή την έννοια, θέτει το ερώτημα μήπως οι πιο μακρόσυρτες διαδικασίες σφυρηλάτησης ταυτότητας εξηγούν καλύτερα το τι είναι και τι θέλει η «νέα γενιά» απ’ ό,τι ορισμένα επεισόδια, όσο κι αν είναι δραματικά και φορτισμένα.

Στη συνέχεια, η Δίνα Ζηργάνου-Καζολέα, υποψήφια διδακτόρισα Πολιτικής Επιστήμης (ΕΚΠΑ) και η Μάρω Παντελίδου-Μαλούτα, ομότιμη καθηγήτρια Πολιτικής Επιστήμης (ΕΚΠΑ) συμμετέχουν στη συζήτηση με το κοινό άρθρο τους «**Η ψήφος των νέων στις εκλογές της 21ης Μαΐου: Εξατομίκευση, ιδεολογική ρευστότητα και τα όρια της αριστερής στροφής**». Όπως επισημαίνουν, στις εκλογές ανατράπηκαν βεβαιότητες που έμοιαζαν να συγκροτούν τις σταθερές του κομματικού συστήματος κατά την περίοδο μετά την κρίση, με προεξάρχουσες την αριστερή ψήφο των νέων και την ιδιαιτέρως μαζική υπερψήφιση του ΣΥΡΙΖΑ. Στο πλαίσιο αυτό, μέσα από μία συνολικότερη εξέταση της πολιτικής φυσιογνωμίας των νέων στην Ελλάδα την τελευταία δεκαετία, διερωτώνται πώς τα εκλογικά αποτελέσματα συνομιλούν με ευρήματα ερευνών της προηγούμενης περιόδου που τεκμηριώναν αφενός τη -σταδιακή και υπό προϋποθέσεις- επιστροφή των νέων στην πολιτική και αφετέρου τη στροφή τους στην αριστερά.

Η Μαρία Λούκα, δημοσιογράφος και σεναριογράφος, γράφει για το δυστύχημα των Τεμπών με έμφαση στη «διαδικασία εξωτερίκευσης, μοιράσματος αλλά και μετασχηματισμού του πένθους» με συγκεντρώσεις, διαδηλώσεις, διαμαρτυρίες, εκδηλώσεις και καλλιτεχνικές δράσεις. Οι έννοιες της απουσίας και του τραύματος βρίσκονται στο επίκεντρο και της πρόσφατης ταινίας της «Πένθος - Αυτοί που μένουν» την οποία σκηνοθέτησε μαζί με τη Μυρτώ Πατσαλίδου. Στο άρθρο της «**Η ενσώματη επιτέλεση του πένθους της νέας γενιάς: Μια μικρή ρωγή στην κοινοτοπία της αδράνειας**» μοιράζεται σκέψεις για τις κινητοποιήσεις μετά τα Τέμπη και το βασικό τους διακύβευμα, που δεν είναι άλλο από ένα κίνημα κατάφασης της ζωής.

Στο άρθρο «**Η συμμετοχή των νέων στις κινητοποιήσεις: Μια σύντομη διερεύνηση**» ο Κώστας Κανελλόπουλος, ερευνητής στο Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ), ανατρέχει σε κάποιες από τις πιο σημαντικές κινητοποιήσεις των τελευταίων δεκαετιών στην Ελλάδα. Όπως εξηγεί, τα ευρήματα της έρευνας του Eteron για τη νέα γενιά μετά τα Τέμπη μπορούν να χρησιμοποιηθούν για συγκριτικές αναλύσεις με αντίστοιχες στάσεις των νέων στο παρελθόν μετά από μεγάλα γεγονότα διαμαρτυρίας. Κάνοντας συσχετίσεις με το ευρύτερο πολιτικό περιβάλλον της κάθε περιόδου, αναφέρεται στην ίδια την έννοια της νεότητας ως κοινωνική κατασκευή, τις κινηματικές συλλογικές ταυτότητες και την εξέλιξη της πολιτικής συμπεριφοράς των νέων σε μια συνθήκη πολλαπλών κρίσεων.

Το e-book κλείνει με την παρουσίαση «**Η ψήφος των νέων με βάση τα exit polls: Συγκριτικά γραφήματα για τις βουλευτικές εκλογές του 2019 και του 2023**», όπου ο Κώστας Γούσης επιστρέφει στην ιστορία των exit polls στην Ελλάδα και τις μεθοδολογικές επισημάνσεις του Ηλία Νικολακόπουλου και συγκρίνει τα αποτελέσματα από τρεις βουλευτικές εκλογές (Ιούλιος 2019, Μάιος & Ιούνιος 2023) εστιάζοντας στις ηλικίες 17 - 24 ετών, 25 - 34 ετών καθώς και στην ψήφο των φοιτητών/ριών.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Andretta, M., della Porta, D. (2020). «When millenials protest: Youth activism in Italy», στο V. Cuzzocrea, B. Giovana Bello, Y. Kazepov (επιμ.) *Italian Youth in International Context. Belonging, Constraints and Opportunities*, London: Routledge, σ. 41-57

Collier, R.B., Collier, D. (1991). *Shaping the Political Arena. Critical Junctures, the Labor Movement, and Regime Dynamics in Latin America*, Princeton: Princeton University Press.

Corrigall-Brown, C. (2011). *Patterns of Protest: Trajectories of Participation in Social Movements*, Stanford, CA: Stanford University Press.

Fillieule, O. (2013). «Age and Social Movements», στο D. A. Snow, D. della Porta, B. Klandermans, D. McAdam (επιμ.), *The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Social and Political Movements*, Malden: Wiley Blackwell, σ.1-3

Fillieule, O. (2010). «Some elements of an interactionist approach to political disengagement», *Social Movement Studies*, τμ. 9, τχ.1, σ. 1-15.

Kotronaki, L., Seferiades, S. (2012). «Along the Pathways of Rage: The Space - Time of an Uprising», στο S. Seferiades, H. Johnston (επιμ.), *Violent Protest, Contentious Politics, and the Neoliberal State*, London: Asghate Publishing, σ. 157-170.

Mannheim, K. (1952). «The problem of generations», στο P. Kecskemeti (επιμ.) *Essays on the Sociology of Knowledge*, London: Routledge & Kegan, σ. 276-322.

McAdam, D. (1986). «Recruitment to high-risk activism: The case of freedom summer», *American of Sociology*, τμ.92, τχ.1, σ. 64-90.

McAdam, D. (1989). «The biographical consequences of activism», *American Sociological Review*, τμ.54, τχ.5, σ.744-760.

McAdam, D., Sewell, W.H. (2001). «It's about Time: Temporality in the Study of Social Movements and Revolutions», στο R.

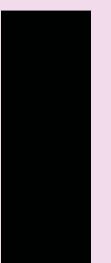
Aminzade, J. Goldstone, D. McAdam, E. Perry, W.H. Sewell, S. Tarrow, C. Tilly (επιμ.), *Silence and Voice in the Study of Contentious Politics*, Cambridge: Cambridge University Press, σ. 89-125.

Passy, F. and Giugni, M. (2001). «Social networks and individual perceptions: Explaining differential participation in social movements», *Sociological Forum*, τμ.16, τχ.1, σ.123-153.

Sewell, W.H. (1996β). «Three Temporalities: Toward an Eventful Sociology», στο T.J. McDonald (επιμ.), *The Historic Turn in Human Sciences*, United States of America: Ann Arbor, The University of Michigan Press, σ. 245-280

JAMES M. JASPER INTERVIEW

**«Τα συναισθήματα
είναι τα βασικά
δομικά στοιχεία
μιας θεωρίας της
δράσης»**

Στα τέλη του Ιούνη του 2023, ο Κώστας Γούσης και η Λουκία Κοτρωνάκη πραγματοποίησαν [βιντεο-συνέντευξη με τον James M. Jasper](#), αμερικάνο κοινωνιολόγο με μεγάλη συμβολή στη μελέτη των κοινωνικών κινημάτων εστιάζοντας στις πολιτισμικές διαστάσεις της πολιτικής δράσης και τη σημασία των συναισθημάτων. Είναι συγγραφέας πολλών έργων, μεταξύ των οποίων το *The Art of Moral Protest* και το πιο πρόσφατο *The Emotions of Protest*.

Στο πλαίσιο του project του Eteron “[Youth – Voice On](#)”, συζητήσαμε μαζί του το ρόλο των συναισθημάτων στα κοινωνικά κινήματα, τις σημασίες και τις χρήσεις της έννοιας του “ηθικού σοκ” στο πεδίο της συγκρουσιακής πολιτικής, την εκλογική άνοδο της δεξιάς και της άκρας δεξιάς, τις ελπίδες, τους φόβους και τις χαμηλές προσδοκίες των νέων και, τέλος, τις μελέτες για τη νέα γενιά ως εργαστήριο για την κατανόηση των ευρύτερων διαδικασιών κοινωνικοποίησης και κινητοποίησης.

Κώστας Γούσης: Στο πεδίο των κοινωνικών επιστημών και πιο ειδικά της μελέτης των κοινωνικών κινημάτων είναι συχνό φαινόμενο να υποτιμάται ο ρόλος των συναισθημάτων στις διάφορες αναλύσεις. Αντίθετα, στο έργο σας έχετε αναδείξει συστηματικά μια θεωρία της δράσης που λαμβάνει σοβαρά υπόψη τη δυναμική των συναισθημάτων. Ή όπως γράψατε και στο βιβλίο σας “*The Emotions of Protest*”, “ο εγκέφαλος μας μπορεί να νιώσει και η καρδιά μας μπορεί να σκεφτεί”. Τι μπορούμε να μάθουμε για την πολιτική και τη διαμαρτυρία όταν φέρνουμε τα συναισθήματα στο επίκεντρο;

James M. Jasper: Υπάρχουν πολλά να πούμε με αφορμή αυτήν την ερώτηση. Θα προσπαθήσω να συνοψίσω την απάντησή μου. Αν θέλουμε μια θεωρία της δράσης αντί για μια θεωρία της δομής και των περιορισμών, όπως είναι πολλές απ’ τις θεωρίες κοινωνικών κινημάτων, αν μας ενδιαφέρει η δράση, πρέπει να εξετάσουμε και τα συναισθήματα. Αυτά είναι που κατευθύνουν τις δράσεις μας, τους δίνουν ώθηση κι ενέργεια ή τους αφαιρούν ενέργεια και τις ανακόπτουν. Κατά κάποιον τρόπο, μας καθοδηγούν στο μονοπάτι της ζωής μας, μέσω διαφορετικών δρόμων δράσης. Γι’ αυτό και είναι δύσκολο να έχουμε μια θεωρία δράσης που να μην βασίζεται στα συναισθήματα. Οι απλές αρχές της θεωρίας της ορθολογικής επιλογής, που εστιάζουν μόνο στο συμφέρον, στην πραγματικότητα δεν μπορούν να εξηγήσουν γιατί θέλουμε αυτά που θέλουμε, γιατί συμμαχούμε με τα τάδε άτομα αντί για να δεινά και γιατί υιοθετούμε κάποιες πρακτικές έναντι κάποιων άλλων.

James M. Jasper
Interview
ON
ETERON

Όλα τα παραπάνω είναι συναισθηματικές διεργασίες. Άρα θα μπορούσαμε να πούμε πως μέσω των συναισθημάτων ζούμε και δρούμε και αν αναλύσουμε την κάθε μας πράξη στα βασικά της συστατικά, είτε εν

τέλει σε ατομικό επίπεδο είτε σε επίπεδο διάδρασης με άλλα άτομα, θα δούμε ότι τα συναισθήματα είναι η κινητήριος δύναμη. Και όσο περισσότερο αντιλαμβανόμαστε τα εν λόγω συναισθήματα, τόσο καλύτερα θα κατανοήσουμε και τους μηχανισμούς της κοινωνικής δράσης. Αυτό που πάντα προσπαθούμε να κάνουμε με την όποια κοινωνική εξήγηση, είναι να αναλύουμε τα βασικά συστατικά της κοινωνική δράσης.

Αν δηλαδή πούμε, “έκανα το τάδε επειδή ζήλεψα”, ο κόσμος καταλαβαίνει τι εννοούμε. Καταλαβαίνουν τι είναι η ζήλια ή η αγανάκτηση, για παράδειγμα. Αν πούμε ότι είμαστε θυμωμένοι/ες ή εξοργισμένοι/ες, ο κόσμος θεωρεί αυτήν την εξήγηση επαρκή και δεν διερευνά περαιτέρω τα κίνητρα για τις πράξεις μας. Γι’αυτό και θεωρώ ότι τα συναισθήματα είναι τα βασικά δομικά στοιχεία μιας θεωρίας δράσης, τόσο της πολιτικής δράσης, αλλά και πολλών άλλων ειδών δράσης. Δεν αφορά, δηλαδή, μόνο τον τομέα της πολιτικής.

Λουκία Κοτρωνάκη: Μία απ’ τις σημαντικότερες έννοιες που έχετε προτείνει προκειμένου να εξηγήσετε την έξαρση συλλογικών δράσεων χωρίς προηγουμένως να υπάρχουν οργανωτικές εντάξεις είναι η έννοια του “ηθικού σοκ”. Μπορείτε να μας δώσετε τον ορισμό και τις χρήσεις αυτής της έννοιας στο πεδίο της συγκρουσιακής πολιτικής; Επίσης, αναρωτιόμουν αν όλα τα ηθικά σοκ λειτουργούν με τον ίδιο τρόπο ανεξάρτητα με το πολιτικό περιβάλλον ή τη συγκυρία μέσα στην οποία εκδηλώνονται;

James M. Jasper: Όπως το αντιλαμβάνομαι εγώ, το ηθικό σοκ είναι όταν συμβαίνει κάτι αξιοπρόσεκτο και μας κάνει να συνειδητοποιήσουμε ότι ο κόσμος δεν είναι όπως νομίζαμε. Μετά [το σοκ] χρειάζεται να επαναδομήσουμε κάποια από τα συναισθήματά μας ή και κάποιες απόψεις μας για τον κόσμο, για να αποκαταστήσουμε τα πράγματα. Είναι δύσκολο και κλονίζει την οπτική μας σε σχέση με τον εαυτό μας και τον κόσμο, γι’αυτό και κάποια απ’ αυτά τα σοκ μας παραλύουν. Με αυτή την έννοια, τα ηθικά σοκ δεν οδηγούν πάντα σε δράση. Μπορεί να οδηγήσουν σε κατάθλιψη ή παραίτηση. Παρόλα αυτά, υπό συγκεκριμένες συνθήκες, μπορεί και να μας κινητοποιήσουν να δράσουμε.

Οι συνθήκες αυτές είναι πολύ συχνά τα συνήθη κίνητρα κινητοποίησης: δικτυώσεις γνωστών μας ανθρώπων που συμμετέχουν στις κινητοποιήσεις, δραστηριοποίηση οργανώσεων για το θέμα, διαθέσιμοι πόσοι, πράγματα που μπορούμε να κάνουμε. Αυτό είναι ένα σύνθημα μοτίβο κινητοποίησης του κόσμου. Ωστόσο, κι αυτές οι συνθήκες να μην συντρέχουν, τα σοκ ενίοτε μας κινητοποιούν τόσο ώστε να πάρουμε την πρωτοβουλία να αναζητήσουμε δίκτυα που δραστηριοποιούνται σε έναν τομέα ή να βρούμε τις σχετικές οργανώσεις. Ή μπορεί ακόμη και να ιδρύσουμε οργανώσεις γι’ αυτό το σκοπό, αν κι ένα τέτοιο βήμα είναι πιο ασυνήθιστο. Το ηθικό σοκ, επομένως, μπορεί να οδηγεί σε έξαρση των συλλογικών δράσεων.

Αρχικά, με αυτή την έννοια ήθελα να εξηγήσω γιατί ο κόσμος συμμετέχει σε κινήματα ακόμη και χωρίς να ξέρει άλλα άτομα σε αυτό το χώρο ή χωρίς να ανήκει σε σχετικά δίκτυα. Παρόλα αυτά, σε βάθος χρόνου,

διαπίστωσα ότι το ηθικό σοκ έχει επίδραση και στα άτομα που είναι ήδη στο κίνημα ή που είναι φιλικά προσκείμενοι/ες σ’αυτό.

Στην περίπτωση αυτή, το ηθικό σοκ λειτουργεί ως επιπλέον κίνητρο που ενεργοποιεί ξανά έναν κόσμο και ωθεί σε πιο έντονη συμμετοχή. Δε σημαίνει ότι αλλάζουν τις απόψεις τους – σπάνια οι άνθρωποι αλλάζουν τις απόψεις τους, αλλά το ηθικό σοκ έρχεται να τους θυμίσει τους αρχικούς λόγους της δραστηριοποίησής τους, ή τους λόγους για τους οποίους νιώθουν την ανάγκη να υπερασπιστούν τα ανθρώπινα δικαιώματα ή όποιον άλλο σκοπό τους έχει ενεργοποιήσει. Τους κάνει να θέλουν να κάνουν περισσότερα και να ασχοληθούν με το θέμα με νέα ζέση ακριβώς λόγω της κινητοποιητικής ισχύος του σοκ. Έτσι χρησιμοποιείται αυτή η έννοια τα τελευταία χρόνια. Ως ένας τρόπος συντήρησης της δυναμικής των κινήματων, απέναντι σε δύσκολες ή δυσμενείς εξελίξεις και γεγονότα που σοκάρουν.

Λουκία Κοτρωνάκη: Γνωρίζουμε ότι υπάρχει ένας αρνητικός συσχετισμός ανάμεσα στις χαμηλές προσδοκίες και τα θετικά κίνητρα συμμετοχής σε μορφές συλλογικής δράσης, είτε μιλάμε για συμβατικές είτε για μη-συμβατικές μορφές δράσης. Σύμφωνα με τα ευρήματα της έρευνάς μας, οι νέοι/ες χαρακτηρίζονται από χαμηλές προσδοκίες, χωρίς φιλοδοξίες μελλοντικής κοινωνικής αλλαγής. Ωστόσο, αυτή τους η απαισιοδοξία δε φαίνεται να μεταφράζεται σε επιφυλακτική στάση απέναντι στην εκλογική διαδικασία. Πώς εξηγείτε αυτό το παράδοξο; Και για να φέρουμε ξανά τα συναισθήματα στη συζήτηση, ποια μοτίβα αγάπης, μίσους – και αντίστοιχης κοινωνικής δράσης – πιστεύετε ότι μπορούν να προκύψουν σε γνωστικές και συναισθηματικές συνθήκες χαμηλών προσδοκιών;

James M. Jasper: Θα μεταφέρω καταρχάς την εμπειρία μου από τις ΗΠΑ. Γενικά υπάρχει αρκετός κυνισμός ως προς τις εκλογικές πολιτικές μεταξύ των ακτιβιστών της Αριστεράς. Και επικρατεί κυνισμός ως προς την προοπτική μιας κοινωνικής αλλαγής μετά από όσα περάσαμε επί George W. Bush και πιο πρόσφατα με τον Donald Trump. Η εκλογή του Barack Obama καλλιέργησε πολλές ελπίδες οι οποίες όμως διαψεύστηκαν και θεωρώ ότι το γεγονός αυτό οδήγησε στο κίνημα Occupy Wall Street. Βλέπουμε ότι γενικά υπήρχαν λόγοι για να είναι οι άνθρωποι κυνικοί κι επιφυλακτικοί ως προς τις διαμαρτυρίες αλλά και την πολιτική γενικά, αλλά μετά συνέβη το εξής: Όταν εξελέγη ο Trump, αυτός ο κόσμος που ήταν σχετικά κυνικός απέναντι στις εκλογικές πολιτικές συνειδητοποίησε πόσο χειρότερα μπορούσαν να γίνουν τα πράγματα και ότι οι εκλογές έχουν όντως σημασία. Έτσι αναζωπυρώθηκε το ενδιαφέρον για κοινότητες πρακτικές, όπως το να πάει κανείς να ψηφίσει.

Άρα ακόμα κι αν ο κόσμος δεν είχε ιδιαίτερη ελπίδα για θετική κοινωνική αλλαγή, ο φόβος ή και η απειλή επιδείνωσης της κατάστασης από έναν ακροδεξιό και παράφρονα Πρόεδρο ήταν επαρκές κίνητρο για να πάει ο κόσμος να ψηφίσει. Άρα ενεργοποιούνται διαφορετικά κίνητρα ανάλογα με τον τομέα. Το σύνολο των προσδοκιών ή της οργής που μπορεί να έχει κανείς για την εκλογική αρένα, ενίοτε διαφέρουν απ’τα αντίστοιχα που σχετίζονται με τα κοινωνικά κινήματα και τις

διαμαρτυρίες. Η συμμετοχή στην εκλογική διαδικασία μπορεί να μας φαίνεται μια κίνηση χαμηλού κόστους, αλλά είναι χρήσιμη, αυτή είναι η γνώμη μου. Είναι εύκολο να είναι κυνικός κανείς και να απέχει από τις εκλογές, αλλά μετά παρατηρούνται φαινόμενα όπως ο Donald Trump.

Κώστας Γούσης: Για να μείνουμε λίγο στο θέμα των εκλογών, βλέπουμε ότι και σε άλλες πρόσφατες εκλογικές αναμετρήσεις, μεταξύ αυτών και στην Ελλάδα, υπάρχει άνοδος της Δεξιάς και των διαφόρων εκδοχών της άκρας δεξιάς. Στην προσπάθειά τους να εξηγήσουν αυτήν την αντιδραστική εξέλιξη, πολλές αναλύσεις τονίζουν τον παραλογισμό του εκλογικού σώματος και τον θρίαμβο των συναισθημάτων έναντι της λογικής. Ωστόσο, όπως υποστηρίζετε στο έργο σας, πρέπει να ξεπεράσουμε αυτές τις στείρες συζητήσεις για τον ορθολογισμό των ψηφοφόρων και να κατανοήσουμε ότι η διάκριση μεταξύ πεποιθήσεων και συναισθημάτων είναι εσφαλμένη. Αν ισχύει η υπόθεσή σας, θα ήθελα να μας πείτε περισσότερα για το συνδυασμό συναισθημάτων και πεποιθήσεων που υπάρχει πίσω από την άνοδο της άκρας δεξιάς;

James M. Jasper: Λοιπόν υπάρχουν τα συναισθήματα εκείνα που αντέχουν στο χρόνο, τα οποία περιγράφω ως συναισθηματικές δεσμεύσεις, τα οποία σχετίζονται με μια συναισθηματική αφοσίωση που καθορίζει τους στόχους μας στη ζωή, τις σχέσεις μας και τον τρόπο με τον οποίο αντιδρούμε στα διάφορα γεγονότα. Για παράδειγμα, ένα είδος αγάπης για την πατρίδα ή μια αίσθηση συλλογικής ταυτότητας μπορεί να υποδηλώνει μια μακρόπνοη συναισθηματική αφοσίωση που καθορίζει τις πράξεις μας. Τώρα για την Δεξιά, θα μιλήσω για την αμερικάνικη Δεξιά την οποία γνωρίζω καλύτερα, αλλά νομίζω οι ομοιότητες με πολλές άλλες χώρες είναι ξεκάθαρες. Ένα βασικό στοιχείο είναι η καχυποψία απέναντι στους μετανάστες και γενικότερα η αντιπάθεια για τους ξένους. Το είδος εθνικισμού εκείνων που είναι καχύποπτοι για όσα συμβαίνουν εκτός της χώρας τους και ιδίως απέναντι στους ανθρώπους που εισέρχονται στη χώρα τους. Μια τέτοια αντίδραση είναι ταυτόχρονα γνωστική και συναισθηματική και στην πραγματικότητα αποτελεί μια μείξη και των δύο.

Προσωπικά θεωρώ ότι και σε ηθικό αλλά και σε διανοητικό επίπεδο, αυτή είναι μια λάθος προσέγγιση για τον κόσμο, τον τρόπο που λειτουργούν τα πράγματα, καθώς και το τι ωφελεί τη χώρα. Θεωρώ, λοιπόν, ότι τα γνωστικά και τα συναισθηματικά στοιχεία αυτής της προσέγγισης είναι λάθος αλλά είναι δύσκολο να πω ότι είναι παράλογα. Το ότι τα θεωρώ λάθος δεν είναι το ίδιο με το να τα θεωρήσω παράλογα. Διαφωνώ φυσικά με αυτές τις αντιλήψεις, αλλά αυτό δε σημαίνει ότι είναι περισσότερο συναισθηματικές από τη δική μου προσήλωση στην ανοχή, τη διαφορετικότητα, την ελευθερία κτλ. Αυτό είναι εν μέρει και το ζήτημα. Και στις ΗΠΑ υπάρχει κι ένα επιπλέον στοιχείο, όχι τόσο συνηθισμένο, το ότι έχουμε τους φονταμενταλιστές προτεστάντες – το 1/4 ή και το 1/3 του εκλογικού σώματος ή του πληθυσμού με βάση κάποιες μετρήσεις – που θεωρούν τη Βίβλο κυριολεκτικά λόγο του Θεού. Αυτοί έχουν μια σειρά από πιστεύω, και τώρα τους βλέπουμε να κινητοποιούνται κατά των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων, και ιδίως των τρανς, που στοχοποιούνται όλο

και περισσότερο τελευταία. Κι αυτό συμβαίνει γιατί υπάρχουν χριστιανοί φονταμενταλιστές ιεροκήρυκες που μιλάνε δεξιά κι αριστερά και καθορίζουν την ατζέντα του ρεπουμπλικανικού κόμματος στο κομμάτι που αφορά θέματα που κάποτε αποκαλούνταν οικογενειακές αξίες.

Αυτή, λοιπόν, η μερίδα ατόμων ανησυχεί ιδιαίτερα καθώς θεωρεί ότι τα γκέι άτομα είναι ενάντια στον Θεό κι ότι αμαρτάνουν. Κατά τη γνώμη μου, κάθε τέτοια θρησκεία, δόγμα ή πιστεύω είναι πολύ κοντά στον παραλογισμό, αλλά αυτό μπορεί εν μέρει να οφείλεται στο γεγονός ότι η όλη αυτή κοσμοθεωρία μου είναι ξένη σε σχέση με την αντίληψή μου για τον κόσμο ως άθεος και μου είναι δύσκολο να τη δω ως ορθολογική, αλλά σίγουρα αναγνωρίζω πως συνοδεύεται από σύμβολα, γνωστικές θέσεις και μια μακροχρόνια συναισθηματική αφοσίωση. Αυτό το στοιχείο είναι ασυνήθιστα ισχυρό στις ΗΠΑ και ιδίως σε συγκεκριμένες περιοχές αν και αυτή τη θρησκευτική καθοδήγηση του κόσμου τη βρίσκουμε και σε άλλες χώρες. Επομένως, βλέπουμε ότι ο κόσμος της Δεξιάς – το ίδιο συμβαίνει και με την Αριστερά – που κινείται εκτός του μείνστριμ, έχει μια καλά αναπτυγμένη κοσμοθεώρηση, η οποία είναι σύνθετη με τον τρόπο της και περιέχει πλήθος δεδομένων.

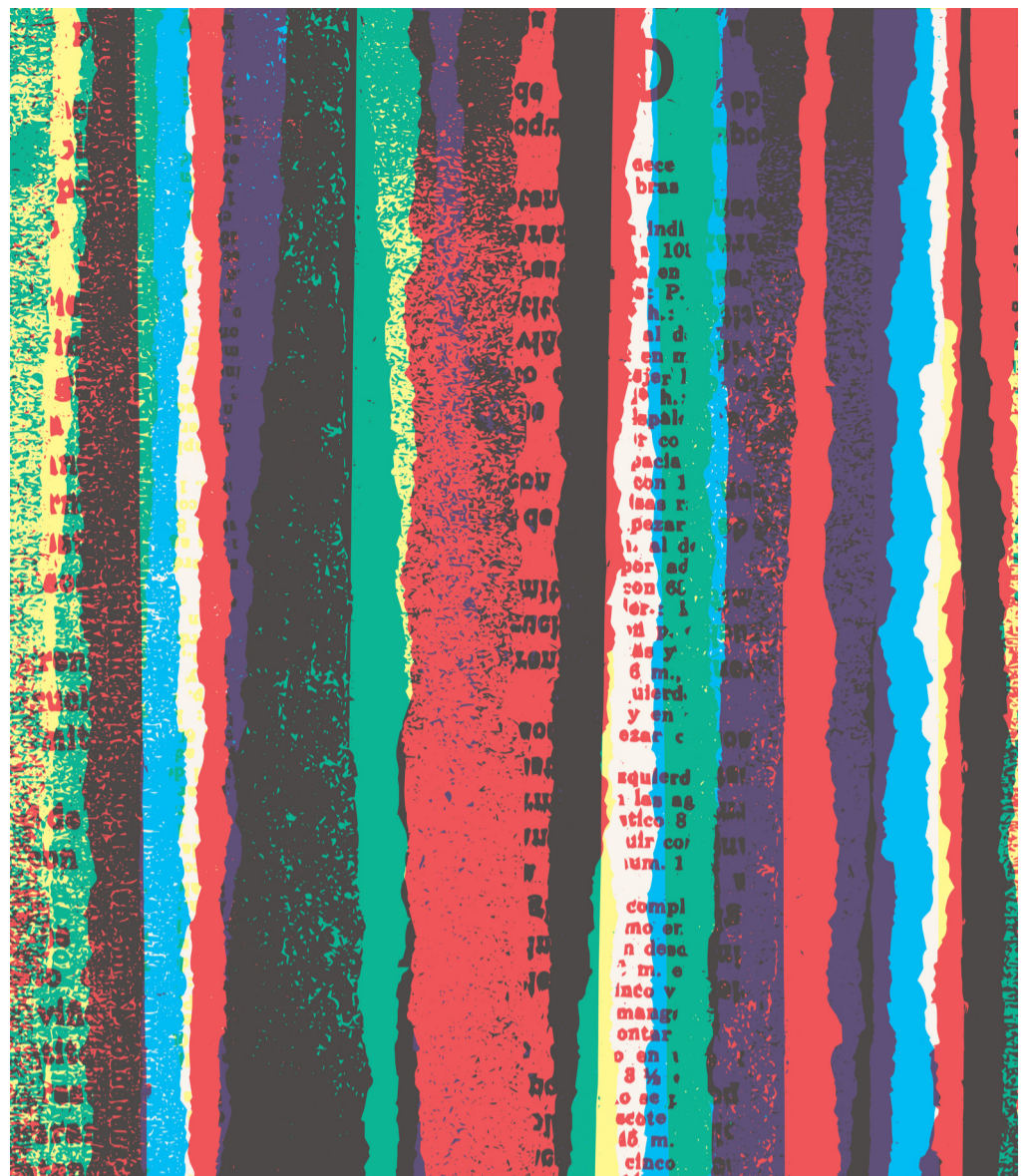
Για παράδειγμα, οι αντι-εμβολιαστές στις ΗΠΑ έχουν “αποδείξεις” και “επιστημονικά” δεδομένα που στηρίζουν τις θέσεις τους, αν και συνήθως προκύπτει ότι εν τέλει δεν είναι επιστημονικά, αλλά ωστόσο διαθέτουν ποσοτικά δεδομένα, έχουν αριθμούς, παραθέτουν μελέτες. Μόνο που οι μελέτες τους δεν έχουν ακολουθήσει τις καθιερωμένες πρακτικές της επιστήμης που περιλαμβάνουν κάποια σύγκλιση και συναίνεση μεταξύ επιστημόνων. Ωστόσο στα μάτια τους, φαντάζει σαν επιστήμη. Επομένως, έχουμε να κάνουμε με θέσεις που διαθέτουν υπερασπιστική βάση. Δεν είναι απλά συναισθηματικά επιχειρήματα, αλλά είναι και διανοητικά. Είναι ιδιαίτερα δομημένο το σκεπτικό τους.

Λουκία Κοτρωνάκη: Έχετε υποστηρίξει ότι το χτίσιμο εμπιστοσύνης είναι κρίσιμο για τη στρατηγική δράση. Και αυτό είναι σημαντικό γιατί οι ακτιβιστές/ριες συχνά αντιμετωπίζουν το σύνδρομο εξουθένωσης, υποφέρουν από κόπωση και απογοήτευση, καθώς και από τις αρνητικές επιπτώσεις της έκθεσης στην αστυνομική καταστολή. Υπάρχουν στο πλαίσιο των κοινωνικών κινημάτων συγκεκριμένοι μηχανισμοί κι αλληλεπιδράσεις που μπορούν να πυροδοτήσουν διαδικασίες μετασχηματισμού του φόβου σε ελπίδα και της διάχυτης ηττοπάθειας σε συγκρουσιακή αυτοπεποίθηση;

James M. Jasper: Καταρχάς και μόνο η ύπαρξη κοινωνικού κινήματος βοηθά τον κόσμο να μετατρέψει την απελπισία και τον φόβο σε μια αίσθηση αισιοδοξίας. Το γεγονός ότι υπάρχει κόσμος που δραστηριοποιείται και διαμαρτύρεται ενάντια σε κάποιες κυβερνητικές πολιτικές δίνει ελπίδα στον κόσμο. Επίσης, βλέπει πως μπορεί κι ο ίδιος/η ίδια να συμμετέχει σε ανάλογα εγχειρήματα. Είναι ανατροφοδοτούμενος μηχανισμός. Κατεβαίνουμε σε μία πορεία και δεν μας επιτίθεται ούτε μας πυροβολεί αστυνομικός κι έτσι νιώθουμε ικανές/οί να ξανακατέβουμε σε πορείες και βλέπουμε ότι τελικά δεν ήταν και τόσο επικίνδυνο. Ή καταλαβαίνουμε πως άτομα που βλέπαμε να διαδηλώνουν εδώ και χρόνια τελικά είναι πολύ αξιόλογα, τα συμπαθούμε και νιώθουμε άνετα μαζί τους, κι έτσι μπαίνουμε κι εμείς στην ομάδα και νιώθουμε ευχάριστα. Άρα υπάρχει θετική ανατροφοδότηση ή γενικά ευχάριστες εμπειρίες σχετικές με τη συμμετοχή σε κάποιο κίνημα που μετά ανατροφοδοτούνται.

Η καταστολή, από την άλλη, είναι επίσης κάτι το υπαρκτό. Πολλοί φόβοι είναι αληθινοί και βάσιμοι. Η Αστυνομία όντως πυροβολεί διαδηλωτές κι ασκεί πάνω τους βία. Αλλά ακόμα και τότε η καταστολή από κυβερνητικά όργανα μπορεί να τους γυρίσει μπούμερανγκ. Γιατί η βία φέρνει ακόμα περισσότερο κόσμο στο δρόμο ακριβώς επειδή νιώθουν οργή απέναντι στην αυθαίρετη καταστολή απ'την Αστυνομία ή τον στρατό. Οπότε, κατά κάποιον τρόπο, όλο αυτό ανατροφοδοτείται. Η εμπιστοσύνη, λοιπόν, είναι σημαντική, μιας και δεν μιλάμε απλώς για την πεποίθηση ότι θα νικήσουμε στο τέλος αλλά και για την πεποίθηση ότι δεν θα υποστούμε βλάβες επειδή αποφασίσαμε να δράσουμε και να υψώσουμε το ανάστημά μας.

Από την άλλη, υπάρχει και η αυτοπεποίθηση που πηγάζει κι απλώς από την δυνατότητα του κόσμου να εκφράσει ανοιχτά τις απόψεις του και τη δυνατότητα να ανήκει κάποιος/α σε μια ομάδα ανθρώπων με παρόμοιες απόψεις. Έτσι χτίζουμε αυτοπεποίθηση, εμπιστοσύνη και ένα είδος συλλογικής ταυτότητας. Τα κινήματα, άρα, έχουν τέτοιες λειτουργίες. Ενίοτε είναι τα ηγετικά πρόσωπα που εμπυχώνουν τον κόσμο, άλλοτε σε κάποιες άλλες περιπτώσεις ιστορικά τα κινήματα προμηθεύονταν όπλα για να προστατευτούν κι ο εξοπλισμός τους έδινε αυτο-προστασία και αυτοπεποίθηση κοκ. Τα κινήματα είναι πολύμορφα και έχουν πολλές διαφορετικές δράσεις.

«Η ύπαρξη
κοινωνικού
κινήματος
βοηθά τον
κόσμο να
μετατρέψει την
απελπισία και
τον φόβο σε
μια αίσθηση
αισιοδοξίας»

James M. Jasper

Κώστας Γούσης: Οι διαδικασίες πολιτικοποίησης είναι πάντα αντιφατικές στην ανάπτυξή τους. Θέλω να σας κάνω μια τελευταία ερώτηση για τη σχέση των ακαδημαϊκών που μελετάνε τα κοινωνικά κινήματα και των ακτιβιστών/ριών. Γιατί κάποιες φορές βλέπουμε ένα νέο κύμα ακτιβισμού, και το είδαμε και στις ΗΠΑ πρόσφατα με την ίδρυση συνδικάτων, στα οποία τα νεαρά άτομα παίζουν ενεργό ρόλο, όπως στο σωματείο της Amazon, στα Starbucks κ.α. Αυτές οι διεργασίες εξετάζονται στο πλαίσιο της μελέτης των κοινωνικών κινήματων αλλά συχνά απουσιάζουν τα σημεία συνάντησης μεταξύ δράσης και θεωρητικών επεξεργασιών. Πώς θα μπορούσαμε να χτίσουμε μια πιο παραγωγική σχέση μεταξύ ακαδημαϊκών και του καθημερινού ακτιβισμού;

James M. Jasper: Πρώτα απ' όλα, πιστεύω ότι οι περισσότεροι/ες που μελετάνε τα κοινωνικά κινήματα τόσο στην Ευρώπη όσο και στις ΗΠΑ συμμετέχουν και οι ίδιοι/ες σε συλλογικές δράσεις. Στην πραγματικότητα, η πλειοψηφία συνεχίζει να λειτουργεί συμβουλευτικά ή να κάνει έρευνα για λογαριασμό κινηματικών συλλογικοτήτων. Γι' αυτό και θεωρώ ότι υπάρχει μια συμμαχία ανάμεσα σε ακαδημαϊκούς και ακτιβιστές/ριες, αλλά τελικά νομίζω ότι οι ακαδημαϊκοί δεν παρέχουν στον κόσμο που αγωνίζεται και τόσο καλές συμβουλές σε επίπεδο στρατηγικής. Κι αυτό γιατί οι ακτιβιστές/ριες είναι παρόντες και παρούσες στο πεδίο δράσης και αν έχουν σχετικές ικανότητες, έχουν καλύτερη αίσθηση από τους ακαδημαϊκούς ως προς το ποια είναι η σωστή στρατηγική στιγμή και οι πιο σωστές συμμαχίες. Γιατί οι ακαδημαϊκοί, απ' την πλευρά τους, κρατάνε μια κάποια απόσταση, και ορθώς πράττουν, καθώς προσπαθούν να βγάλουν ευρύτερα συμπεράσματα που θα είναι χρήσιμα και σε άλλα κινήματα, σε άλλα μέρη και σε άλλες χρονικές περιόδους.

Εν τέλει, η πρακτική αντίληψη των ακτιβιστών/ριών δεν ταυτίζεται με τις πιο αφηρημένες θεωρητικές εξηγήσεις των ακαδημαϊκών. Το μεγαλύτερο τμήμα όσων ασχολούνται ερευνητικά με τα κοινωνικά κινήματα στις ΗΠΑ, επιδιώκουν να υπάρχει διάλογος και πολλά συνέδρια περιλαμβάνουν ακαδημαϊκούς και ακτιβιστές/ριες. Βέβαια, είναι γεγονός ότι υπάρχουν περιορισμοί. Οι ακαδημαϊκοί γράφουν με έναν τρόπο στρυφνό για τους ακτιβιστές/ριες. Κανένας φυσιολογικός άνθρωπος δεν έχει όρεξη να διαβάσει κείμενα με την ακαδημαϊκή φρασεολογία ή τη συλλογή και ανάλυση δεδομένων και όλα όσα κάνουμε στο πλαίσιο της επαγγελματικής δραστηριότητας ως κοινωνικοί επιστήμονες.

Γράφουμε για διαφορετικά κοινά και αυτό δυσκολεύει την επικοινωνία, αλλά η πλειοψηφία όσων δραστηριοποιούνται ερευνητικά στο πεδίο των κοινωνικών κινήματων προσπαθούν να γράφουν τόσο για ακαδημαϊκά κοινά όσο και για τα ευρύτερα κοινά με έναν τρόπο πιο εύληπτο, ξεκάθαρο και απλό. Ίσως το "απλό" δεν είναι ο σωστός τρόπος να το περιγράψω, αλλά θα έλεγα ότι οι ακαδημαϊκοί πάντα προσπαθούν να γράφουν ωραία κείμενα, αλλά δεν είναι απαραίτητα ότι ξέρουν να το κάνουν.

Λουκία Κοτρωνάκη: Πολλές οι ερωτήσεις και πολλά τα κίνητρα για να συνεχίσουμε τη συζήτηση, αλλά νομίζω ότι μπορούμε να ολοκληρώσουμε προς το παρόν. Κι ελπίζω να μας δοθεί η ευκαιρία να τη συνεχίσουμε

στο προσεχές διάστημα, γιατί η προσέγγισή σας είναι ιδιαίτερα αναζωογονητική. Και παρά την γεωγραφική απόσταση που μας χωρίζει, τα πολιτικά και κοινωνικά φαινόμενα, καθώς και τα ερωτήματα που σχετίζονται με τα συναισθήματα είναι παρεμφερή.

James M. Jasper: Κι αυτό ενδεχομένως μας δείχνει πως τα συναισθήματα αφορούν κάποιες πολύ βασικές ανθρώπινες λειτουργίες, που εντοπίζουμε σε διαφορετικούς πολιτικούς χώρους και σε διαφορετικές κουλτούρες. Προφανώς, οι πολιτισμοί διαφέρουν και τα συναισθήματα παρουσιάζουν κάποιες διαφορές ανά πολιτισμό, αλλά, στο τέλος, αναλύοντας την κατάσταση, πάντα καταλήγουμε σε συναισθήματα. Ενδεχομένως, ξέρετε, ο θυμός να διαφέρει λίγο μεταξύ πολιτισμών ή συγκεκριμένων, και οπωσδήποτε η κουλτούρα του κάθε τόπου επηρεάζει την έκφραση των συναισθημάτων μας, αλλά τα συναισθήματα υπάρχουν και συχνά είναι κοινά σε παρόμοιες περιστάσεις. Ελπίζω αυτό να είναι ελπιδοφόρο ως μήνυμα.

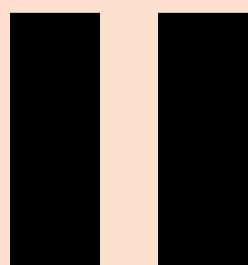
Λουκία Κοτρωνάκη: Πράγματι είναι.

Κώστας Γούσης: Και η συμβολή σας ήταν πολύ σημαντική γιατί η πρόσφατη έρευνά μας για τους νέους και τις νέες στην Ελλάδα έγινε με αφορμή το πιο πολύνεκρο σιδηροδρομικό δυστύχημα που έχει καταγραφεί ποτέ στην Ελλάδα. Εστιάσαμε στις κινητοποιήσεις μετά το δυστύχημα στα Τέμπη και μελετήσαμε τη συμμετοχή των νέων σ' αυτές. Στην ανάλυση της για την ποσοτική έρευνα του Eteon, η Λουκία Κοτρωνάκη αναφέρθηκε στο έργο σας και χρησιμοποίησε την έννοια του ηθικού σοκ για να εξηγήσει το ρόλο των συναισθημάτων στις κινητοποιήσεις σε όλη την Ελλάδα το Μάρτιο του 2023 μετά το σιδηροδρομικό δυστύχημα. Και τώρα συνεχίζουμε τη συζήτηση για τη νέα γενιά μετά τις εκλογές, καταγράφοντας και αναλύοντας την ψήφο των νέων με έμφαση στο ρόλο των συναισθημάτων στην πολιτική συμπεριφορά και τις συλλογικές δράσεις.

James M. Jasper: Ένα πράγμα για το οποίο δεν μιλήσαμε είναι ο τρόπος με τον οποίο οι νέοι άνθρωποι μπορεί να έχουν κάπως διαφορετικές συναισθηματικές διεργασίες από ό,τι οι μεγαλύτεροι. Νομίζω ότι το κλειδί είναι ότι με αυτούς τους συναισθηματικούς προσανατολισμούς οι νέοι άνθρωποι, οι έφηβοι και οι νέοι των 20 ετών πολύ συχνά επεξεργάζονται ακόμη κάποιες από αυτές τις συναισθηματικές δεσμεύσεις και προσανατολισμούς. Έτσι, τόσο πολιτικά όσο και από την άποψη της δικής τους ταυτότητας και των ηθικών τους διαισθήσεων, παίρνουν πολλές αποφάσεις και είναι πιθανό να κινηθούν προς διαφορετικές κατευθύνσεις με τρόπους που οι άνθρωποι της ηλικίας μου μάλλον δεν πρόκειται να κάνουν. Αυτό καθιστά τις μελέτες για τη νέα γενιά ένα πολύ ενδιαφέρον εργαστήριο για την κατανόηση των διαδικασιών κοινωνικοποίησης και κινητοποίησης.

Κώστας Γούσης: Σας ευχαριστούμε γι' αυτό το σχόλιο και αυτός είναι κι ένας επιπλέον λόγος που η συζήτηση μαζί σας συμβάλλει στο project "Youth – Voice On" και ελπίζουμε να συνεργαστούμε ξανά και στο μέλλον.

Το πολιτικό προφίλ των νέων μετά τα Τέμπη: Συναισθήματα, ιδεολογικές ταυτίσεις και προσδοκίες

Λουκία Κοτρωνάκη

Η είδηση του θανατηφόρου δυστυχήματος στα Τέμπη βιώθηκε, σε μεγάλη κλίμακα, με όρους ηθικού σοκ (Jasper 1997), πυροδοτώντας, σχεδόν ανακλαστικά, ένα πλήθος συλλογικών εκφράσεων δυσαρέσκειας (διαδηλώσεις, συμβολικές δράσεις διαμαρτυρίας, απεργία) που απλώθηκαν σε 73 πόλεις της χώρας και έφεραν στο προσκήνιο αχαρτογράφητες ομάδες διαμαρτυρομένων.

Εφαλτήριο για τη διεξαγωγή της παρούσας έρευνας, αποτέλεσε η διερεύνηση των επενεργειών που άσκησε το δραματικό συμβάν στις πολιτικές αντιλήψεις και διεκδικητικές διαθέσεις, τις συναισθηματικές ροές και τα κίνητρα πολιτικής συμμετοχής της (διευρυμένης) κατηγορίας της νεολαίας (17-34), των θεωρούμενων ως πρωταγωνιστών – τριών των γεγονότων διαμαρτυρίας (Rucht, Koopmans & Neidhart 1999; Fillieule 1999; Σερντεδάκις 2011).

Υπό το φως των παραπάνω, η ανάλυση πρόκειται να επικεντρωθεί σε τρεις μείζονες θεματικές.

Μια πρώτη που θα αφορά στο προφίλ των συμμετεχόντων. Στο πλαίσιο αυτό, ιδιαίτερη έμφαση πρόκειται να δοθεί όχι τόσο στα «ορατά», τα δημογραφικά/κοινωνιογραφικά χαρακτηριστικά της υπό μελέτη ομάδας, όσο στις λιγότερο ορατές όψεις της πολιτικής συμμετοχής: τις συγκινησιακές και ηθικές προτροπές που κατέστησαν δόκιμη την ανάληψη συλλογικής δράσης στη συγκυρία.

Μια δεύτερη, κατά την οποία θα επιχειρηθεί η καταγραφή των ευρύτερων διεργασιών συγκρότησης συλλογικών ταυτίσεων και νοημάτων για την υπό διερεύνηση ηλικιακή κατηγορία. Διαστάσεις της πολιτικής συμπεριφοράς που σχετίζονται με το πολιτικό περιβάλλον εντός του οποίου εκδηλώνονται, καθώς και με πιο σταθερές μεταβλητές του πολιτικού βίου, και συγκεκριμένα, το βαθμό εμπιστοσύνης στους θεσμούς και τις ιδεολογικές προτιμήσεις καθώς και τις οργανωτικές προσδέσεις των συμμετεχόντων – ουσών, βρίσκονται στον πυρήνα της παρούσας ενότητας.

Μια τρίτη στραμμένη προς το μέλλον και με μέριμνα την κατάδειξη αυτού που διαφαίνεται ότι γίνεται αντιληπτό ως ενάρετο ή/και εύλογο πολιτικό πράττειν. Στο πλαίσιο αυτό, η αποτύπωση των πολιτικών προσδοκιών των ερωτηθέντων σε συνδυαστική θέαση με τις προκρινόμενες πρακτικές για την επίτευξή τους εκτιμάται ότι δύναται να φωτίσει κάποια από τα παράδοξα των πολιτικών στάσεων και προτιμήσεων στον παρόντα χρόνο.

Το τραγικό δυστύχημα των Τεμπών, όπως ήδη προαναφέρθηκε, βιώθηκε ως «ηθικό σοκ» που ήρθε να διαρρήξει ρουτίνες και γενικευμένες βεβαιότητες (ασφαλείς και αξιόπιστες μεταφορές, κοινωνική ευθύνη, κοκ) στη βάση των οποίων εδράζεται η ελάχιστη κοινωνική συμφωνία ή/και βουβή διαφωνία με τα μοτίβα οργάνωσης και αναπαραγωγής της καθημερινότητας.

I. Συναισθηματικές ροές, γνωστικές προτροπές και κίνητρα συμμετοχής στις κινητοποιήσεις για το δυστύχημα των Τεμπών

Η έννοια του «ηθικού σοκ», έτσι όπως αυτή εμφανίζεται στη σχετική βιβλιογραφία (Jasper & Poulsen 1995; Jasper 1997), καθίσταται πολλαπλώς χρήσιμη προκειμένου να κατανοήσουμε πως στο άκουσμα ενός συμβάντος που κρίνεται άδικο, εν προκειμένω το πολύνεκρο σιδηροδρομικό δυστύχημα, άτομα που δεν είναι ενθουλακωμένα σε κάποια κοινωνικά δίκτυα ή πολιτικές οργανώσεις συμμετέχουν μαζικά σε γεγονότα διαμαρτυρίας.

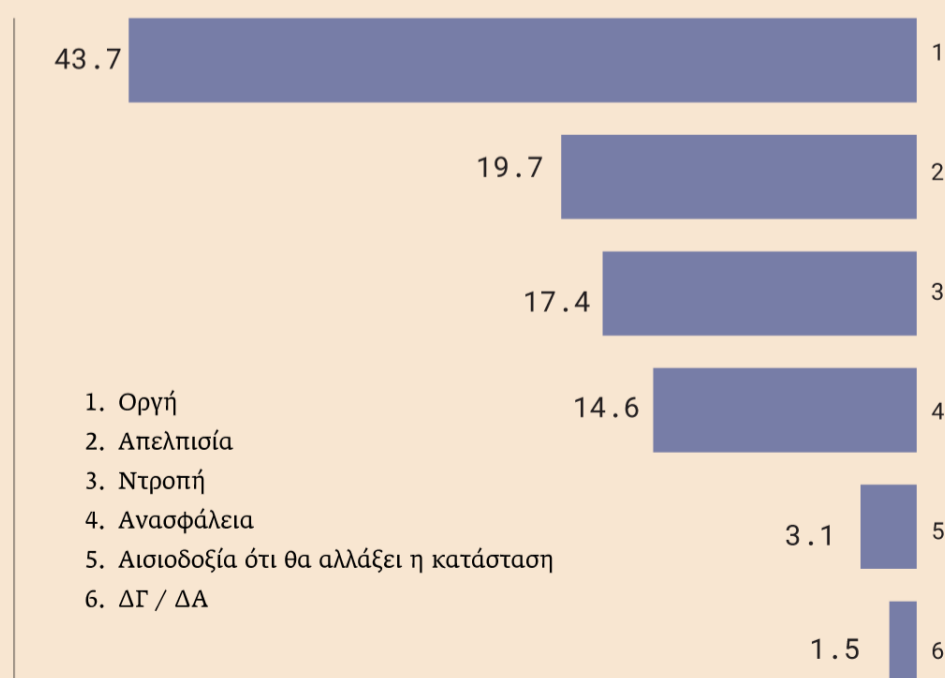
Το ερμηνευτικό κλειδί εδώ είναι τα συναισθήματα οργής ή/και ντροπής. Τα παραπάνω συναισθήματα μετουσιώνονται σε ηθική προσαγή για ενεργό δράση και είναι δυνατόν να εξηγήσουν την μαζική είσοδο ανθρώπων χωρίς προηγούμενη οργανωτική ένταξη στη διαμαρτυρία ελλείψει προηγούμενων ισχυρών δεσμών αλληλεγγύης, ή κάποιας συμπαγούς ιδεολογικής ταυτότητας (παράγοντες ενθαρρυντικοί για την ανάληψη δράσης).

Ωστόσο, όπως επισημαίνεται σε σχετικές μελέτες, υπάρχει μια συνεχής ροή συναισθημάτων σε κάθε ροή δράσης, και εκείνο που εν τέλει θα καθορίσει τη διάρκεια και τα χαρακτηριστικά της είναι το ισοζύγιο μεταξύ θετικών (ελπίδα, αγανάκτηση) και αρνητικών συναισθημάτων (οργή, ντροπή).

Ειδικότερα, η οργή χωρίς ελπίδα, σπάνια εκβάλλει σε συντονισμένες μορφές συλλογικής δράσης. Αντιθέτως, μοιάζει να ευνοεί πολύ περισσότερο άλλες, συνήθως ατομικές, μορφές αντίστασης ή έκφρασης της δυσaréσκειας (McAdam & Aminzade 2001; Kotronaki & Seferiades 2012). Αντιστοίχως, αν η ντροπή δεν αποκτήσει νομιμοποιητική βάση (απόδοση αιτιώδους ευθύνης για την βιώσή της σε ισχυρούς ιθύνοντες) προκειμένου να μετασχηματιστεί σε (ιερή) αγανάκτηση, η παραλυτική ενέργεια που εκλύεται με το σοκ δεν μετασχηματίζεται σε ενεργό πολιτική δράση.

ΓΡΑΦΗΜΑ 1

Ποιο είναι το κυρίαρχο συναίσθημα που νιώθετε σήμερα σε σχέση με το δυστύχημα στα Τέμπη;

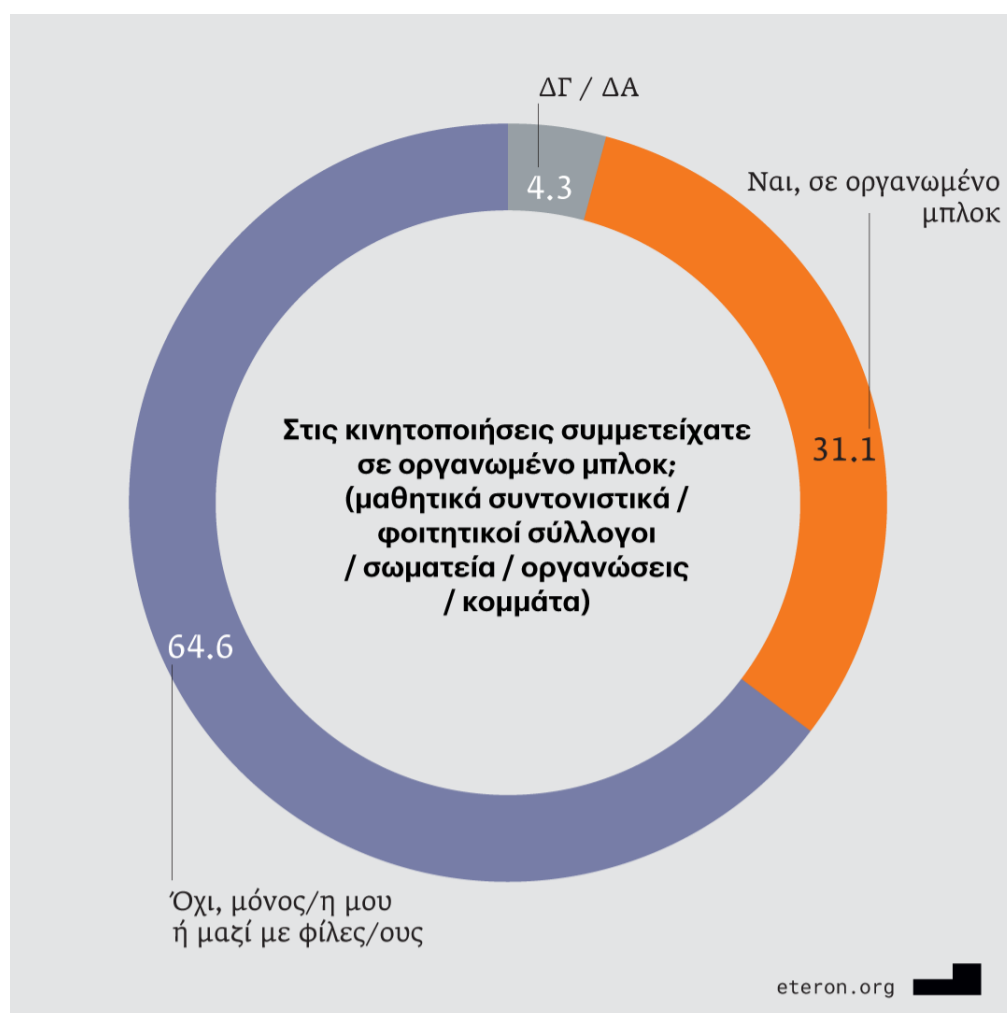
Παρακολουθώντας τα ευρήματα της παρούσας έρευνας φαίνεται πως οι παραπάνω θεωρητικές παραδοχές βρίσκουν πρόσφορο έδαφος. Στην ερώτηση «Ποιο είναι το κυρίαρχο συναίσθημα που νιώθετε σήμερα σε σχέση με το δυστύχημα των Τεμπών», το 43.7% του συνολικού δείγματος απάντησε «Οργή», το 17% «Ντροπή», το 19.7% «Απελπισία» ενώ μόνο το 3.1% των ερωτηθέντων δήλωσε ότι αισθάνεται «Αισιοδοξία ότι θα αλλάξει η κατάσταση».

ΓΡΑΦΗΜΑ 2

Ακολουθώντας, στην ερώτηση «Στις κινητοποιήσεις συμμετείχατε σε οργανωμένο μπλοκ» που τέθηκε στο 37.8% του δείγματος που δήλωσε ότι συμμετείχε σε δράσεις διαμαρτυρίας για το δυστύχημα των Τεμπών, το 64.6% απάντησε «Όχι, μόνος μου ή με φίλους/ες μου» έναντι ενός 31.1% που απάντησε «Ναι, σε οργανωμένο μπλοκ». Ομοίως, στη συναφή ερώτηση «Από πού κυρίως πληροφορηθήκατε για τις κινητοποιήσεις που πραγματοποιήθηκαν;» σε ποσοστό 54.3% απάντησαν «Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης» με μόλις ένα 10.6% να απαντά «Πολιτική Συλλογικότητα/Συλλόγους/Σωματεία».

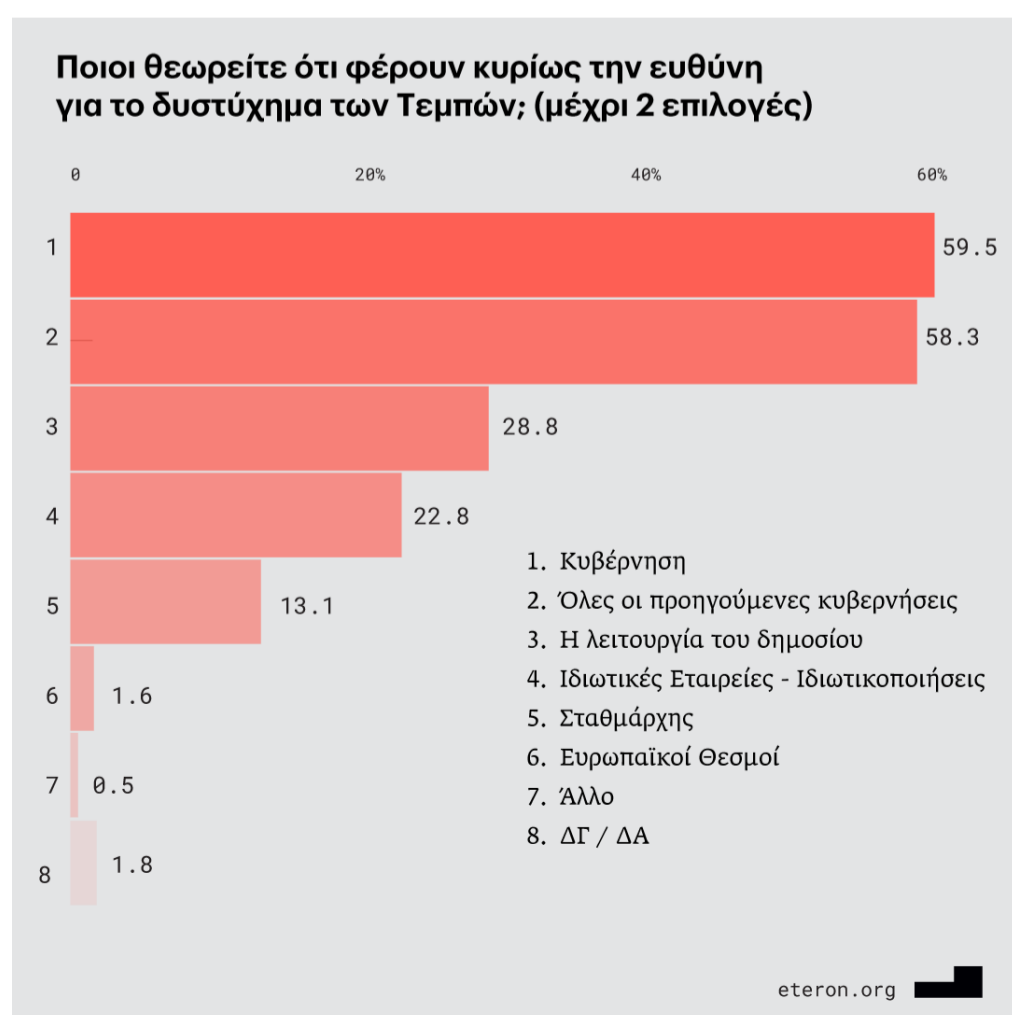
Τέλος, και με δεδομένη την ειδική ηλικιακή κατηγορία στην οποία ανήκουν οι ερωτηθέντες/εισες καθώς και την ιδιαίτερη συνθήκη της πανδημίας τα προηγούμενα χρόνια, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ότι στην ερώτηση «Οι δράσεις διαμαρτυρίας για το δυστύχημα των Τεμπών ήταν η πρώτη φορά που συμμετείχατε σε συγκεντρώσεις/διαδηλώσεις διαμαρτυρίας για κάποιο κοινωνικό ζήτημα», το 84.9% απαντά «Όχι» (έναντι 13.6% «Ναι»).

Ρίχνοντας το φως παράλληλα, στη διαδικασία απόδοσης ευθύνης μέσα από την διερεύνηση των διαγνωστικών πλαισιώσεων (ορισμός του προβλήματος και απόδοσης ευθύνης), η εικόνα που προκύπτει μάλλον δεν είναι και ιδιαίτερος ευκρινής, καθώς οι ευθύνες επιμερίζονται σχεδόν ισομερώς τόσο στους κυρίαρχους πολιτικούς δρώντες (κυβέρνηση 59.5%, όλες οι προηγούμενες κυβερνήσεις 58.3%), όσο και στο δημόσιο και ιδιωτικό τομέα (28.8% και 22.8% αντίστοιχα).

Λιγότερο συγκεχυμένη μοιάζει η εικόνα όταν εστιάζουμε στην προγνωστική πλαισίωση (προτεινόμενες λύσεις στα υφιστάμενα προβλήματα), με την απάντηση «Να επανακρατικοποιηθεί το επιβατικό έργο στο σύνολο του (Trainose/Hellenic Train) να αποσπά ένα ποσοστό 38.3% και ένα προβάδισμα έναντι των άλλων επιλογών.

ΓΡΑΦΗΜΑ 3

ΓΡΑΦΗΜΑ 4

Από τα παραπάνω συνάγεται, ότι, πράγματι, υπάρχουν κατηγορίες συναισθημάτων που μπορούν να θέσουν σε αρχική κίνηση τη συλλογική δράση, με την μορφή κυρίως των έντονα συγκινησιακών διαδηλώσεων (η διαδήλωση παραμένει κυρίαρχη μορφή της διαμαρτυρίας με ποσοστό 44.8%). Κι αυτό ακόμη και σε περιστάσεις όπου οι βασικές οργανωτικές προϋποθέσεις για την ανάδυσή της (προϋπάρχοντα διεκδικητικά οχήματα και εντάξεις, δεσμοί αλληλεγγύης και κοινά συστήματα αξιών) είναι απύσυχες.

Ωστόσο, οφείλει να επισημανθεί ότι, μάλλον, αποκλειστικά τα συναισθήματα δεν αρκούν για να προσδώσουν στη συλλογική δράση διάρκεια στο χρόνο. Ελλείπει σταθερών (οργανωτικών) χώρων αλληλεγγύης και αμοιβαιότητας, χώρων επιτέλεσης της διαδικασίας συγκρότησης συλλογικών ταυτοτήτων και αξιακών πλαισιώσεων, εκείνων των ερμηνευτικών σχημάτων που ονοματίζουν και αποκωδικοποιούν την υφιστάμενη πραγματικότητα σφυρηλατώντας προτροπές για ανάληψη περαιτέρω δράσης (Snow et al., 1988), η προσδοκία κοινωνικής αλλαγής μέσα από την κινηματική δράση (Goldstone & Tilly, 2001) εξασθενεί σχετικά γρήγορα. Συνέπεια όλων των παραπάνω είναι η σταδιακή υποχώρηση της όποιας διεκδικητικής δυναμικής αναπτύχθηκε μέσα απ' τα γεγονότα διαμαρτυρίας.

Την έντονη μεν, εφήμερη δε επενέργεια των συναισθημάτων στη διαμόρφωση πολιτικών στάσεων μοιάζει πως επιβεβαιώνει και η απάντηση αναφορικά με την πρόθεση ψήφου. Στην ερώτηση «Ψηφίζοντας στις εκλογές της 21ης Μαΐου, ποια 2 από τα παρακάτω ζητήματα θα επηρεάσουν την ψήφου σας;», η «Τραγωδία των Τεμπών» αποσπά το ποσοστό 18.5% με τις κατηγορίες «Ακρίβεια – Πληθωρισμός», «Οικονομία – Ανάπτυξη», «Δικαιοσύνη – Διαφάνεια» να προπορεύονται με ποσοστά 43.4%, 43% και 40% αντίστοιχα.

II. Ισχνές ιδεολογικές ταυτίσεις: Ατομική επιτυχία, θεσμική η αποτυχία

ΓΡΑΦΗΜΑ 5

Μετατοπίζοντας τον ερευνητικό φακό μας στην έξω από την πυκνή και συγκινησιακά φορτισμένη συγκυρία του δυστυχήματος στα Τέμπη, στις πιο καθημερινές -και κατά τεκμήριο πιο παγιωμένες- πολιτικές αντιλήψεις και ταυτίσεις της υπό διερεύνηση ομάδας, οι πληροφορίες και τα στοιχεία που συλλέγουμε από την έρευνα δεν εμφανίζουν δραματικές διαφορές: ιδεολογικά αποχρωματισμένη πολιτική συμμετοχή, δυσπιστία και αποξένωση από τους υφιστάμενους θεσμικούς φορείς.

Συγκεκριμένα, στην ερώτηση «Ποιο ιδεολογικό – πολιτικό ρεύμα σας εκφράζει περισσότερο;» επικρατέστερη αναδεικνύεται η επιλογή «Καμία ιδεολογία, πιστεύω στο άτομο» με ποσοστό 22.2%. Ακολουθεί η απάντηση «Δεν γνωρίζω, δεν απαντώ» με ποσοστό 19.3%, και έπονται οι κατηγορίες «Δημοκρατικός Σοσιαλισμός» και «Σοσιαλδημοκρατία» με ποσοστά 14.7% και 12.4% αντίστοιχα. Στις επόμενες θέσεις βρίσκονται ο «Φιλελευθερισμός» με ποσοστό 11.3%, ο «Εθνικισμός» (5.6%), και ο «Κομμουνισμός» (5.1%). Τελευταία στην κατάταξη βρίσκονται ο «Νεοφιλελευθερισμός» και ο «Αναρχισμός» με ποσοστά 4.3% και 3.4% αντιστοίχως.

Επιχειρώντας να συνθέσουμε τα σπαράγματα ιδεολογικών ταυτίσεων, έτσι όπως αυτά προκύπτουν από την έρευνα, δόκιμο θα ήταν να ισχυριστούμε ότι, παρά την σχετική αξιακή υπεροχή του ατομικισμού (22.2%) μια τάση πολιτιστικού προοδευτισμού εκτεινόμενη από Σοσιαλδημοκρατία μέχρι τον Αναρχισμό είναι εξίσου αξιοσημείωτη (35%). Τούτη η τάση του πολιτιστικού προοδευτισμού ανιχνεύεται και στην ερώτηση «Ποιο/α πιστεύεται ότι είναι το/α μεγαλύτερο/α προβλήματα της χώρας (μέχρι 2 απαντήσεις);».

Σ' αυτή την ερώτηση, οι εμβληματικές θεματικές της συντηρητικής ατζέντας, όπως οι κατηγορίες «Μεταναστευτικό/Προσφυγικό» και «Ελληνοτουρκικές σχέσεις» δεν είναι ιδιαίτερα δημοφιλείς. Αποσπούν μόλις το 11.5% και 5.9% των απαντήσεων έναντι των θεματικών «Ακρίβεια/ Κόστος ζωής» και «Διαφθορά» για τις οποίες τα ποσοστά είναι σαφώς υψηλότερα και αγγίζουν το 69.4% και 58.3% αντίστοιχα.

Από την άλλη, η σχετική υπεροχή των αξιών του ατομικισμού έχει βαθιές ρίζες στο χρόνο και οφείλει να ειδωθεί ως προϊόν σύζευξης τριών διαφορετικών μηχανισμών (Busso, 2017): α/ την μετατόπιση του ενδιαφέροντος από τη δικαιοσύνη στην αποτελεσματικότητα και συνεπακόλουθα σε μοντέλα διακυβέρνησης που προάγουν τη λογική «των αριθμών», β/ τη διαδικασία της εξατομίκευσης και της ταυτόχρονης περιθωριοποίησης της κοινωνικής ευθύνης, και γ/ την εδραίωση ενός μοντέλου πολυεπίπεδης διακυβέρνησης στο οποίο ο ρόλος των οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών εμφανίζεται άλλοτε αναβαθμισμένος (παροχή κοινωνικών υπηρεσιών) και άλλοτε υποβαθμισμένος (δυνατότητα άσκησης κριτικής και πίεσης).

Πρόκειται για την μακρόσυρτη διαδικασία της αποπολιτικοποίησης, μιας διαδικασίας εκρίζωσης κάθε πολιτικής ή ηθικής διάστασης από τη δημόσια ζωή (Held, 2006), στην οποία δεν υπάρχει χώρος για

εναλλακτικές διεξόδους, καθώς όλα υπάγονται στο «βασίλειο των αναγκών» (Hay, 2007).

Κορυφή του παγόβουνου αυτής της μείζονος διαδικασίας αποτελεί αυτό που συχνά αναφέρεται ως «ιδεολογική σύγκλιση των κομμάτων στο κέντρο», σύγκλιση η οποία καταλήγει πολλές φορές σε σύγχυση ή σε απάθεια του πολιτικού σώματος. Εξ' ου και ένα σχετικά υψηλό ποσοστό (19.3%) των ερωτηθέντων εμφανίζεται, μάλλον, σαστισμένο ως προς τον ιδεολογικό του αυτοπροσδιορισμό και στη σχετική ερώτηση δηλώνει «Δεν ξέρω/δεν απαντώ».

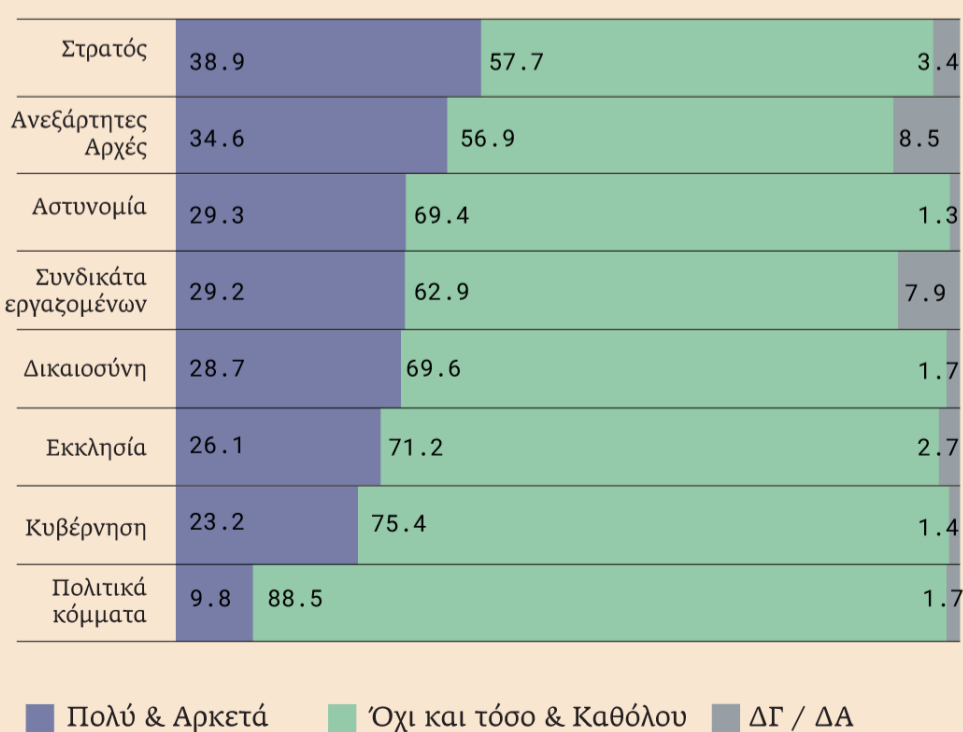
Εξίσου αξιο επισήμανσης και περαιτέρω διερεύνησης είναι το γεγονός ότι, ενώ ο ατομικισμός βρίσκεται στην κορυφή των προτιμήσεων των ερωτηθέντων, ο νεοφιλελευθερισμός, ως εκείνο το ιδεολογικό ρεύμα που τον προτάσσει και τον υλοποιεί στην πιο απόλυτη εκδοχή του, βρίσκεται στην προτελευταία θέση των επιλογών (4.3%), με διαφορά μόλις 0,9% από τον Αναρχισμό.

Προκειμένου να ερμηνεύσουμε αυτό το παράδοξο της σχέσης «ατομικισμός»/ «νεοφιλελευθερισμός» απαιτείται σε μεγαλύτερο βάθος και με διαφορετικές εστιάσεις έρευνα. Ωστόσο, από τα ευρήματα της παρούσας είναι δυνατόν, ίσως, να φωτίσουμε κάποιες από τις πλευρές της σκιάδους αυτής σχέσης.

Μοιάζει, λοιπόν, ότι σε επίπεδο στάσεων, ο νεοφιλελευθερισμός, έχει αρνητικές συνδηλώσεις καθώς σχετίζεται όχι με κάποιο φαντασιακό ή αφηρημένο σύστημα αξιών, αλλά με εφαρμοσμένες πολιτικές, και με συγκεκριμένες πολιτικές δυνάμεις και θεσμούς που τις εφαρμόζουν. Και, πιθανότατα, οι σχετικές απαντήσεις να απηχούν μια διάχυτη δυσανεξία στη βιωμένη ελληνική πολιτική και κοινωνική εμπειρία του νεοφιλελευθερισμού. Δυσανεξία, η οποία εκδηλώνεται και με όρους γενικευμένης κρίσης εμπιστοσύνης στους θεσμούς, όπως διαπιστώνουμε όταν θέτουμε το συναφές ερώτημα.

ΓΡΑΦΗΜΑ 6

Πόσο εμπιστεύεστε τους παρακάτω θεσμούς στην Ελλάδα; (Συγκριτικό γράφημα)

Συγκεκριμένα, στο ερώτημα «Πόσο εμπιστεύεστε τους παρακάτω θεσμούς στην Ελλάδα;», το υψηλότερο ποσοστό έλλειψης εμπιστοσύνης απολαμβάνει η κατηγορία «Πολιτικά Κόμματα», με το 88% των ερωτηθέντων να απαντά «Όχι και τόσο & Καθόλου». Στην ίδια αρνητική κλίμακα, ακολουθεί η «Κυβέρνηση» (75.4%), έπεται η «Εκκλησία» (71.2%) ενώ στις αμέσως επόμενες θέσεις συναντάμε τη «Δικαιοσύνη» και την «Αστυνομία» με ποσοστά 69.6% και 69.4%. Σε λιγότερο δυσμενή θέση βρίσκονται τα «Συνδικάτα Εργαζομένων», ο «Στρατός» και οι «Ανεξάρτητες Αρχές» με αντίστοιχα ποσοστά 62.9%, 57.7% και 56.9%.

III. Πολιτική συμμετοχή χαμηλών προσδοκιών: Αλλαγή ζωής, ή αλλαγή στάσης ζωής;

Οι απόψεις σε ό,τι αφορά τη σχέση πολιτικής εμπιστοσύνης με την πολιτική συμμετοχή ερίζουν στη βιβλιογραφία. Σύμφωνα με κάποιους μελετητές, η εμπιστοσύνη στους θεσμούς είναι ένα καθοριστικό προαπαιτούμενο για την πολιτική συμμετοχή (Almond & Verba, 1963). Σύμφωνα με κάποιους άλλους, η δυσπιστία αποτελεί μια ιδιαίτερη αρετή «πολιτών με κριτική ικανότητα», η οποία όχι μόνο δεν αποτρέπει την πολιτική συμμετοχή, αλλά αντιθέτως ωθεί τους πολίτες στο να εμπλακούν σε μη συμβατικές μορφές πολιτικής συμμετοχής (Norris 1999; Rosanvallon 2008).

Η συζήτηση επί του θέματος συνεχίζεται και εμπλουτίζεται με την αναζήτηση και άλλων παραγόντων που συνδυαστικά ενθαρρύνουν/αποθαρρύνουν την πολιτική συμμετοχή. Ανεξάρτητα όμως από τις διαφορετικές τροπές που δύναται να πάρει η συγκεκριμένη συζήτηση, υπάρχει κάτι που δεν αμφισβητείται: η σχέση ανάμεσα σε πολιτική εμπιστοσύνη και (συμβατικές) μορφές πολιτικής συμμετοχής.

Υπό το φως των παραπάνω θεωρήσεων, τα ευρήματα της παρούσας έρευνας φέρνουν στην επιφάνεια ένα άλλο παράδοξο. Το παράδοξο της ενεργού συμμετοχής και σε συμβατικές μορφές δράσης (ψήφος) παρά τα αδιαμφισβήτητα υψηλά ποσοστά έλλειψης εμπιστοσύνης στα πολιτικά κόμματα και την κυβέρνηση.

Συγκεκριμένα, στην ερώτηση «Στο παρελθόν έχω συμμετάσχει σε: (πολλαπλής επιλογής)», ένα υψηλό ποσοστό της τάξεως του 70.3% των ερωτηθέντων απαντά «Εκλογές (έχω ψηφίσει)». Ακολουθεί η επιλογή της συμμετοχής σε «Συγκεντρώσεις/Διαδηλώσεις/Διαμαρτυρίες» (51.9%), «Διαδικτυακός ακτιβισμός (υιοθέτηση κάποιου #hashtag/κατάργηση κάποιας εφαρμογής) με ποσοστό 31.3% και «Απεργία/Στάση Εργασίας» (24.3%).

Το παράδοξο της συμμετοχής σε συμβατικές μορφές δράσης παρά την κρίση αξιοπιστίας που διατρέχει οριζόντια των σύμπλεγμα των θεσμών γίνεται σχεδόν δυσεπίλυτος γρίφος όταν τίθεται το ερώτημα «Σκοπεύετε να ψηφίσετε στις βουλευτικές εκλογές που θα λάβουν χώρα στις 21 Μαΐου ή όχι;» και σε ποσοστό 82.1% δηλώνουν «ΝΑΙ». Στο ίδιο πνεύμα, στην ερώτηση «Αν δεν σχηματιστεί κυβέρνηση μετά τις εκλογές της 21ης Μαΐου και γίνουν ξανά εκλογές στις 2 Ιουλίου, σκοπεύετε να ψηφίσετε ή όχι;», η απάντηση και πάλι είναι συντριπτικά υπέρ του «ΝΑΙ» σε ποσοστό 77.5%.

Ο δυσεπίλυτος γρίφος ενδεχομένως να οδηγούσε σε αναλυτικό και θεωρητικό αδιέξοδο αν δεν ετίθετο η ερώτηση «Πώς πιστεύετε ότι μπορεί να βελτιωθεί η ζωή σας (πολλαπλής επιλογής);» και δεν φανεωνόταν ότι η ψήφος αποτελεί μια αμυντική πολιτική πράξη και μια μορφή πολιτικής συμμετοχής χαμηλών προσδοκιών. Αναμφίβολα, επικρατέστερη απάντηση με ποσοστό 66.2% είναι η επιλογή «Με την προσωπική μου προσπάθεια». Ακολουθεί με πολύ μεγάλη διαφορά (35.2%) η επιλογή «Με την ψήφο μου (κυβερνητική εναλλαγή)», και «Με τη συμμετοχή μου σε κοινωνικά κινήματα/συλλογική δράση» (33.2%).

Ενδιαμέσως παρεισφρέει η εξίσου δημοφιλής απάντηση «Με την καλή μου δικτύωση και τις καλές μου γνωριμίες» (24.1%). Αρκετά χαμηλά βρίσκεται η προοπτική της βελτίωσης της ζωής «Με τη συμμετοχή μου σε πολιτικά κόμματα» (8.5%), ενώ αρκετά ψηλά γι' αυτό που προεικονίζει η απάντηση «Δεν πιστεύω ότι μπορεί η ζωή μου να βελτιωθεί με τίποτα» (8.8%).

Εδώ οι απαντήσεις, οριακά, δεν χρήζουν ιδιαίτερης ερμηνευτικής προσπάθειας. Έρχονται να επικυρώσουν την υπόθεση της εκ των θεσμών εκπορευόμενης διαδικασίας της αποπολιτικοποίησης έτσι όπως αναλυτικά παρατέθηκε παραπάνω. Έρχονται όμως και να ενισχύσουν τη θέση περί ανάδυσης μιας νέας μορφής προσωποποιημένης πολιτικής (Bennett, 2012), η οποία εκκολάπτεται και ενδυναμώνεται στα άτυπα, ψηφιακά κοινωνικά δίκτυα, τις φαντασιακές «εξατομικευμένες» κοινότητες του διαδικτύου και στις οποίες προσαρτώνται μέσω χαλαρών δεσμών οι νεότερες γενιές του Do It Yourself/DIY («Κάντο μόνος σου») πολιτικού ήθους (Thorson, 2012).

Σύμφωνα μάλιστα με σειρά μελετητών, ο χώρος που ορίζει η ψηφιακή δράση αλληλεπιδρά και λειτουργεί συμπληρωματικά με εκείνον των θεσμών, καθώς οι ψηφοφόροι που στερούνται πραγματικού διαφορετικού νοήματος επιλογών και ψήφου σταδιακά αποστρέφονται τη θεσμική πολιτική και στρέφονται στην πολιτική των ατομικών, ψηφιακών συγκινήσεων. Περιστρέφονται όμως και σε ένα διόλου ευκαταφρόνητο ποσοστό (33,2%) σύμφωνα με την έρευνα και γύρω από τις πιο “παραδοσιακές” εστίες παραγωγής συγκινήσεων. Συγκινήσεων που ενίοτε γίνονται και διεκδικήσεις, άλλοτε δε, όταν επιτυγχάνουν τους σκοπούς τους, κοινωνικά και πολιτικά δικαιώματα: τις συλλογικές δράσεις και τα κοινωνικά κινήματα.

ΓΡΑΦΗΜΑ 7

Βουλευτικές εκλογές 2023

82.1%

Σκοπεύουν να ψηφίσουν στις βουλευτικές εκλογές στις 21 Μαΐου

77.5%

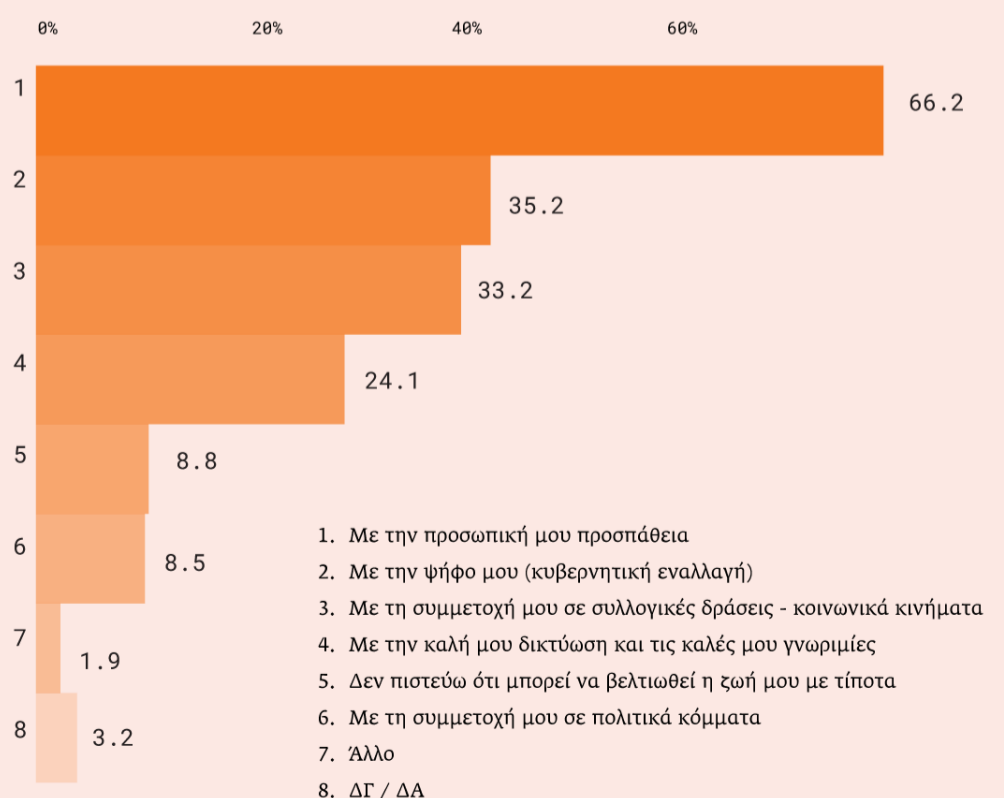
Σκοπεύουν να ψηφίσουν αν γίνουν ξανά εκλογές στις 2 Ιουλίου

84.4%

Συμφωνούν με την άποψη «οι εποχικά εργαζόμενοι/ες στον τουρισμό να μπορούν να ψηφίσουν στον τόπο όπου εργάζονται»

ΓΡΑΦΗΜΑ 8

Πώς πιστεύετε ότι μπορεί να βελτιωθεί η ζωή σας; (Πολλαπλής επιλογής)

**«Το τραγικό
δυστύχημα των
Τεμπών,
βιώθηκε ως
«ηθικό σοκ» που
ήρθε να διαρρήξει
ρουτίνες και
γενικευμένες
βεβαιότητες»**

Λουκία Κοτρωνάκη

ΒΑΣΙΚΑ

- Το τραγικό δυστύχημα των Τεμπών βιώθηκε ως «**ηθικό σοκ**».
- Τα συναισθήματα που κυριάρχησαν το διάστημα μετά το δυστύχημα ήταν **η οργή και η ντροπή**.
- Η μετουσίωση της οργής σε ηθική προσταγή για ενεργό δράση εξηγεί την **μαζική είσοδο** των ανθρώπων χωρίς προηγούμενη οργανωτική ένταξη στη **διαμαρτυρία**.
- Η διάρκεια της δράσης εξαρτάται από το **ισοζύγιο** μεταξύ **θετικών** (ελπίδα, αγανάκτηση) και αρνητικών συναισθημάτων (οργή, ντροπή).
- Η οργή χωρίς ελπίδα, σπάνια εκβάλλει σε μορφές **συντονισμένης συλλογικής δράσης**. Η ντροπή χωρίς την απόδοση ευθύνης σε ισχυρούς άλλους, δεν μετασχηματίζεται σε **αγανάκτηση** και επιδρά παραλυτικά αντί να οδηγεί σε ανάληψη **συλλογικής δράσης**.
- Τα συναισθήματα που κυριαρχούν σήμερα σε σχέση με το δυστύχημα των Τεμπών είναι, σταθερά, αρνητικά: **Οργή** (43.7%), **Ντροπή** (17%), **Απελπισία** (19.7%). Η «Αισιοδοξία ότι θα αλλάξει η κατάσταση» ανιχνεύεται σε ένα 3.1%.
- Στις **κινητοποιήσεις** συμμετείχε το 37.8% των ερωτηθέντων.
- Το μεγαλύτερο ποσοστό των συμμετεχόντων (64.6%) δεν εντάχθηκε σε **οργανωμένο μπλοκ**, ενώ το ποσοστό αυτών που συμμετείχαν για πρώτη φορά ανέρχεται στο 13.6%.
- Οι συμμετέχοντες/ουσες στις κινητοποιήσεις πληροφορήθηκαν για τα γεγονότα διαμαρτυρίας κυρίως από τα **Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης** (54.3%) και τον **κοινωνικό περίγυρό τους** (23%).
- Οι κύριες **ευθύνες** για το δυστύχημα των Τεμπών κατανέμονται σχεδόν ισομερώς στην **κυβέρνηση** (59.5%) και όλες οι **προηγούμενες κυβερνήσεις** (58.3%) και αντίστοιχα στο **δημόσιο** και τον **ιδιωτικό τομέα** (28.8% και 22.8% αντίστοιχα).
- Επικρατέστερη προκρινόμενη λύση προκειμένου να διορθωθεί η κατάσταση θεωρείται η **επανακρατικοποίηση του επιβατικού έργου στο σύνολο του** (38.3%).
- Την **πρόθεση ψήφου** επηρεάζουν πολύ περισσότερο οι «Ακρίβεια – Πληθωρισμός» (43.4%), «Οικονομία – Ανάπτυξη» (43%), «Δικαιοσύνη – Διαφάνεια» (40%) παρά η «Τραγωδία των Τεμπών» (18.5%).
- Αναφορικά με τις ιδεολογικές ταυτίσεις, ο **ατομικισμός** εμφανίζει μια σχετική αξιακή υπεροχή (22.2%) ενώ μια τάση **πολιτιστικού προοδευτισμού** εκτεινόμενη από τη Σοσιαλδημοκρατία μέχρι τον Αναρχισμό είναι εξίσου αξιοσημείωτη (35%). Ιδιαίτερα υψηλό ποσοστό (19.3%) δηλώνει «Δεν ξέρω/δεν απαντώ».

- Η **κρίση εμπιστοσύνης** διατρέχει οριζόντια όλο το σύμπλεγμα των θεσμών. Υψηλότερα ποσοστά **αναξιοπιστίας** αποσπών τα «Πολιτικά Κόμματα» (88%) και η «Κυβέρνηση» (75.4%) και χαμηλότερα ο «Στρατός» και οι «Ανεξάρτητες Αρχές» (57.7% και 56.9%, αντίστοιχα). Αδιαμφισβήτητη είναι και η έλλειψη εμπιστοσύνης στα ΜΜΕ με την τηλεόραση (86.7%) στην κορυφή.
- Η **κρίση εμπιστοσύνης** στα πολιτικά κόμματα και την κυβέρνηση δεν μεταφράζεται με αποχή από τις εκλογές. Το 82.1% δηλώνει πως πρόκειται να ψηφίσει στις εκλογές της 21ης Μαΐου και το 77.5% ότι προτίθεται να ψηφίσει σε περίπτωση επαναληπτικών.
- Δεδομένης της μεγάλης δυσπιστίας στην κυβέρνηση και τα πολιτικά κόμματα εν γένει, η ψήφος αποτελεί μια **αμυντική πολιτική πράξη** και **μορφή πολιτικής συμμετοχής** χαμηλών προσδοκιών. Σε συντριπτικό ποσοστό (66.2%) το δείγμα πιστεύει πως η ζωή του πρόκειται να βελτιωθεί μέσω της προσωπικής του προσπάθειας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Almond, G. & Verba, S. (1963) *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, Princeton: Princeton University Press.

Bennett L.W. (2012). «The Personalization of Politics: Political Identity, Social Media and Changing Patterns of Participation», *ANNALS, AAPSS*, τομ.644, σ. 20-39

Busso, S. (2017). «The Depoliticisation of Social Policy at the time of Social Investment: Mechanisms and distinctive features», *Partecipazione e Conflitto*, τομ.10, τχ. 2, σ. 421-447

Fillieule, O. (1999). «Plus ça change, moins ça change»: *Demonstrations in France During the Nineteen-Eighties*, στο D. Rucht, R. Koopmans, F. Neidhardt (επιμ.), *Acts of Dissent: New Developments in the Study of Protest*, Oxford/NY: Rowman & Littlefield Publishers INC, σ. 199-227.

Goldstone, J., Tilly, C. (2001). «Threat (and Opportunity): Popular Action and State Response in the Dynamics of Contentious Politics», στο R. Aminzade, J. Goldstone, D. McAdam, E. Perry, J.W. Sewell, S. Tarrow, C. Tilly (επιμ.), *Silence and Voice in the Study of Contentious Politics*, Cambridge: Cambridge University Press, σ. 179-194.

Hay, C. (2007). *Why we hate politics*, Cambridge: Polity Press.

Hall P. A., & Lamont, M. (eds.) (2013). *Social Resilience in the Neoliberal Era*, Cambridge: Cambridge University Press

Jasper, J. M. (1997). *The Art of Moral Protest: Culture, Biography, and Creativity in Social Movements*, Chicago: University of Chicago Press.

Jasper, J.M., Poulsen, J.D. (1995). «Recruiting Strangers and Friends: Moral Shocks and Social Networks in Animal Rights and Anti-Nuclear Protest», *Social Problems*, τόμ. 42, σ. 493-512.

Kotronaki, L., Seferiades, S. (2012). «Along the Pathways of Rage: The Space - Time of an Uprising», στο S. Seferiades, H. Johnston (επιμ.), *Violent Protest, Contentious Politics, and the Neoliberal State*, London: Asghate Publishing, σ. 157-170.

McAdam, D., Aminzade, R. (2001). «Emotions and Contentious Politics», στο R. Aminzade, J. Goldstone, D. McAdam, E. Perry, J.W. Sewell, S. Tarrow, C. Tilly (επιμ.), *Silence and Voice in the Study of Contentious Politics*, Cambridge: Cambridge University Press, σ. 14-50.

Norris, P. (ed.) (1999) *Critical Citizens: Global Support for Democratic Government*, Oxford: Oxford University Press

Rosanvallon, P. (2008) *Counter-Democracy: Politics in an Age of Distrust*, Cambridge: Cambridge University Press.

Rucht, D., Koopmans, R., Neidhardt, F. (1999). «Introduction: Protest as a Subject of Empirical Research», στο D. Rucht, R. Koopmans, F. Neidhardt (επιμ.), *Acts of Dissent: New Developments in the Study of Protest*, Oxford/NY: Rowman & Littlefield Publishers INC, σ. 7-33.

Snow, D.A. (2004). «Framing Processes, Ideology, and Discursive Fields», στο D. A. Snow, S. A. Soule, H. Kriesi (επιμ.), *The Blackwell Companion to Social Movements*, (pp. 380-412). Oxford: Blackwell, σ.380-412

Snow, D.A., Rochford, E.B., Worden, S.K., Benford, R.D. (1986). «Frame Analysis Process, micromobilization, and movement participation», *American Sociological Review*, τόμ. 51, σ. 464-481.

Σερντεδάκης, Ν. (2011). «Η συμβολή της έρευνας των γεγονότων διαμαρτυρίας στην κατανόηση της συλλογικής δράσης», στο Γ. Τσιώλης, Ν. Σερντεδάκης, Γ. Κάλλας (επιμ.), *Ερευνητικές υποδομές και δεδομένα στην εμπειρική κοινωνική έρευνα*, Αθήνα: Νήσος, σ. 349-377.

Η ψήφος των νεότερων ηλικιών στην Ελλάδα 1990 -2023

Παναγιώτης Κουστένης

EXECUTIVE

Από τα πρώτα χρόνια της Μεταπολίτευσης, η νεολαία είχε κεντρικό ρόλο στην πολιτική σκηνή, ειδικά μετά την εκλογική επικράτηση του ΠΑΣΟΚ το 1981 και στον απόηχο της αριστερής ριζοσπαστικοποίησής της, η οποία είχε κορυφωθεί κατά την τελευταία περίοδο της δικτατορίας. Εντούτοις, η πολιτική αυτή διαπίστωση άρχισε να ανατρέπεται μέσα στη δεκαετία του 1980, με την αποτύπωση της σταδιακής συντηρητικοποίησης των νεότερων ηλικιών και την ανάδειξή τους σε βασικό παράγοντα για την αντιστροφή των εκλογικών συσχετισμών το 1990 και την επάνοδο της Νέας Δημοκρατίας στην εξουσία.

Έκτοτε άρχισε να επικρατεί η εντύπωση μιας περισσότερο αποστασιοποιημένης πολιτικά νέας γενιάς, η οποία συμβάδιζε με τις ανάλογες τάσεις στο δυτικό κόσμο εκείνη την εποχή. Παρόλα αυτά, η κατεύθυνση των εκλογικών της επιλογών τα επόμενα χρόνια φάνηκε να αντιστρέφεται και πάλι, σε φορά μάλιστα αντίθετη από τους γενικούς εκλογικούς συσχετισμούς, γεγονός που έθεσε για καιρό τις νεότερες ηλικίες στο περιθώριο σχεδόν του καθορισμού των πολιτικών και κυρίως των εκλογικών εξελίξεων.

Η γενίκευση ωστόσο στο σύνολο των ψηφοφόρων κάτω των 55 ετών της απομάκρυνσης από τις παραδοσιακές δυνάμεις του δικομματισμού, κατά τα τέλη της δεκαετίας του 2000, αποτέλεσε ένα πρόδρομο δείγμα γενικότερης κρίσης του κατεστημένου τότε πολιτικού συστήματος, η οποία έμελλε να εκδηλωθεί στην κορύφωσή της με τον εκλογικό σεισμό του 2012, του οποίου η νεολαία αναδείχθηκε στον δυναμικότερο ίσως εκφραστή. Έκτοτε η πλειοψηφική σύνδεση των νεότερων ηλικιών (και ειδικά των γυναικών) με το κόμμα του ΣΥΡΙΖΑ, τις επανέφερε στο προσκήνιο του εκλογικού ανταγωνισμού, οδηγώντας σε εκείνη τη φάση σε ένα συνολικό εκλογικό realignment.

Ακόμα και η επιστροφή της Νέας Δημοκρατίας στην κυβέρνηση το 2019, δεν φάνηκε καταρχάς να ανατρέπει τους εκλογικούς συσχετισμούς στις ηλικίες μέχρι 34 ετών, οι οποίες για πρώτη φορά έδειξαν να αυτονομούνται πλήρως εκλογικά από το υπόλοιπο εκλογικό σώμα, γεγονός το οποίο τις διατήρησε άλλωστε για τα επόμενα χρόνια στο επίκεντρο του εκλογικού ενδιαφέροντος.

Οι εκλογές του 2023 επεφύλαξαν ωστόσο έναν καινούργιο «μικρό» σεισμό, αυτή τη φορά κυρίως εις βάρος του ΣΥΡΙΖΑ, με την νεολαία ειδικά να ενισχύει καινούργια challenger parties, επιβεβαιώνοντας την αστάθεια που πολλές φορές χαρακτηρίζει την εκλογική συμπεριφορά της, παράλληλα όμως με τη διατήρηση κάποιων γενικότερων δομικών γνωρισμάτων της, όπως τη μειωμένη εκλογική συμμετοχή, την περισσότερο αναποφάσιστη ή αποϊδεολογικοποιημένη στάση και κυρίως τη χαμηλότερη κομματική ταύτιση.

Άλλωστε ακόμα και σε αυτό το πλαίσιο της μεταβλητότητας των τελικών προτιμήσεών τους, οι νεότεροι ψηφοφόροι δείχνουν για την ώρα να διατηρούν κάποιες σταθερές, όπως π.χ. την πιο περιορισμένη (παρότι πλειοψηφική πλέον και εν μέρει εξισορροπημένη σε σχέση με το παρελθόν) δυναμική απήχησης της Νέας Δημοκρατίας, παραμένοντας συγκριτικά το λιγότερο προνομιακό κοινό για το κυβερνών κόμμα. Οι ψηφοφόροι κάτω των 35 ετών λειτουργούν ενιαία και σε σημαντικό βαθμό διακριτά, ως γενιά που καθορίζεται από το βίωμα της οικονομικής κρίσης και των συνεπειών της. Εντούτοις, τα νεότερα αυτά εκλογικά κοινά δείχνουν να παραμένουν περισσότερο ευεπίφορα σε φαινομενικά καταρχήν απρόβλεπτες επιλογές, ειδικά σε μια εποχή που η μεταδημοκρατία δείχνει να κερδίζει συνεχώς έδαφος.

SUMMARY

Η σημασία της ανάλυσης της ψήφου κατά ηλικία βασίζεται στην υπόθεση ή τη διαπίστωση ότι το καθαυτό στάδιο της ζωής που διανύει κάθε ψηφοφόρος, αποτελεί μια κρίσιμη μεταβλητή που προσδιορίζει την πολιτική καταρχάς και εν συνεχεία την εκλογική συμπεριφορά του. Από τις απαρχές της ανάπτυξης του κλάδου της εκλογικής κοινωνιολογίας, διατυπώθηκαν διάφορες θεωρίες ή παρατηρήσεις, συχνά εν είδει στερεοτυπικών σχεδόν κανόνων για τη σχέση ηλικίας και ψήφου, όπως για παράδειγμα ότι οι νεότεροι ψηφοφόροι είθισται να είναι περισσότερο αριστερόστροφοι ή «προοδευτικοί» και οι μεγαλύτεροι, αντιστρόφως, πιο συντηρητικοί, αντίληψη που προφανώς ενισχύθηκε στον απόηχο της ριζοσπαστικοποίησης της νεολαίας κατά τη δεκαετία του 1960.

Η παρατήρηση αυτή, παρά τη σχετικά ανθεκτική επαληθευσιμότητά της μέσα στο χρόνο, έχει κατά καιρούς παρουσιάσει αρκετές διακυμάνσεις, ενώ σε κάποιες περιπτώσεις έφτασε μέχρι και να αμφισβητηθεί, ειδικά μετά τις δεκαετίες του 1980 και 1990.¹ Έκτοτε η εκλογική συμπεριφορά των νέων (πάντα με τις εσωτερικές διαφοροποιήσεις της) συνδέθηκε πιο πολύ με χαρακτηριστικά πολιτικής αποστασιοποίησης, όπως τη μειωμένη εκλογική συμμετοχή, τα περισσότερο αποϊδεολογικοποιημένα ή ατομοκεντρικά («ορθολογικά») κριτήρια, τη χαμηλότερη κομματική ταύτιση κτλ., ενώ η όποια κατά περίπτωση κλίση της προς την Αριστερά κατευθύνεται πολλές φορές προς τις πιο εναλλακτικές εκφράσεις της.²

Οι μεταβολές αυτές σε σχέση με το παρελθόν αφορούν γενικότερα το σύνολο του εκλογικού σώματος, στην περίπτωση της νεολαίας όμως εκδηλώνονται με πολύ μεγαλύτερη ένταση, στοιχείο που την απομακρύνει από την παλαιότερη σύνδεσή της με τον πολιτικό χώρο της Αριστεράς και κυρίως από τις παραδοσιακές της αξίες.

Γίνεται λοιπόν σαφές ότι η όποια διακριτή συμπεριφορά των νεότερων ειδικά ψηφοφόρων συσχετίζεται άμεσα και με το συγκεκριμένο ιστορικό πλαίσιο, τις κοινωνικές προσλαμβάνουσες ή το γενικότερο «κλίμα» της περιόδου πολιτικής κοινωνικοποίησής τους, που συχνά προσδιορίζεται από τη χρονική στιγμή της ενηλικίωσης και της απόκτησης εκλογικού δικαιώματος και θεωρείται ότι ασκεί μακροχρόνια επίδραση στις επιλογές τους, προσδίδοντας έτσι στο κάθε ξεχωριστό ηλικιακό κύμα χαρακτηριστικά «γενιάς».³

Φυσικά, η συγκεκριμένη οπτική προϋποθέτει μια σχετική σταθερότητα αυτών των επιλογών μέσα στον χρόνο, στοιχείο που δεν επαληθεύεται πάντα σε ό,τι αφορά τις νεότερες ηλικίες, τουλάχιστον μέχρι τη στιγμή της κοινωνικής τους ενσωμάτωσης.

Εντούτοις ακόμα και σε αυτό το καθεστώς της αστάθειας, η έννοια της γενιάς και ειδικά της «νεολαίας» είναι ιδιαίτερα κρίσιμη για να εξηγήσει μείζονες ανατροπές ή αναστοιχίσεις (realignments) στο εκλογικό τοπίο και στο ευρύτερο πολιτικό σύστημα,⁴ όταν αυτές προκύπτουν είτε απότομα στο πλαίσιο μιας και μόνο «κρίσιμης» εκλογικής αναμέτρησης (critical elections) που χαρακτηρίζεται από ριζική και δομική μεταβολή των μέχρι τότε εδραιωμένων διαιρετικών τομών του πολιτικού ανταγωνισμού, είτε σταδιακά μέσα από μια ακόμα και μακρόσυρτη σειρά εκλογικών διαδικασιών (secular realignment).⁵

Θεωρητικά τέτοιες ανατροπές μπορούν να εκδηλώνονται ή να ερμηνεύονται καταρχήν ως διαγενεακά χάσματα, με τις νεότερες ηλικίες να λειτουργούν ως προπομποί τους, από τη στιγμή που είναι λιγότερο «δεσμευμένες» από τις παραδοσιακές εκλογικές ταυτίσεις.⁶ Όταν μια ανάλογη συμπεριφορά υιοθετείται σε έναν βαθμό και από τις ενδιάμεσες ηλικίες, τότε μια συνολική ανατροπή του πολιτικού σκηνικού μπορεί να θεωρείται θέμα χρόνου, καθώς αναμένεται να επέλθει με τη σταδιακή ηλικιακή αντικατάσταση στο εκλογικό σώμα, δηλαδή με την έξοδο των μεγαλύτερων ηλικιών από αυτό και την αλλαγή της συνολικής σύστασής του.⁷

Ηλικιακές διαφοροποιήσεις της ψήφου στη μεταπολίτευση

Στις έρευνες κοινής γνώμης, η συμπεριφορά και οι στάσεις της νεολαίας με την πιο «στενή» της έννοια, αξιολογούνται καταρχήν από τα δεδομένα για την ηλικιακή ομάδα των 17-24 ετών (δηλαδή στο όριο της εισόδου στην αγορά εργασίας). Πολύ συχνά ωστόσο η προσέγγιση αυτή διευρύνεται στο σύνολο της γενικότερης κατηγορίας των 17-34 ετών, γεγονός που άλλωστε αυξάνει και την αριθμητική σημασία της επί του συνολικού μεγέθους του ενήλικου πληθυσμού και συνακόλουθα του εκλογικού σώματος.

Βέβαια, τα τελευταία χρόνια η δεύτερη (διευρυμένη) προσέγγιση αποδεικνύεται όλο και πιο λειτουργική, ειδικά για το ελληνικό παράδειγμα, καθώς καλύπτει ένα συνολικότερο φάσμα ηλικιών που έχουν βιώσει τις συνέπειες της υπερδεκαετούς οικονομικής κρίσης που προηγήθηκε, ενώ οι επιμέρους εκλογικές διαφοροποιήσεις (άνω και κάτω των 25 ετών), τουλάχιστον σε ό,τι αφορά την επιρροή των βασικών κομμάτων, γίνονται συστηματικά σχεδόν όλο και μικρότερες σε σύγκριση με τις αντίστοιχες καταγραφές πριν το 2009.

Στην Ελλάδα, λόγω της καθυστερημένης ανάπτυξης των αναλυτικών πολιτικών ερευνών, μέχρι και τα πρώτα χρόνια της μεταπολίτευσης, οι όποιες ενδείξεις για την πολιτική ή εκλογική συμπεριφορά των νεότερων ηλικιών βασίζονταν κυρίως σε δευτερογενή δεδομένα (λ.χ. τα αποτελέσματα των φοιτητικών εκλογών) ή σε υποθέσεις με βάση το γενικότερο κλίμα της κάθε περιόδου. Για παράδειγμα ριζοσπαστική και αριστερόστροφη θεωρήθηκε η νεολαία της δεκαετίας του 1960 ή αργότερα η γενιά του Πολυτεχνείου, η πρώτη ουσιαστικά που βρέθηκε στο επίκεντρο του πολιτικού σκηνικού, με την άνοδο του ΠΑΣΟΚ στην εξουσία το 1981.⁸

Εντούτοις, η εικόνα αυτή άρχισε να διαφοροποιείται έως και να ανατρέπεται μέσα στη δεκαετία του 1980, παράλληλα και με τις ευρύτερες πολιτικές μεταβολές στον διεθνή χώρο, όπως προέκυπτε και από τις πρώτες συστηματικές δημοσκοπήσεις εκείνης της εποχής. Αποκορύφωμα ήταν η καταγραφή στις εκλογές του 1989-1990 μιας σαφούς υπερεκπροσώπησης στη νεολαία πρωτίστως της Νέας Δημοκρατίας και δευτερευόντως των Οικολόγων,⁹ εντάσσοντας έτσι την ελληνική περίπτωση στις εξαιρέσεις του στερεοτυπικού «κανόνα» περί αριστερόστροφης νεολαίας και παίζοντας τελικά στη συγκεκριμένη συγκυρία κρίσιμο ρόλο για την ανατροπή των συνολικών εκλογικών συσχετισμών.

Έκτοτε άρχισε να επικρατεί η εντύπωση μιας πιο συντηρητικής ή αποϊδεολογικοποιημένης νέας γενιάς, που συμβάδιζε με τις ανάλογες τάσεις στο δυτικό κόσμο εκείνη την εποχή.¹⁰

«Η εκλογική συμπεριφορά των νέων συνδέθηκε πιο πολύ με χαρακτηριστικά πολιτικής αποστασιοποίησης, όπως τη μειωμένη εκλογική συμμετοχή, τα περισσότερο αποϊδεολογικοποιημένα ή ατομοκεντρικά («ορθολογικά») κριτήρια, τη χαμηλότερη κομματική ταύτιση κτλ., ενώ η όποια κατά περίπτωση κλίση της προς την Αριστερά κατευθύνεται πολλές φορές προς τις πιο εναλλακτικές εκφράσεις της»

Παναγιώτης Κουστένης

Η περίοδος 1993 - 2009

Η εικόνα αυτή επαληθεύεται στη δεκαετία του 1990, με την εισαγωγή του exit poll στην ελληνική πολιτική ανάλυση ως βασικού εργαλείου ακτινογραφίας της ψήφου.¹¹

Πράγματι, σε ό,τι αφορά τον εκλογικό ανταγωνισμό του δικομματισμού, η υπερεκπροσώπηση της Νέας Δημοκρατίας στις νεότερες ηλικίες (και ειδικά σε εκείνες των 18-24 ετών) αποτυπώνεται ήδη από τις εκλογές του 1993 (με βάση το exit poll των Ευρωεκλογών της επόμενης χρονιάς), παρά το γεγονός ότι η συγκριτικά πιο προνομιακή για αυτήν ηλικιακή κατηγορία παρέμεναν συνολικά οι ψηφοφόροι άνω των 55 ετών (Πίνακας 1). Χαρακτηριστικό που όχι μόνο δεν αμφισβητήθηκε, αλλά και ενισχύθηκε τα επόμενα χρόνια, τη στιγμή που η υπερεκπροσώπηση του ΠΑΣΟΚ εντοπιζόταν κυρίως στις ενδιάμεσες ηλικίες (35-54 ετών).

Την ίδια όμως περίοδο φαίνεται ότι εκκινεί μια αντίθετη τάση. Η Νέα Δημοκρατία να μεν διατηρήθηκε στα κατεξοχήν νεανικά κοινά (18-24 ετών) σε ποσοστά ανώτερα ή ίσα του εθνικού της μέσου όρου μέχρι το 2000, αλλά με διαρκώς μειούμενη ένταση, καθώς στην ίδια ηλικιακή κατηγορία ενισχύονταν συνεχώς η επιρροή του ΠΑΣΟΚ, μετά τις δύο διαδοχικές αλλαγές ηγεσίας (1996 και 2004), αλλά και με τη σταδιακή είσοδο μιας νέας γενιάς στο εκλογικό σώμα κατά τη διάρκεια της δεύτερης εκείνης περιόδου του στην εξουσία.

Αποτέλεσμα ήταν η οριστική μεταστροφή των εκλογικών συσχετισμών στη νεολαία από το 2004 και μετά, καθώς και η συνολικότερη αποκατάσταση της πλειοψηφικά αριστερόστροφης (ή «αντι-δεξιάς») τοποθέτησής της, αλλά όχι με την ίδια συγκριτικά ένταση του παρελθόντος, σε μια εποχή που άλλωστε ο καθαυτό χώρος της Αριστεράς (ΚΚΕ, Συνασπισμός) δεν παρουσίαζε πλέον αξιόλογη δυναμική στα νεανικά κοινά.

Εκλογικά ποσοστά ΝΔ και ΠΑΣΟΚ 1993 - 2009 ανά ηλικία

[ΠΙΝΑΚΑΣ 1](#)

	1993	1996	2000	2004	2007	2009
ΝΔ						
18-24	44%	40%	44%	38%	35%	30%
25-34	36%	36%	43%	47%	42%	30%
Σύνολο 18-34	40%	38%	43%	43%	38%	30%
35-54	37%	36%	39%	42%	38%	32%
Σύνολο 18-54	38%	37%	41%	43%	38%	31%
55+	42%	44%	47%	52%	49%	39%
ΠΑΣΟΚ						
18-24	44%	40%	44%	46%	39%	41%
25-34	47%	40%	43%	39%	35%	40%
Σύνολο 18-34	45%	40%	44%	42%	37%	41%
35-54	49%	44%	45%	42%	39%	44%
Σύνολο 18-54	47%	42%	44%	42%	38%	42%
55+	46%	40%	42%	38%	38%	47%
ΝΔ+ΠΑΣΟΚ						
18-34	85%	78%	87%	85%	75%	71%
35-54	86%	80%	85%	84%	77%	75%
Σύνολο 18-54	86%	79%	86%	85%	76%	73%
55+	88%	84%	89%	90%	87%	86%

Πηγή: Στοιχεία Exit Poll της Ipsos-Opinion για το Mega Channel 1994-2007 και του διακαναλικού Exit Poll 2009

Παρενθετικά εδώ πρέπει να επισημανθεί ότι η προαναφερθείσα εξέλιξη κινείται εντελώς αντίστροφα από την τελική έκβαση των εκλογικών αναμετρήσεων, φαινόμενο που αποτυπώνεται με ακόμα μεγαλύτερη ενάργεια στην ψήφο των φοιτητών/ριών (σύμφωνα με τη σχετική δήλωση επαγγελματικής ιδιότητας στο exit poll), μεταξύ των οποίων η Νέα Δημοκρατία υπερέιχε σταθερά μέχρι το 2000, ενόσω βρισκόταν στην αντιπολίτευση, ενώ απώλεσε την πλειοψηφία αμέσως μετά την επάνοδό της στην εξουσία το 2004.

Σταθερά δηλαδή από το 1993 μέχρι το 2007, το κόμμα που επικρατούσε στη (φοιτητική) νεολαία ήταν τελικά εκείνο που έχανε τις εκλογές (Πίνακας 2α και 2β), γεγονός που υποδεικνύει ότι η νεανική ψήφος δεν συμπίπτει πάντα με τους συνολικούς συσχετισμούς, ούτε είναι από μόνη της ικανή να οδηγήσει σε ευρύτερες πολιτικές μεταβολές, όταν εγγράφεται απλά ως εξαίρεση ή ως μεμονωμένη αντίδραση και δεν συνοδεύεται από ένα γενικότερο εκλογικό ρεύμα που να διαπερνά και άλλες (τις ενδιάμεσες συνήθως) ηλικιακές κατηγορίες.

Εκλογικά ποσοστά ΝΔ και ΠΑΣΟΚ 1993 - 2009

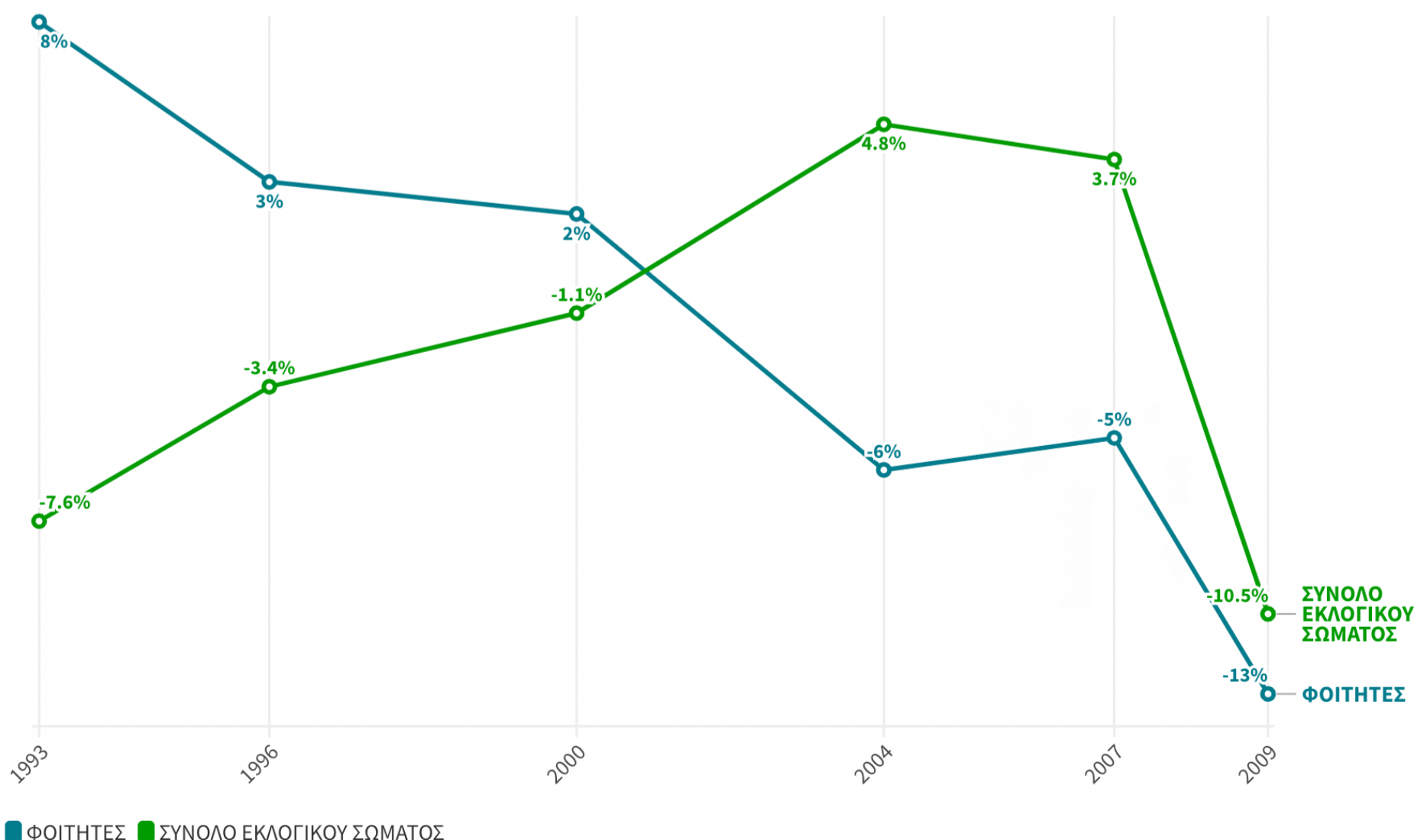
[ΠΙΝΑΚΑΣ 2α](#)

	1993	1996	2000	2004	2007	2009
ΦΟΙΤΗΤΕΣ/ΣΠΟΥΔΑΣΤΕΣ						
ΝΔ	45%	40%	44%	38%	34%	29%
ΠΑΣΟΚ	37%	37%	42%	44%	39%	43%
ΔΙΑΦΟΡΑ ΝΔ - ΠΑΣΟΚ	+8%	+3%	+2%	-6%	-5%	-13%
ΣΥΝΟΛΟ ΕΚΛΟΓΙΚΟΥ ΣΩΜΑΤΟΣ						
ΝΔ	39.3%	38.1%	42.7%	45.4%	41.8%	33.5%
ΠΑΣΟΚ	46.9%	41.5%	43.8%	40.5%	38.1%	43.9%
ΔΙΑΦΟΡΑ ΝΔ - ΠΑΣΟΚ	-7.6%	-3.4%	-1.1%	+4.8%	+3.7%	-10.5%

Πηγή: Στοιχεία Exit Poll της Ipsos-Opinion για το Mega Channel 1994-2007 και του διακαναλικού Exit Poll 2009

Διαφορά ΝΔ - ΠΑΣΟΚ

[ΠΙΝΑΚΑΣ 2β](#)

Παρόλα αυτά, οι εκλογές του 2004 έμελλε να αποτελέσουν συνολικότερα κομβικό σημείο για την ηλικιακή κατανομή της ψήφου και της αντίστοιχης φυσιολογίας των κομμάτων. Η νίκη της Νέας Δημοκρατίας εκείνη τη χρονιά προήλθε πρωτίστως από την ενίσχυση των ποσοστών της κατά 5% (από 47% σε 52%, Πίνακας 1) στις μεγαλύτερες ηλικίες άνω των 55 ετών (και ειδικά κατά 7% στους άνω των 65), τη στιγμή που τα ποσοστά της στο σύνολο της νεολαίας παρέμειναν στα ίδια ακριβώς επίπεδα με εκείνα του 2000 (43%). Εμφανίζοντας δηλαδή ένα χάσμα περίπου 10 ποσοστιαίων μονάδων, με ηλικιακή τομή τα 55 έτη, το οποίο έμελλε να διατηρηθεί στην ίδια σχεδόν ένταση μέχρι το 2009.

Από την άλλη πλευρά, το ΠΑΣΟΚ, παρότι ηττημένο στις εκλογές του 2004, παρουσίασε προς στιγμή το συγκριτικά περισσότερο νεανικό προφίλ του ίσως από τις αρχές της δεκαετίας του 1980, το οποίο ωστόσο δεν επρόκειτο να διατηρηθεί για πολύ. Οι απώλειες σχεδόν 3-7 μονάδων που κατέγραψε το 2007 αποκλειστικά και μόνο στις επιμέρους ηλικιακές ομάδες κάτω των 55 ετών, σε πολύ μικρό βαθμό αναπληρώθηκαν με την επιστροφή του στην εξουσία το 2009. Απεναντίας ο κύριος παράγοντας της τελευταίας εκείνης εκλογικής του νίκης ήταν μια ανάκαμψη των ποσοστών του, αυστηρά σχεδόν εντοπισμένη στους ψηφοφόρους άνω των 55 ετών, κατά 9% αθροιστικά σε σύγκριση με το 2004, γεγονός που αντέστρεφε πλήρως την πρόσκαιρη «νεανική» καταγραφή του 2004 και δημιουργούσε επίσης μια ηλικιακή διαφοροποίηση, ανάλογη με εκείνη της Νέας Δημοκρατίας.

Άλλωστε, εκείνη ακριβώς την περίοδο (2007-2009) ΚΚΕ και Συνασπισμός (καθώς και οι νεοεμφανιζόμενοι Οικολόγοι Πράσινοι) άρχισαν και πάλι να εμφανίζουν μια αξιόλογη δυναμική στις ηλικίες 18-24 ετών, όταν ταυτόχρονα σε εκείνες των 25-34 ετών σημαντική ήταν η υπερεκπροσώπηση του κόμματος του Γ. Καρατζαφέρη (ΛΑΟΣ).¹²

Τελική συνέπεια ήταν η δημιουργία ενός συνολικότερου και αριθμητικά πρωτοφανούς ηλικιακού χάσματος 13 μονάδων στα αθροιστικά ποσοστά του δικομματισμού μεταξύ των ψηφοφόρων άνω και κάτω των 55 ετών (73% έναντι 86% αντίστοιχα, Πίνακας 1). Στοιχείο το οποίο, μαζί με την παγιωμένη από το 2007 αντίστοιχη γεωγραφική διαφοροποίηση μεταξύ Αττικής και περιφέρειας,¹³ αποτέλεσαν ίσως τις δύο βασικότερες ρωγμές στη συνολικότερη φυσιολογία του ελληνικού εκλογικού σώματος κατά την περίοδο 2004-2009 και τις εναργέστερες πρόδρομες ενδείξεις της κρίσης που θα ακολουθούσε.

Η περίοδος της κρίσης 2012 - 2019

Πράγματι το φαινόμενο προσέλαβε εκρηκτικές διαστάσεις αρχικά στον εκλογικό σεισμό του Μαΐου 2012, όπου η αθροιστική δύναμη των δύο βασικών κομμάτων της Μεταπολίτευσης κατακρημνίστηκε στο 20%-25% στις ηλικίες 18-54 ετών (με σχετικά μικρές επιμέρους διακυμάνσεις), έναντι 49% στους μεγαλύτερους ψηφοφόρους (και 58% στους άνω των 65 ετών), εγγράφοντας έτσι την ηλικιακή διαφοροποίηση της ψήφου, σε ένα από τα τρία βασικά ρήγματα (μαζί με το γεωγραφικό και το κοινωνικό) τα οποία ουσιαστικά διχοτομούσαν το εκλογικό σώμα σε επιμέρους υποσύνολα, σχεδόν ξένα μεταξύ τους. Η μαζική εγκατάλειψη των παραδοσιακών κομμάτων εξουσίας από τις νεότερες ηλικίες και η μεταστροφή των τελευταίων προς τα νέα ανερχόμενα (αντιμνημονιακά κυρίως) κόμματα της εποχής ήταν από τις πιο εναργείς αποτυπώσεις της αντίθεσης Μνημόνιο-Αντιμνημόνιο, η οποία εν προκειμένω συμπυκνώνονταν στη διάκριση μεταξύ «παλαιού» και «νέου» πολιτικού συστήματος.¹⁴

Η εικόνα αυτή περίπου αναπαράχθηκε και στις αμέσως επόμενες εκλογές του Ιουνίου, στις οποίες όμως η Νέα Δημοκρατία και ο ΣΥΡΙΖΑ ενίσχυσαν τα ποσοστά τους περίπου κατά 10%, γεγονός που οδήγησε στην ανάδειξη ενός νέου δικομματισμού, σταθεροποιώντας στα 55 έτη στο ηλικιακό όριο των επιμέρους πλειοψηφιών ανάμεσα στα δύο κόμματα (Πίνακας 3).

Εκλογικά ποσοστά ΝΔ - ΣΥΡΙΖΑ ανά ηλικία 2012 - 2019

[ΠΙΝΑΚΑΣ 3](#)

*Ο χρωματισμός ανάλογα με το προβάδισμα κάθε κόμματος

ΗΛΙΚΙΑΚΗ ΟΜΑΔΑ	2012α	2012β	2015α	2015β	2019
17/18-24	13%-17%	23%-29%	24%-36%	16%-42%	31%-38%
25-34	12%-18%	21%-30%	28%-33%	20%-33%	32%-36%
35-44	13%-18%	23%-33%	25%-36%	25%-36%	40%-28%
45-54	16%-22%	27%-32%	24%-43%	27%-37%	40%-32%
55-64	21%-16%	33%-24%	27%-39%	30%-38%	37%-35%
65+	35%-8%	47%-12%	41%-29%	42%-30%	49%-26%
ΣΥΝΟΛΟ	18,9% - 16,8%	29,7% - 26,9%	27,8% - 36,3%	28,1% - 35,5%	39,9% - 31,5%

Πηγή: Στοιχεία Διακαναλικών Exit Poll 2012-2019

Υπό αυτήν την έννοια, η νεολαία στη συγκεκριμένη συγκυρία, δεν εμφάνισε μια εντελώς διακριτή εκλογική συμπεριφορά, αλλά αποτέλεσε συμβολικά σχεδόν την «εμπροσθοφυλακή» ενός γενικότερου φαινομένου για όλους τους ψηφοφόρους κάτω των 55 ετών, οδηγώντας σε ένα συνολικό εκλογικό realignment. Γεγονός το οποίο ωστόσο επρόκειτο τα επόμενα χρόνια να αναβαθμίσει γενικότερα τον εκλογικό της ρόλο, όχι απλά ως δεξαμενή ανανέωσης της εκλογικής βάσης των κομμάτων, αλλά ως βασικού και πάλι παράγοντα καθορισμού του εκλογικού ανταγωνισμού.

Παρόλα αυτά, στη συγκεκριμένη διπλή αναμέτρηση εντοπίζεται και η απαρχή της (εσφαλμένης καταρχήν) πρόσληψης του ΣΥΡΙΖΑ ως κυρίως «νεανικού» κόμματος, τη στιγμή που τα μεγαλύτερα καθαυτό ποσοστά του σημειώνονταν στις δυναμικές ηλικίες των 35-54 ετών, στις οποίες συγκεντρώνεται ο κύριος όγκος των απασχολούμενων, δηλαδή του βασικού πυλώνα της ανόδου του στην εξουσία το 2015. Πιθανότατα η σύγχυση οφείλεται όχι τόσο στα επίσης υψηλά ποσοστά του ΣΥΡΙΖΑ στις ηλικίες κάτω των 34 ετών (έφτασε 30% στις εκλογές του Ιουνίου), αλλά κυρίως στο γεγονός ότι αυτά, όχι μόνο του εξασφάλιζαν μεγαλύτερη υπεροχή (λόγω της δραματικής υποχώρησης της Νέας Δημοκρατίας στα ίδια κοινά – 22%), αλλά υπερέβαιναν πλέον ακόμα και το αντίστοιχο άθροισμα του παλαιού δικομματισμού (28%).

Σε αυτό το σημείο, πρέπει να τονιστεί ότι άλλα κόμματα που αναδείχθηκαν μέσα από τη συγκυρία της οικονομικής κρίσης, είχαν σαφώς «νεανικότερο» αποτύπωμα, με απόλυτη ηλικιακή διαβάθμιση των ποσοστών τους. Βασικότερο και διαχρονικότερο παράδειγμα, μέχρι και το 2019, τα ποσοστά της Χρυσής Αυγής¹⁵ και δευτερευόντως, ειδικά για το 2012, εκείνα των ΑΝΕΛ και των Οικολόγων Πρασίνων, ενώ ανάλογη εικόνα παρουσίαζαν το 2015 εκείνα της Ένωσης Κεντρώων και της ΔΑΕ. Η αντίστροφη ακριβώς κατανομή παγιώθηκε την ίδια περίοδο για την ψήφο του ΠΑΣΟΚ, τα ποσοστά του οποίου στην ηλικιακή ομάδα των 55 ετών και άνω ήταν σταθερά υπερδιπλάσια εκείνων στους ψηφοφόρους 18-34 ετών, προσδίδοντάς του εκλογικά τον χαρακτήρα του πιο «γερασμένου» κόμματος.¹⁶

Για τον ΣΥΡΙΖΑ άλλωστε, ακόμα και στις εκλογές του Ιανουαρίου του 2015, η βασική μεταβολή σε σύγκριση με το 2012 ήταν η τάση της δημογραφικής – και γεωγραφικής παράλληλα – ομογενοποίησης (η οποία είχε ήδη διαφανεί από τις ευρωεκλογές του 2014). Η επιρροή του αυξήθηκε κατακόρυφα, πρωτίστως στις ηλικίες 65+ (κατά 17%) και δευτερευόντως σε εκείνες των 55-64 (κατά 15%), σημειώνοντας όμως στις τελευταίες μία από τις υψηλότερες επιμέρους επιδόσεις του (39%), παίρνοντας το προβάδισμα από τη Νέα Δημοκρατία και ανεβάζοντας τελικά το ηλικιακό όριο του εκλογικού ανταγωνισμού μεταξύ των δύο κομμάτων στα 65 έτη, εξέλιξη η οποία εξασφάλισε στον ΣΥΡΙΖΑ την τελική επικράτηση στις εκλογές.

Τα βασικά χαρακτηριστικά αυτής της ηλικιακής κατανομής ουσιαστικά επαναλήφθηκαν το Σεπτέμβριο του 2015, με την κυριότερη ωστόσο διαφοροποίηση να εντοπίζεται αυτή τη φορά στην περαιτέρω ενίσχυση του ΣΥΡΙΖΑ (και την ταυτόχρονη υποχώρηση της Νέας

Δημοκρατίας) στις ηλικίες 18-24 ετών, καταγράφοντας για πρώτη ως τότε φορά σε αυτές μακράν το ισχυρότερό του ποσοστό (42%), στον απόηχο και του Δημοψηφίσματος του Ιουλίου, όπου η συγκεκριμένη ηλικιακή κατηγορία είχε δώσει τα υψηλότερα ποσοστά στο ΟΧΙ (ανώτερα του 75%).¹⁷

Η εικόνα αυτή του ΣΥΡΙΖΑ, ως πράγματι «νεανικού» κόμματος πλέον, αποτυπώθηκε στη συνέχεια ακόμα πιο έντονα, στις εκλογές του 2019, οι οποίες σηματοδότησαν πολιτικά και το τέλος της περιόδου των μνημονίων. Τα ποσοστά του στις ηλικίες 17-34 ετών διατηρήθηκαν στα ίδια επίπεδα με το 2015 (37% συνολικά, παρά την ενδιάμεση υποχώρησή τους σε 22% στις Ευρωεκλογές του προηγούμενου μήνα). Την ίδια στιγμή, η αντίστοιχη επίδοση για τη ΝΔ ήταν 30%, ενώ πλησίαζε το 50% στους ψηφοφόρους άνω των 65 ετών, εξισορροπημένη πάντως σε σχέση με το Σεπτέμβριο του 2015.

Η κρισιμότερη ωστόσο μεταβολή για την τελική έκβαση εκείνων των εκλογών πρέπει να θεωρείται η μείωση των ποσοστών του ΣΥΡΙΖΑ στις δυναμικές ηλικίες (35-54 ετών, κατά 7% συνολικά) και η αντιστρόφως αξιολογική ενίσχυση της ΝΔ (+14%), με τη διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στα δύο κόμματα να κατεβαίνει στα 35 έτη, αντανακλώντας την πλήρη ανατροπή των εκλογικών συσχετισμών στον κορμό της ελληνικής κοινωνίας.¹⁸

Ήταν ίσως η πρώτη φορά που η νεολαία παρουσιαζόταν συνολικά (στο εύρος μέχρι 34 ετών) ως μια αυτόνομη εκλογικά κοινωνική-δημογραφική ομάδα σε σύγκριση με το υπόλοιπο εκλογικό σώμα, γεγονός που ήταν λογικό να την φέρει στο επίκεντρο του εκλογικού ενδιαφέροντος, με τη σχετική συζήτηση να εντείνεται μάλιστα κατακόρυφα λίγο πριν τις τελευταίες εκλογές, μετά το τραγικό δυστύχημα των Τεμπών και τις μαζικές εκδηλώσεις διαμαρτυρίας των επόμενων ημερών. Δεδομένης άλλωστε και της χρονικής τοποθέτησης των εκλογών του 2023, όπως και εκείνων του 2019, στο τέλος της τετραετίας, που ισοδυναμούσε με την είσοδο στο εκλογικό σώμα 4 νέων ηλικιακών ετών (δηλαδή περισσότερων από 400.000 νέων εγγεγραμμένων ψηφοφόρων) για δεύτερη συνεχόμενη φορά.

Εντούτοις, για την ακριβή σημασία της ψήφου των νεότερων ηλικιών, πρέπει να ληφθεί υπόψη και η συνεχής μείωση της αριθμητικής της βαρύτητας, λόγω της δημογραφικής γήρανσης (ίσως σε έναν βαθμό και του brain drain) των τελευταίων ετών.

**«Για την ακριβή
σημασία της ψήφου
των νεότερων
ηλικιών, πρέπει
να ληφθεί υπόψη
και η συνεχής
μείωση της
αριθμητικής της
βαρύτητας**

**λόγω της
δημογραφικής
γήρανσης
των τελευταίων
ετών»**

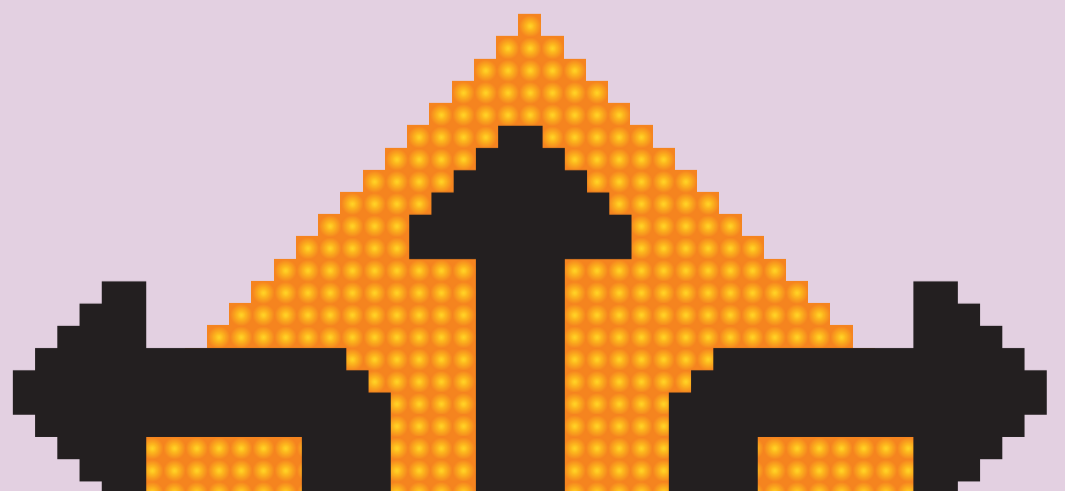
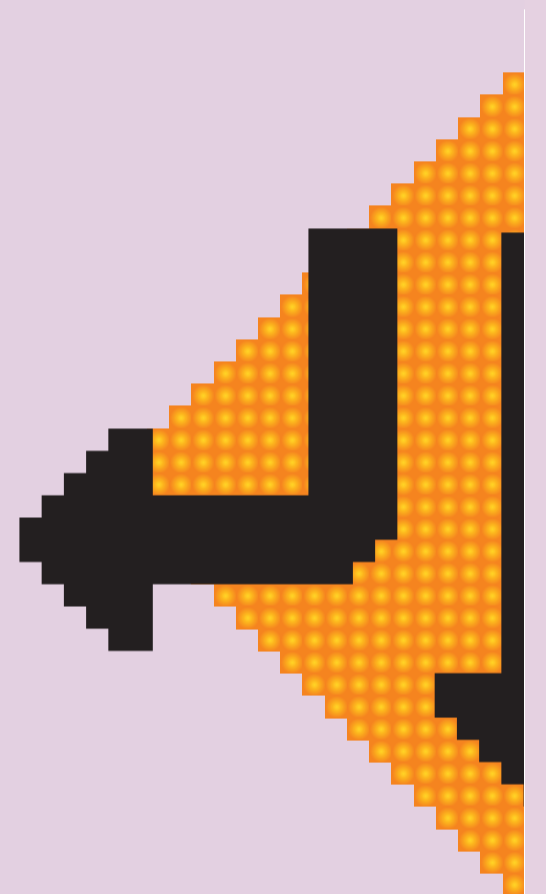
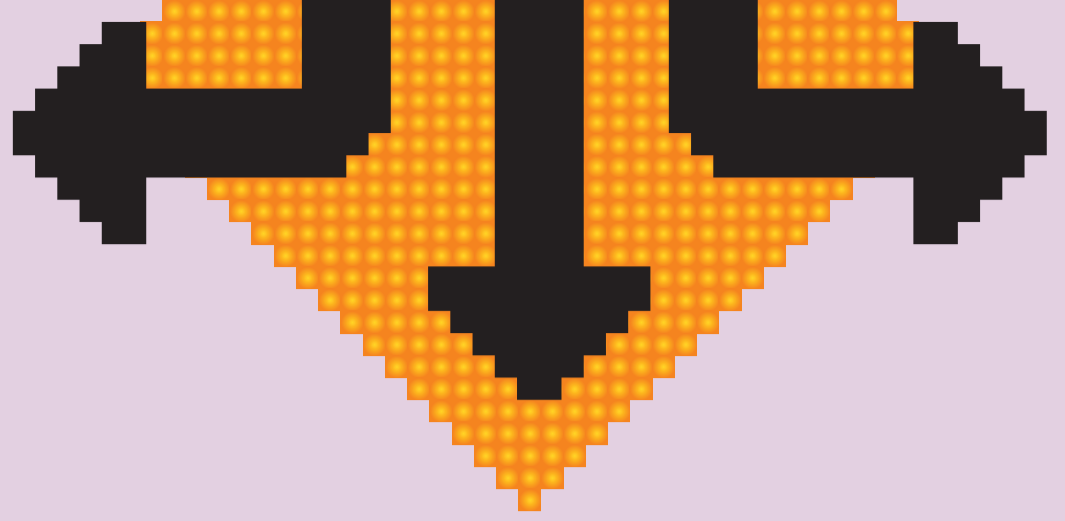
Ενώ οι νεότερες ηλικίες (18-34 ετών) στην απογραφή του 2001 αναλογούσαν στο 32% του ενήλικου μόνιμου πληθυσμού της χώρας, το ποσοστό αυτό μειώθηκε σε 27% το 2011 και υπολογίζεται περίπου σε 22% στην πρόσφατη απογραφή του 2021 (με την προσθήκη και του ηλικιακού έτους των 17 ετών), όταν το αντίστοιχο ποσοστό για τους ψηφοφόρους άνω των 55 ετών είναι περίπου διπλάσιο. Η δημογραφική αυτή εξέλιξη, η οποία σε γενικές γραμμές επαληθεύεται και από τα σχετικά ποσοστά συμμετοχής της κάθε ηλικιακής ομάδας στα exit polls, καθιστά πολύ πιο κρίσιμη την υπεροχή ενός κόμματος, όπως της Νέας Δημοκρατίας, στις μεγάλες ηλικίες, καθώς το αντίπαλο κόμμα, όπως ο ΣΥΡΙΖΑ, για να την αντισταθμίσει, χρειάζεται διπλάσιο προβάδισμα στις νεότερες.

Οι διπλές εκλογές του 2023

Όπως και σε άλλες βασικές διαστάσεις της ψήφου, την κοινωνική, τη γεωγραφική, έτσι και στην ηλικιακή, το κύριο χαρακτηριστικό των πρόσφατων διπλών εκλογών ήταν η επιβεβαίωση (σε κάποια σημεία και η επέκταση) της πλήρους κυριαρχίας της Νέας Δημοκρατίας (40,8% και 40,6% στις δύο αναμετρήσεις) και από την άλλη πλευρά όχι μόνο η δραματική εκλογική συρρίκνωση του ΣΥΡΙΖΑ, αλλά και η απόλυτη σχεδόν οριζοντιοποίηση της επιρροής του.

Πράγματι, όλα τα επιμέρους ποσοστά του ανά ηλικιακή κατηγορία κινούνται, με κάποιες αποκλίσεις, γύρω από τον εθνικό του μέσο όρο (στο 20,1% το Μάιο και στο 17,8% τον Ιούνιο), θυμίζοντας ελάχιστα την παλαιότερη ηλικιακή κατανομή της εκλογικής του βάσης.

Χαρακτηριστικό είναι ότι με μικρές διαφοροποιήσεις, τα συγκριτικά χαμηλότερα ποσοστά του και στις δύο αναμετρήσεις καταγράφηκαν στις ενδιάμεσες ηλικίες 35-54 ετών (Πίνακας 4), δηλαδή στα κρίσιμα και άλλοτε προνομιακά για αυτόν δυναμικά κοινά, στα οποία είχε υποστεί το κυριότερο πλήγμα στις εκλογές του 2019, ενώ παράλληλα στη νεολαία 17-34 ετών σημείωσε συνολικά μια απώλεια 17 ποσοστιαίων μονάδων, δηλαδή της μισής σχεδόν από την προηγούμενη εκλογική του δύναμη. Διαψεύδοντας όμως έτσι και τις όποιες προσδοκίες ότι θα μπορούσε να αποτελέσει «αντισυστημική» έκφραση της νεανικής διαμαρτυρίας μετά τα Τέμπη.

	2023α			2023β		
	17-34	35-54	55+	17-34	35-54	55+
ΝΔ	32%	41%	46%	28%	39%	47%
ΣΥΡΙΖΑ	23%	21%	21%	20%	17%	18%
ΠΑΣΟΚ-ΚΙΝΑΛ	10%	11%	13%	10%	10%	14%
ΚΚΕ	8%	7%	6%	9%	8%	7%
ΣΥΝΟΛΟ	73%	80%	86%	67%	74%	86%
ΣΠΑΡΤΙΑΤΕΣ	-	-	-	8%	6%	2%
ΕΛΛ. ΛΥΣΗ	5%	5%	4%	4%	4%	5%
ΝΙΚΗ	2%	3%	2%	3%	6%	2%
ΠΛΕΥΣΗ	5%	2%	2%	5%	3%	2%
ΜΕΡΑ 25	6%	3%	2%	6%	2%	2%
ΛΟΙΠΟΙ	9%	7%	4%	7%	4%	1%
ΣΥΝΟΛΟ	27%	20%	14%	33%	26%	14%

Πηγή: Στοιχεία Διακαναλικών Exit Poll Μαΐου-Ιουνίου 2023 (επεξεργασία Metron Analysis)

Από την άλλη πλευρά, η ηλικιακή κατανομή της εκλογικής επιρροής της Νέας Δημοκρατίας ουσιαστικά δεν μεταβλήθηκε σε σχέση με το 2019, αναπαράγοντας ουσιαστικά την ίδια κλιμάκωση: περίπου 30% στις νεότερες ηλικίες (17-34 ετών), 35%-45% στις ενδιάμεσες (35-64 ετών) και 50% ή υψηλότερα στους μεγαλύτερους ψηφοφόρους (άνω των 65 ετών). Δεδομένα που δεν επαληθεύουν τη συχνά επικρατούσα αίσθηση για ενίσχυση της επιρροής της στη νεολαία, η οποία όμως δημιουργείται λόγω της υπεροχής που απέκτησε, ως αποτέλεσμα της πλήρους κατάρρευσης των ποσοστών του ΣΥΡΙΖΑ, από την άλλη πλευρά.

Πρέπει επίσης να επισημανθεί η σχετική εξισορρόπηση της ηλικιακής διαφοροποίησης της ψήφου του ΠΑΣΟΚ στις τελευταίες εκλογές (συνολικά 10%-11% στους εκλογείς κάτω των 55 ετών, έναντι 13%-14% στους 55+), απαλείφοντας ουσιαστικά την εικόνα της γερασμένης εκλογικής βάσης που το χαρακτήριζε όλη την προηγούμενη δεκαετία. Έτσι ΣΥΡΙΖΑ και ΠΑΣΟΚ, ειδικά στην ηλικιακή κατανομή της ψήφου, από δύο εικόνες εντελώς συμπληρωματικές που εμφάνιζαν μέχρι πρόσφατα, πλέον δίνουν μια εικόνα περισσότερο ανταγωνιστική μεταξύ τους, η οποία εντούτοις εξακολουθεί να φέρνει το ΠΑΣΟΚ σε μειονεκτική θέση. Σημαντική τέλος ήταν η άνοδος του ΚΚΕ, με την ηλικιακή ομάδα 17-34 ετών να αποτελεί συγκριτικά την ισχυρότερη για αυτό (8%-9%) και στις δύο αναμετρήσεις, γεγονός σχετικά ασυνήθιστο για τα δεδομένα του κόμματος από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 και μετά, που παραπέμπει όμως στις δύο συνεχόμενες πρωτιές της Πανσπουδαστικής στις φοιτητικές εκλογές τα τελευταία δύο χρόνια.

Αθροιστικά τα ποσοστά των τεσσάρων αυτών παραδοσιακών κοινοβουλευτικών κομμάτων, μεταξύ των τριών γενικών ηλικιακών κατηγοριών (17-34, 35-54, 55+) ήταν 73%, 80%, 86% το Μάιο και 67%, 74%, 86% τον Ιούνιο, με τη διαβάθμιση των σχετικών ποσοστών να θυμίζει σε μία μικρογραφία τον εκλογικό σεισμό του 2012 ή τα πρόδρομά του συμπτώματα το 2007-2009. Εντούτοις, αυτή τη φορά η σχετική διαβάθμιση καθορίζεται αποκλειστικά σχεδόν από την αντίστοιχη κλιμάκωση των ποσοστών της Νέας Δημοκρατίας, αφού οι ανάλογες διακυμάνσεις για τα υπόλοιπα τρία κόμματα είναι πιο περιορισμένες.

Γίνεται έτσι φανερό ότι η όποια διαμαρτυρία ή η (συχνά κακώς λεγόμενη) «αντισυστημικότητα» της ψήφου των νέων εκφράστηκε κυρίως εις βάρος του ΣΥΡΙΖΑ και υπέρ των μικρότερων παικτών του εκλογικού ανταγωνισμού, δηλαδή των κομμάτων που διεκδίκησαν την είσοδό τους (ή την παραμονή τους) στο κοινοβούλιο, με τα αντίστοιχα αθροίσματα των ποσοστών τους να είναι 27%, 20%, 14% στις πρώτες εκλογές και 33%, 26%, 14% στις δεύτερες. Η συγκεκριμένη δηλαδή ψήφος στα νεότερα κοινά κυμάνθηκε σε επίπεδα διπλάσια από αυτά των μεγάλων ηλικιών στις εκλογές του Μαΐου και ενισχύθηκε ακόμα περισσότερο τον Ιούνιο, συνυπολογιζομένης και της μείωσης της συμμετοχής κατά 800.000 ψήφους (ή κατά 700.000 έγκυρα).

Με διαφορά τη νεανικότερη κατ' αναλογία ψήφο, εμφανίζει στις τελευταίες διπλές εκλογές (όπως και το 2019) το ΜΕΡΑ 25, το ποσοστό του οποίου παρέμεινε περί το 6% στις νεότερες ηλικίες (έως 34 ετών), αλλά υποχώρησε ελαφρώς σε 2%-3% στις μεγαλύτερες, από 2%-4% αντίστοιχα το 2019. Μια μεταβολή, που όμως σε συνδυασμό με τα προαναφερθέντα δημογραφικά δεδομένα της εποχής, μάλλον του κόστισε την είσοδο στη Βουλή.

Παρόμοια, αλλά ελαφρώς πιο ισορροπημένη ήταν η κατανομή για την Πλεύση Ελευθερίας, η οποία επίσης στις νεότερες ηλικίες έλαβε 5% (και 6%-7% στους 17-24) και 2%-3% στις υπόλοιπες, αλλά με μια οριακή ενίσχυση στις δεύτερες εκλογές, που της αρκούσε όμως για να υπερβεί τελικά το φράγμα του 3%. Για τους δε Σπαρτιάτες, η καταγραφή της επιρροής τους τον Ιούνιο θυμίζει σε μεγάλο βαθμό την παλιότερη νεανική ψήφο της Χρυσής Αυγής, αλλά με μια μεγαλύτερη ομοιομορφία σε όλες τις κατηγορίες κάτω των 45 ετών (8%), σαφώς όμως με υποδιπλάσια ποσοστά στις μεγαλύτερες (2%-4%).

Τέλος, αντίστοιχη νεανική κατανομή προδίδει η συνολική ψήφος των λοιπών κομμάτων, παρά τη συρρίκνωσή της στην αναμέτρηση του Ιουνίου, ενώ κάτι ανάλογο δεν μαρτυρούν τα δεδομένα για την Ελληνική Λύση και τη Νίκη, που εμφανίζονται περισσότερο ισορροπημένη η πρώτη και με μεγαλύτερη έμφαση στις ενδιάμεσες ηλικίες η δεύτερη.

Παράλληλα, είναι δυνατό να αναδειχθούν οι εσωτερικοί διαχωρισμοί της νεανικής ψήφου, από τη διασταύρωσή της με το φύλο και το επίπεδο σπουδών (Πίνακας 5), επιβεβαιώνοντας όμως σε γενικές γραμμές και πολλές φορές μεγεθύνοντας τις αντίστοιχες διαφοροποιήσεις που καταγράφονται στο σύνολο του εκλογικού σώματος. Συγκεκριμένα, η ανδρική ψήφος στις νεότερες ηλικίες (17-34) είναι σαφώς ισχυρότερη για την Ελληνική Λύση (5%-7% προς 3%-4%) και ακόμα περισσότερο για τους Σπαρτιάτες (12% προς 3%), για τους οποίους το συγκεκριμένο εύρημα αποτελεί ίσως το πιο αναγνωρίσιμο κοινό στοιχείο με το παλαιότερο δημογραφικό προφίλ της Χρυσής Αυγής.

Από την άλλη πλευρά, η γυναικεία ψήφος ευνοεί την Πλεύση Ελευθερίας (4% προς 6%-7%), το ΠΑΣΟΚ (8% προς 12% τον Ιούνιο) και κυρίως τον ΣΥΡΙΖΑ, ειδικά μετά την υποχώρηση του ποσοστού του στο 16% μεταξύ των νέων ανδρών τον Ιούνιο και με τις νέες γυναίκες να αποτελούν ίσως το μοναδικό υποσύνολο του εκλογικού σώματος στο οποίο τα ποσοστά του ήταν ισοδύναμα με εκείνα της ΝΔ. Αντίστιξη η οποία παραπέμπει ευθέως στην σταθερά διαπιστωμένη πιο αριστερόστροφη ψήφο των νέων γυναικών τα τελευταία χρόνια,¹⁹ κάτι το οποίο δεν επιβεβαιώνεται όμως στην περίπτωση του ΜέΡΑ 25 ιδιαίτερα στις δεύτερες εκλογές (7% στους νεαρούς άνδρες έναντι 4% στις γυναίκες).

Εκλογικά ποσοστά Μαΐου - Ιουνίου 2023 κατά φύλο και επίπεδο σπουδών (νέες ηλικίες)

ΠΙΝΑΚΑΣ 5

	2023α	2023α	2023β	2023β	2023α	2023α	2023β	2023β
	17-34	17-34	17-34	17-34	25-34	25-34	25-34	25-34
	Άνδρας	Γυναίκα	Άνδρας	Γυναίκα	Β'βάθμια	ΑΕΙ/ΤΕΙ	Β'βάθμια	ΑΕΙ/ΤΕΙ
ΝΔ	33%	30%	30%	25%	29%	34%	26%	29%
ΣΥΡΙΖΑ	20%	26%	16%	25%	21%	23%	18%	23%
ΠΑΣΟΚ	10%	11%	8%	12%	11%	10%	9%	11%
ΚΚΕ	7%	9%	10%	8%	6%	10%	7%	10%
ΣΥΝΟΛΟ	70%	76%	64%	70%	67%	77%	60%	73%
ΣΠΑΡΤΙΑΤΕΣ	-	-	12%	3%	-	-	13%	5%
ΕΛΛ.ΛΥΣΗ	7%	3%	5%	4%	8%	3%	11%	2%
ΝΙΚΗ	3%	2%	2%	4%	2%	2%	3%	3%
ΠΛΕΥΣΗ	4%	6%	4%	7%	5%	5%	3%	5%
ΜΕΡΑ 25	6%	5%	7%	4%	5%	7%	4%	7%
ΛΟΙΠΟΙ	10%	8%	6%	8%	13%	6%	6%	5%
ΣΥΝΟΛΟ	30%	24%	36%	30%	33%	23%	40%	27%

Πηγή: Επεξεργασία Δεδομένων Διακαναλικών Exit Poll Μαΐου-Ιουνίου 2023

Όσο για τον διαχωρισμό με βάση το (ολοκληρωμένο) επίπεδο σπουδών, ανάμεσα σε δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια (που εφαρμόζεται μόνο για τις ηλικίες 25-34, για τις οποίες έχει στατιστικά νόημα), εκτός από τα παραδοσιακά κόμματα (και με την εξαίρεση του ΠΑΣΟΚ τον Μάιο), ισχυρότερα ποσοστά μεταξύ των νέων ανώτατης εκπαίδευσης συγκεντρώνουν η Πλεύση Ελευθερίας (τον Ιούνιο) και κυρίως το ΜέΡΑ 25 (όπως και το 2019). Εντελώς αντίστροφα, στους νέους δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης σαφώς υψηλότερα είναι τα ποσοστά της Ελληνικής Λύσης (8%-11% προς 2%-3%) και των Σπαρτιατών (13% προς 5%), δηλαδή των δύο βασικών κομμάτων που τοποθετούνται στα δεξιότερα σημεία του παραδοσιακού ιδεολογικού άξονα, στοιχείο το οποίο παραπέμπει στην πολιτισμική κυρίως βαρύτητα της μεταβλητής της εκπαίδευσης για τις νεότερες ηλικίες (δεδομένης της αρκετά υψηλής αναλογίας αποφοίτων ΑΕΙ/ΤΕΙ), σε αντίθεση με τις μεγαλύτερες, όπου η σημασία της εξακολουθεί να ενέχει και χαρακτήρα κοινωνικού διαχωρισμού, ο οποίος όμως περιορίζεται πλέον κυρίως στους ψηφοφόρους άνω 65 ετών.

Αν τα τελευταία ευρήματα είναι μάλλον αναμενόμενα, στο σημείο αυτό εντούτοις ανακύπτουν δύο σημαντικές διαφοροποιήσεις των πρόσφατων εκλογών με εκείνες του «σεισμού» του 2012. Η διαφυγή μεγάλου μέρους των ψηφοφόρων προς νεότερα challenger parties το 2012 ήταν περισσότερο φαινόμενο των στρωμάτων ανώτατης εκπαίδευσης, ενώ αυτή τη φορά αφορούσε σε συγκριτικά μεγαλύτερο βαθμό εκλογείς χαμηλότερου μορφωτικού επιπέδου, ειδικά σε ό,τι αφορά τις νεότερες ηλικίες.

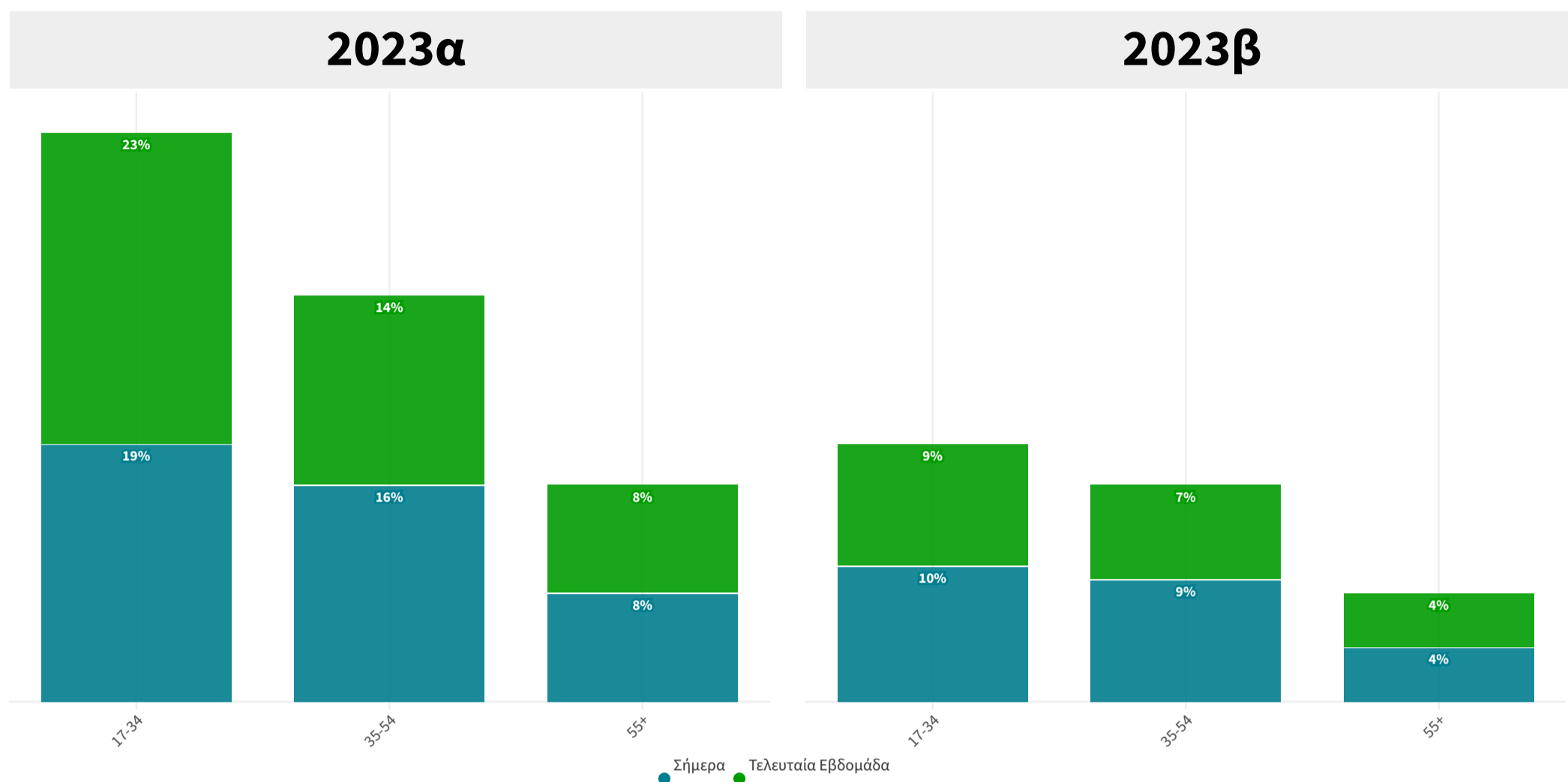
Παρόλα αυτά, συνολικά η εκλογική συμπεριφορά των νεότερων ηλικιών παραμένει κατά πλειοψηφία αριστερόστροφη (ή ορθότερα “μη-δεξιά”), αν και με λιγότερη ένταση σε σχέση με το παρελθόν, αλλά και σε αντίθεση πλέον με τις υπόλοιπες ηλικιακές κατηγορίες, καθώς και με οποιαδήποτε άλλη δημογραφική-κοινωνική ομάδα του εκλογικού σώματος. Αυτή η ένδειξη προκύπτει εκ πρώτης όψης με βάση το άθροισμα των «μη-δεξιών» δυνάμεων στα καθαυτό εκλογικά αποτελέσματα, που και στις δύο αναμετρήσεις κινείται κοντά στο 50%-52% (έναντι 41%-44% στο σύνολο των ηλικιών άνω των 35 ετών), εφόσον σε αυτές συνυπολογιστούν το ποσοστό του ΠΑΣΟΚ και της (ιδεολογικά περισσότερο αμφιλεγόμενης τοποθέτησης) Πλεύσης Ελευθερίας.

Σε παρόμοιο συμπέρασμα οδηγούν και οι απαντήσεις στο exit poll σχετικά με την ιδεολογική αυτοτοποθέτηση των ψηφοφόρων στην άξονα Αριστερά-Δεξιά. Ποσοτικοποιώντας τις και δίνοντας τιμές 1-7 στην σχετική κλίμακα (όπου 1=Άκρα Αριστερά, 7=Άκρα Δεξιά), ο μέσος όρος για τις ηλικίες 17-34 ετών είναι μικρότερος (κινείται αριστερότερα) από την κεντρική τιμή 4 (=Κέντρο) και στις δύο αναμετρήσεις του 2023 (3,82 και 3,96, παρά τη συνολική περαιτέρω μετατόπιση προς τα Δεξιά στις εκλογές του Ιουνίου, Πίνακας 6δ), με διακριτή μάλιστα απόσταση από τις ηλικιακές κατηγορίες 35-54 και 55+ ετών (οι οποίες τοποθετούνται δεξιότερα του Κέντρου, σε τιμές ανώτερες του 4), εμφανώς μεγαλύτερη από όσο είχε καταγραφεί σε ανάλογες μετρήσεις του παρελθόντος.²⁰

Τα παραπάνω προκύπτουν από τις «έγκυρες» απαντήσεις, δηλαδή επί των πιο πολιτικοποιημένων ίσως ερωτώμενων. Ταυτόχρονα όμως, οι νεότερες ηλικίες παρουσιάζουν και πολύ υψηλότερα συνολικά ποσοστά άρνησης ή μη αναγνώρισης του ιδεολογικού άξονα («Τίποτα από τα παραπάνω»), σε επίπεδα 34%-36%, έναντι 26%-28% των μεσαίων ηλικιών (35-54 ετών) και 14%-16% των μεγαλύτερων (55+). Επιβεβαιώνοντας δηλαδή την γενική αντίληψη για την περισσότερο αποϊδεολογικοποιημένη συμπεριφορά της νεολαίας, η οποία σε έναν βαθμό υποκρύπτει και «αντι-πολιτικές», δυνάμει ακροδεξιές ή άλλες μη κοινωνικά «αποδεκτές» αντιλήψεις, οι οποίες συνυπάρχουν με την πιο αριστερόστροφη τοποθέτηση του φανερά πολιτικοποιημένου τμήματός της, αφήνοντας έτσι περιθώρια για μη αναμενόμενες εκλογικές επιλογές.

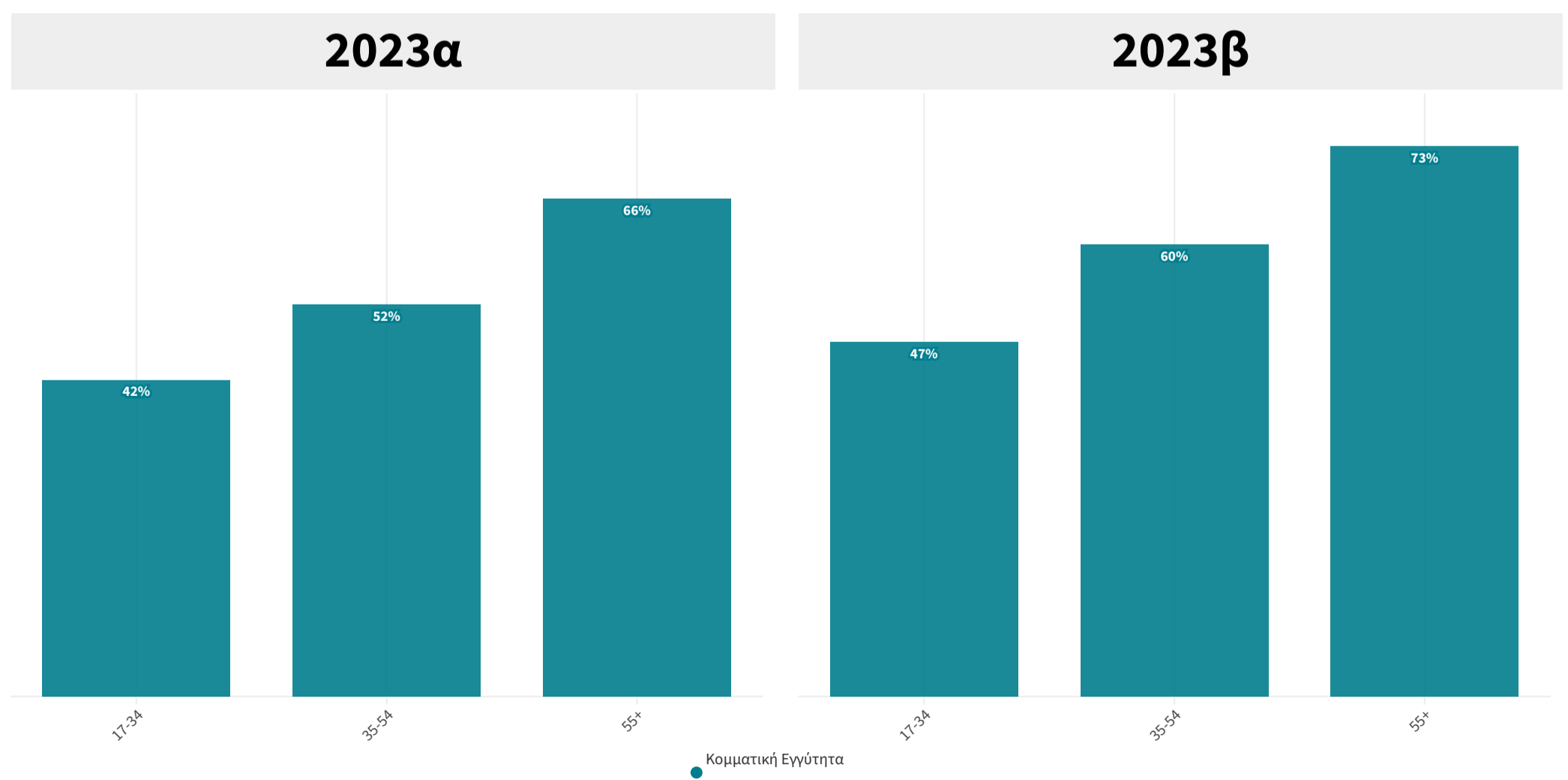
Οι ενδείξεις από την περαιτέρω επεξεργασία των στοιχείων του exit poll φαίνεται να επαληθεύουν και άλλα χαρακτηριστικά για την γενικότερη εκλογική συμπεριφορά των νεότερων ψηφοφόρων. Π.χ. αυτοί εμφανίζονται περισσότερο αναποφάσιστοι: σε αθροιστικό ποσοστό 42% αποφάσισαν την τελευταία εβδομάδα ή την ίδια μέρα στις εκλογές του Μαΐου, έναντι 30% και 16% για τις άλλες δύο ηλικιακές κατηγορίες (τον Ιούνιο τα αντίστοιχα ποσοστά ήταν 20%, 16% και 8%).

Επίσης παρουσιάζουν αισθητά χαμηλότερη εγγύτητα προς το κόμμα που τελικά ψηφίζουν (42%-47% έναντι 55%-63% στο σύνολο του εκλογικού σώματος), δίνουν σε μικρότερο βαθμό θετική ψήφο «προτίμησης» προς αυτό (44% έναντι 49% και 62% στις άλλες δύο ηλικιακές ομάδες τον Μάιο). Τέλος, με βάση τα ποσοστά συμμετοχής της κάθε ηλικιακής ομάδας στα exit poll των δύο διαδοχικών εκλογών, η αυξημένη αποχή τον Ιούνιο φαίνεται ότι αφορούσε σε αρκετά μεγαλύτερο βαθμό τους νεότερους ψηφοφόρους, καθώς η προσέλευσή τους υπολογίζεται κατά 25% μειωμένη σε σχέση με τον Μάιο, όταν η αντίστοιχη μείωση για τους ψηφοφόρους 35-54 ετών είναι 17%, ενώ η συμμετοχή των μεγαλύτερων ηλικιών (55+) φαίνεται ότι παρέμεινε σχεδόν στα ίδια επίπεδα (-2%).

Source: Πηγή: Επεξεργασία Δεδομένων Διακαναλικών Exit Poll Μαΐου-Ιουνίου 2023

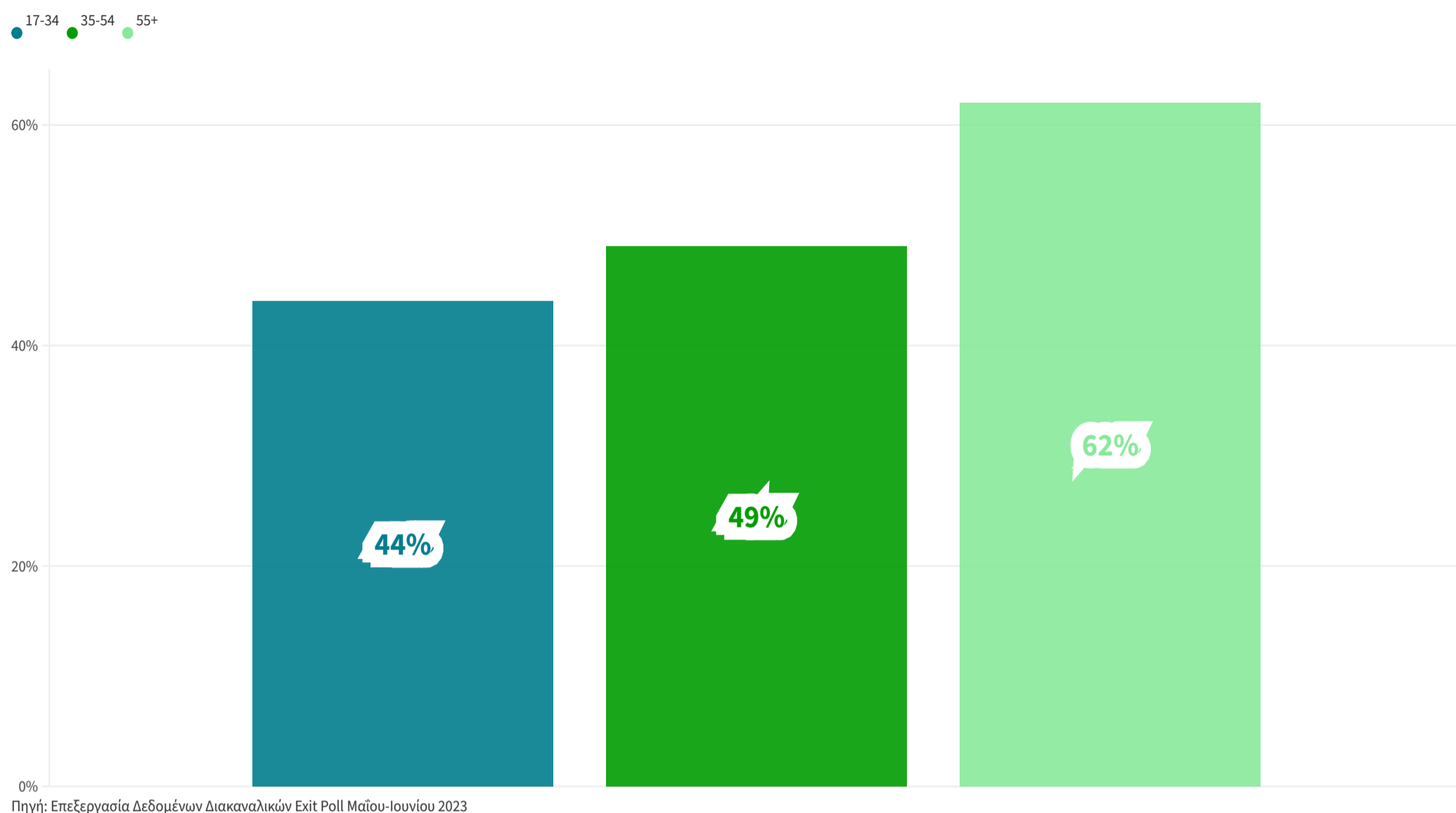
Κομματική Εγγύτητα

Πηγή: Επεξεργασία Δεδομένων Διακαναλικών Exit Poll Μαΐου-Ιουνίου 2023

Ψήφισαν το κόμμα που προτιμούν ανά ηλικιακή ομάδα (Εκλογές Μαΐου 2023)

ΠΙΝΑΚΑΣ 6γ

Ιδεολογική τοποθέτηση

ΠΙΝΑΚΑΣ 6δ

	2023α			2023β		
	17-34	35-54	55+	17-34	35-54	55+
Μέσος όρος	3.82	4.05	4.12	3.96	4.15	4.24
Άρνηση + ΔΓ / ΔΑ	36%	28%	19%	34%	26%	15%

Πηγή: Επεξεργασία Δεδομένων Διακαναλικών Exit Poll Μαΐου-Ιουνίου 2023

Εκλογικό ιστορικό ανά ηλικιακή ομάδα

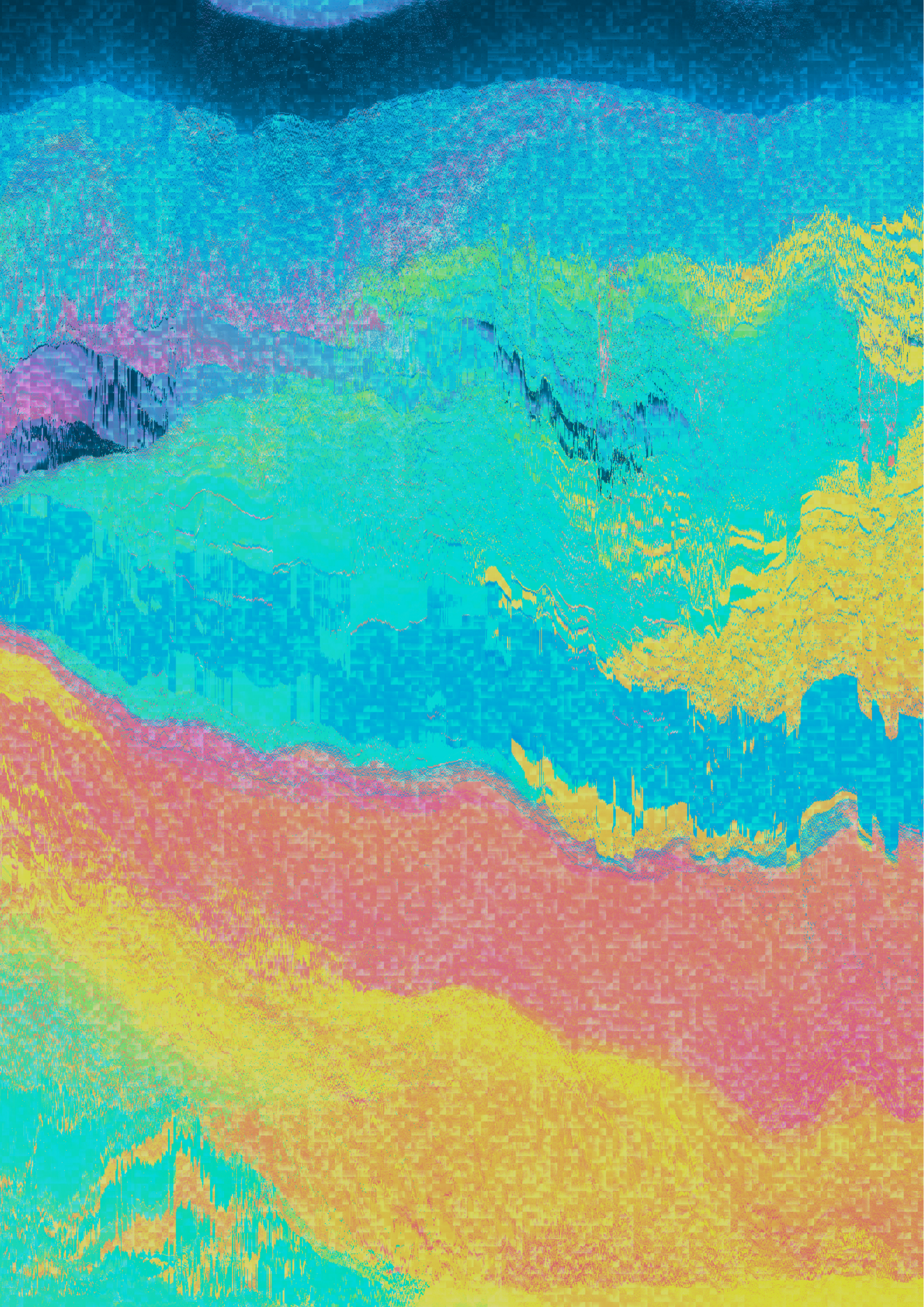
Επιστρέφοντας τέλος στην έννοια της γενιάς, μπορεί να επιχειρηθεί μια διερεύνηση της διαχρονικότητας της εκλογικής συμπεριφοράς κάθε επιμέρους ηλικιακού υποσυνόλου του εκλογικού σώματος, ανάλογα με την ακριβή χρονιά εισόδου σε αυτό, σε βουλευτικές εκλογές (και λαμβάνοντας υπόψη τις τρεις ηλικιακές επεκτάσεις του εκλογικού δικαιώματος, το 1977, το 1984 και το 2016, με όριο τις ηλικίες 20, 18 και 17 ετών αντίστοιχα, από εκείνο των 21 ετών παλαιότερα). Κάτι τέτοιο καθίσταται δυνατό με τη χρήση των στοιχείων των πρόσφατων exit polls (από το 2012) και με βάση τις ηλικίες των ψηφοφόρων, όπως αυτές προκύπτουν από τον ακριβή χρόνο γέννησής τους (ερώτηση στην οποία συνήθως απαντά το 95%-97% του συνόλου των συμμετεχόντων).

Μεθοδολογικά, το μεγαλύτερο πρόβλημα σε μια τέτοια προσέγγιση είναι ο επιμερισμός του συνολικού δείγματος σε πολύ μικρές ομάδες,²¹ με συνακόλουθη εκτίναξη του στατιστικού σφάλματος. Εντούτοις το συνολικό αριθμητικό μέγεθος του exit poll (δείγματα άνω των 5.000 ατόμων), πολύ μεγαλύτερο από όλες σχεδόν τις ανάλογες κοινωνικές ή πολιτικές έρευνες, εξασφαλίζει μια σχετική στατιστική αξιοπιστία (παρόμοια με εκείνη για τις μεγάλες ηλικιακές κατηγορίες στις συνήθεις πολιτικές δημοσκοπήσεις δείγματος 1.000 ή 2.000 ατόμων), ακόμα και για αυτά τα “στενά” ηλικιακά υποσύνολα, ειδικά ως προς την εκτίμηση της εκλογικής επιρροής των μεγαλύτερων κομμάτων.

Με βάση τα παραπάνω, στον Πίνακα 7 παρουσιάζονται ενδεικτικά τα διαχρονικά ποσοστά της Νέας Δημοκρατίας ανά ηλικιακή ομάδα την περίοδο από το 2012 μέχρι το Μάιο του 2023 (οι εκλογές του Ιουνίου δεν λαμβάνονται καταρχήν υπόψη, λόγω της διευρυμένης Αποχής, στην οποία εν μέρει οφείλονται και οι όποιες διαφοροποιήσεις).

Εκλογικά ποσοστά ΝΔ ανά ηλικιακή ομάδα 2012 - Μάιος 2023

ΧΡ. ΓΕΝΝΗΣΗΣ	ΗΛΙΚΙΑ ΤΟ 2023	Είσοδος στο Εκλογικό Σώμα	2012α	2012β	2015α	2015β	2019	2023α
Έως 1946	77+	μέχρι 1967	38%	48%	44%	44%	54%	58%
1947-1953	70-76	1974	22%	34%	33%	31%	44%	50%
1954-1956	67-69	1977	19%	29%	25%	31%	35%	43%
1957-1961	62-66	1981	15%	27%	20%	28%	36%	42%
1962-1967	56-61	1985	13%	24%	24%	25%	39%	43%
1968-1972	51-55	1989-1990	16%	28%	24%	31%	39%	44%
1973-1975	48-50	1993	11%	22%	27%	28%	44%	45%
1976-1978	45-47	1996	13%	22%	25%	23%	40%	48%
1979-1982	41-44	2000	11%	24%	27%	21%	41%	35%
1983-1986	37-40	2004	12%	18%	26%	22%	37%	34%
1987-1989	34-36	2007	15%	24%	30%	16%	32%	30%
1990-1991	32-33	2009	18%	16%	23%	14%	29%	35%
1992-1994	29-31	2012	10%	23%	25%	18%	30%	32%
1995-1997	26-28	2015			27%	18%	26%	27%
1998-2002	21-25	2019					33%	33%
2003-2006	17-20	2023						30%
Δεν Απαντώ			20%	32%	26%	29%	45%	42%
ΣΥΝΟΛΟ			18,9%	29,7%	27,8%	28,1%	39,9%	40,8%

Οι ομάδες με σημερινή ηλικία 17-36 ετών (των γεννηθέντων τα έτη 1987-2006, με μέσο δείγμα 244 άτομα το Μάιο του 2023), όσων δηλαδή απέκτησαν εκλογικό δικαίωμα μετά το 2005, συναποτελούν κατά βάση τη γενιά της οικονομικής και πολιτικής κρίσης, η πολιτικοποίηση της οποίας ξεκινά μάλλον με τα γεγονότα που ακολούθησαν τη δολοφονία του Αλ. Γρηγορόπουλου ή και λίγο νωρίτερα. Αυτοί οι ψηφοφόροι μέχρι σήμερα εξακολουθούν να είναι συγκριτικά οι λιγότερο «φιλικά» διακείμενοι προς το κόμμα της Νέας Δημοκρατίας, καθώς ακόμα και στις εκλογές του 2019, τα ποσοστά της μετά βίας ξεπερνούσαν το όριο του 30% (μάλιστα το Σεπτέμβριο του 2015 ήταν αισθητά χαμηλότερα του 20%), κάτι το οποίο όμως συνέβη στις εκλογές του Μαΐου του 2023, έστω και προς στιγμή, αφού στο πλαίσιο της γενικευμένης Αποχής του Ιουνίου, τα ποσοστά της επανήλθαν χαμηλότερα.

Αντίθετα, όλες αυτές οι ηλικιακές κατηγορίες έδιναν σταθερά την πλειοψηφία στον ΣΥΡΙΖΑ μέχρι και το 2019 (κατά κανόνα με ποσοστά 35%-40% στις δύο εκλογές του 2015), αφήνοντάς τον όμως στην δεύτερη θέση το 2023 (20%-25% ή και χαμηλότερα τον Ιούνιο).

Οι γεννηθέντες την περίοδο 1973-1986, με σημερινές ηλικίες 37-50 ετών (μέσο μέγεθος δείγματος ανά ομάδα 363 άτομα το Μάιο του 2023), αποτελούν την κατηγορία που απέκτησε εκλογικό δικαίωμα σε μια από τις περισσότερο αποϊδεολογικοποιημένες περιόδους της Μεταπολίτευσης (1993-2004), δεδομένης και της

σύγκλισης ή συναίνεσης μεταξύ ΝΔ και ΠΑΣΟΚ στα ζητήματα κυρίως της Ευρωπαϊκής στρατηγικής. Μεταξύ αυτών των ψηφοφόρων, η ΝΔ επίσης δεν υπερέβαινε το 28% μέχρι και το 2015, το 2019 όμως πέτυχε ίσως την εντυπωσιακότερη ενίσχυση των ποσοστών της (κατά 16%-20%), εμφανίζοντας συνολικά τη μεγαλύτερη εκλογική μεταβλητότητα στο εκλογικό σώμα.

Στις εκλογές του 2023 παρατηρήθηκε όμως ένας εσωτερικός διαχωρισμός σε αυτή την κατηγορία, καθώς στους μεγαλύτερους από αυτούς τους ψηφοφόρους (45-50 ετών σήμερα) οι επιδόσεις της ΝΔ αυξήθηκαν ελαφρώς περαιτέρω, ενώ στους νεότερους (37-44 ετών) παρουσίασαν μία κάμψη κατά 5% περίπου. Με τους δεύτερους δηλαδή να καταλήγουν πιο κοντά σε εκείνους της αμέσως νεότερης κατηγορίας και τους πρώτους σε εκείνους της μεγαλύτερης. Έτσι όμως διαμορφώθηκε, ίσως για πρώτη φορά τόσο ξεκάθαρα, μια σαφής και κρίσιμη διαχωριστική γραμμή ως προς την επιρροή της ΝΔ, με όριο τα 45 έτη, όχι μόνο για τη συγκεκριμένη ηλικιακή κατηγορία, αλλά για το σύνολο του εκλογικού σώματος (το μέσο ποσοστό της υπολογίζεται σε 46% σε όλους τους ψηφοφόρους άνω των 45 ετών και σε 32% σε εκείνους μέχρι 44 ετών).

Οι ψηφοφόροι ηλικίας 51-69 ετών (γεννηθέντες την περίοδο 1954-1972, μέσο δείγμα ανά ομάδα τα 481 άτομα στις εκλογές του Μαΐου), είναι εκείνοι που ενηλικιώθηκαν την εποχή της έντονης πολιτικοποίησης (1975-1990). Σε αυτούς η ΝΔ παρουσιάζει μια περισσότερο σταδιακή, αλλά συνεχή και πάλι, επέκταση της δύναμής της: από 25%-30% μετά τον Ιούνιο του 2012 και κατά βάση δεύτερο κόμμα, πίσω από τον ΣΥΡΙΖΑ, με μια πρόσκαιρη μάλιστα υποχώρηση κατά 5% τον Ιανουάριο του 2015, η επιρροή της ανήλθε σε 36%-39% το 2019, χωρίς σχεδόν ποτέ όμως να υπερβαίνει το εθνικό ποσοστό της. Εντούτοις, η νέα άνοδος που σημείωσε στο 42%-44% το 2023, εφόσον δεν αποδειχθεί συγκυριακή, ενδέχεται να διατηρήσει διευρυμένη την δυναμική εκλογική της βάση και τα επόμενα χρόνια.

Αντιθέτως, η αμέσως μεγαλύτερη ηλικιακή κατηγορία, άνω των 70 ετών σήμερα (γεννηθέντες μέχρι το 1953, συνολικό δείγμα 835 άτομα τον Μάιο και με τυπική απόκτηση εκλογικού δικαιώματος μέχρι το 1974), στην πλειοψηφία της δεν θα είναι ενεργή στο εκλογικό σώμα στο τέλος αυτής της δεκαετίας. Πρόκειται για την κατηγορία στην οποία διαχρονικά καταγράφονται μακράν τα υψηλότερα ποσοστά της ΝΔ, με τη δύναμή της να είναι της τάξης του 40% (κατά μέσο όρο) από τον Ιούνιο του 2012 μέχρι και το 2015 (33% ακόμα και στον εκλογικό σεισμό του Μαΐου 2012), ενώ πλησίασε και εν συνεχεία υπερέβη το 50% το 2019 και το 2023.

Βεβαίως, η εν λόγω ηλικιακή ομάδα επιδέχεται επίσης ηλικιακών και ιστορικών διαχωρισμών, π.χ. ανάμεσα σε όσους ενηλικιώθηκαν κατά τη διάρκεια της δικτατορίας (70-76 ετών σήμερα), ψηφίζοντας για πρώτη φορά το 1974 και στους μεγαλύτερους, όσους δηλαδή είχαν αποκτήσει εκλογικό δικαίωμα μέχρι και για τις εκλογές που δεν διεξήχθησαν το 1967.

Από τα στοιχεία που παρατίθενται στον Πίνακα 7, προκύπτει ότι για την πρώτη ομάδα (τη «γενιά της δικτατορίας»), με όλες τις ιστορικές και πολιτικές της ιδιαιτερότητες, τουλάχιστον σε ό,τι αφορά την απήχηση της ΝΔ, ενώ το 2012 τα ποσοστά της τοποθετούνταν πολύ πιο κοντά σε εκείνα των αμέσως νεότερων ηλικιών, σταδιακά μετά το 2015 (τον Ιανουάριο) η σχετική απόσταση από τις αμέσως μεγαλύτερες άρχισε διαρκώς να περιορίζεται. Πιθανή ίσως ένδειξη ότι μετά κάποιο ηλικιακό όριο (των 55 ή των 65 ετών), η καθαυτό ηλικία αποτελεί ίσως σημαντικότερο προσδιοριστικό παράγοντα της εκλογικής συμπεριφοράς από εκείνον της γενιάς.

Σε κάθε περίπτωση, η παραπάνω αποτύπωση αποτελεί ουσιαστικά μια πρωτόλεια προσέγγιση της διαχρονικότητας της ψήφου ανά γενιά, ανοιχτή σε πολλαπλές συμπληρώσεις ή διορθώσεις σε μελλοντικές εργασίες, υποδεικνύοντας ωστόσο μια τεχνική-μεθοδολογική δυνατότητα. Εντούτοις, αφενός καταδεικνύει ότι τα συνήθη διαστήματα των ηλικιακών κατηγοριών στις δημοσκοπήσεις είναι πιθανό σε ένα βαθμό να συσκοτίζουν την πραγματική εικόνα των ηλικιακών διαφοροποιήσεων της ψήφου, ενώ μια νέα ομαδοποίηση, μετά την αναλυτική παράθεση των επιμέρους δεδομένων, ίσως να ήταν περισσότερο διαφωτιστική. Στοιχείο που ευνοεί επιπλέον έναν τέτοιο χειρισμό συνιστά η παρατήρηση ότι οι διακυμάνσεις των ποσοστών ανάμεσα σε κοντινές ή διαδοχικές ηλικιακές ομάδες είναι σχετικά πιο περιορισμένες, δίνοντας συχνά την εικόνα μιας κάποιας ομοιογένειας. Όταν κάτι τέτοιο δεν συμβαίνει, τότε υποδεικνύονται οι ηλικιακές τομές στο εσωτερικό του εκλογικού σώματος.

Συμπερασματικά πάντως, για τα εδώ στοιχεία που αφορούν αποκλειστικά τη μελέτη της επιρροής της ΝΔ στη συγκεκριμένη περίοδο, μπορεί να επισημανθεί ότι ενώ σε κάποιες περιπτώσεις εμφανίζεται μία συνολικότερη ομοιογένεια της ψήφου σε όλες σχεδόν τις ηλικίες κάτω των 55-65 ετών (βλ. Μάιο του 2012 και Ιανουάριο του 2015), σε άλλες γίνεται φανερή η ύπαρξη ενός γενικότερου εσωτερικού διαχωρισμού (άλλοτε ισχυρότερου και σαφέστερου, άλλοτε όχι) των πιο δυναμικών κοινών, με το σχετικό όριο να κυμαίνεται συνήθως μεταξύ 35 και 45 ετών και με τη δυνατότητα ενδεχομένως για περισσότερες επιμέρους ομαδοποιήσεις.

Προφανώς η νεολαία, εννοώντας το σύνολο των σημερινών ψηφοφόρων κάτω των 35 ετών περίπου, εντάσσεται σε αυτές, ως μια διακριτή και σχετικά ενιαία πλέον ηλικιακή κατηγορία, εμφανιζόμενη σταθερά ως το λιγότερο ευνοϊκό κοινό για τη ΝΔ, από τον εκλογικό σεισμό του 2012 και μετά. Επιβεβαιώνοντας την εκλογική συμπεριφορά της με χαρακτηριστικά «γενιάς», με κοινό βίωμα την οικονομική κρίση και τις συνέπειές της, αλλά πλέον και την πολιτική απαξίωση του δικομματισμού, σε οποιαδήποτε μορφή του. Ανάλογη διαχρονική ιστορικότητα ενδεχομένως είναι ανιχνεύσιμη και σε άλλες επιμέρους ηλικιακές κατηγορίες, όμως για την ενίσχυση τέτοιων συμπερασμάτων είναι απαραίτητη σε μελλοντική έρευνα η επέκταση της διαχρονικής επισκόπησης στην εκλογική επιρροή και των υπολοίπων κομμάτων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Mayer, N., Perrineau, P., Boy, D. (2005). Εκλογική Συμπεριφορά: Ιστορικές διαδρομές και μοντέλα ανάλυσης, Αθήνα: Σαββάλας, σ. 95-98
2. Mayer, N., Perrineau, P., Boy, D. (2005), σ. 71, 105-107 και Norris, P. (2011). Democratic deficit: Critical citizens revisited, Cambridge University Press και Dalton, R. J. (2009). The good citizen: How a younger generation is reshaping American politics, Washington DC: CQ Press.
3. Παντελίδου-Μαλούτα, Μ. (1987). Πολιτικές στάσεις και αντιλήψεις στην αρχή της εφηβείας, Αθήνα: Gutenberg, Jennings, M. K. & Niemi, R. G. (1974), The Political Character of Adolescence, Princeton: Princeton University Press και Jennings, M. K. & Niemi, R. G. (1981), Generations and Politics: A Panel Study of Young Adults and Their Parents, Princeton: Princeton University Press.
4. Burnham, W. D. (1967). «Party Systems and the Political Process». Στο W. N. Chambers & W. D. Burnham (eds.), The American Party Systems: Stages of Political Development, New York: Oxford University Press, pp. 288-303.
5. Key, V.O. (1955). «A Theory of Critical Elections», Journal of Politics 17, pp. 3-18 και Key, V.O. (1959). «Secular Realignment and the Party System», Journal of Politics 21 (2), pp. 198-210.
6. Sundquist, J. L. (1973). Dynamics of the Party System: Alignment and Realignment of Political Parties in the United States, Washington, D.C.: The Brookings Institution, p. 35-41, 298-299.
7. Abramson, P. R. (1975). Generational Change in American Politics, Lexington MA: Lexington Books και Beck, P. A. (1974). «A socialization theory of partisan realignment». Στο R. G. Niemi (ed.), The Politics of Future Citizens, San Francisco: Jossey-Bass, pp. 199-219.
8. Κατσάπης, Κ. (2013). Το «πρόβλημα νεολαία». Μοντέρνοι νέοι, παράδοση και αμφισβήτηση στη Μεταπολεμική Ελλάδα, 1964-1974, Αθήνα: Εκδόσεις Απρόβλεπτες, σ. 15 κ.ε.
9. Αναστασάκος, Γ., Βούλγαρης, Γ., Καψής, Π., Νικολακόπουλος, Ηλ. (1990). Εκλογές 1989-1990, Αθήνα: ΤΑ ΝΕΑ, σ. 15 κ.ε. Κάτι ανάλογο επιβεβαιώνεται προκύπτει και από τη συμπεριφορά των νέων ψηφοφόρων που εισήλθαν για πρώτη φορά στο εκλογικό σώμα το 1989-1990, με την κατανομή των ψήφων τους τον Ιούνιο να εκτιμάται σε 51,5% για τη ΝΔ, σε 35,5% για το ΠΑΣΟΚ και σε 10,9% για τον Συνασπισμό (βλ. στο ίδιο, σ. 21)
10. Mayer, N., Perrineau, P., Boy, D. (2005), ό.π. και Παντελίδου-Μαλούτα, Μ. (2015). «Η νεολαία επιστρέφει; Ελληνική πολιτική κουλτούρα και μεταβαλλόμενα πρότυπα πολιτικότητας των νέων στην κρίση», Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης 43, σσ. 5-46. Για το παράδειγμα των ΗΠΑ, ενδεικτικά βλ. Norroth, H. (1987). «Under way and here to stay. Party realignment in the 1980s?», Public Opinion Quarterly 51 (3), pp. 376-391.
11. Τα δεδομένα για την ανάλυση της ψήφου κατά ηλικία στο exit poll παρέχονται πρωτίστως από την δήλωση της χρονολογίας γέννησης του κάθε ερωτώμενου. Εντούτοις είναι δυνατόν να αντιπαραβληθούν και να ελεγχθούν με την «εκτίμηση του ερευνητή», ο οποίος κατατάσσει αυθορμητώς τους ερωτώμενους σε ηλικιακές κατηγορίες.
12. Βλ. Κουστένης, Π. (2008). «ΚΚΕ-ΣΥΡΙΖΑ στο Λεκανοπέδιο: Δύο ξένοι στην ίδια πόλη;», Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης 31, σσ.100-118
13. Κουστένης, Π. (2018). «Στο λυκόφως (;) του Πράσινου Ήλιου: Συγκρότηση και μετεξέλιξη της εκλογικής βάσης του ΠΑΣΟΚ 1974-2015». Στο Β. Ασημακόπουλος, Χρ. Τάσσης (επιμ.), ΠΑΣΟΚ: 1974-2018, Πολιτική οργάνωση, ιδεολογικές μετατοπίσεις, κυβερνητικές πολιτικές. Αθήνα: Gutenberg, σσ. 290-320
14. Κουστένης, Π. (2014). «Αποδόμηση και αναδόμηση των εκλογικών ταυτίσεων: η κοινωνιολογική ανίχνευση του λεκανοπεδίου». Στο Γ. Βούλγαρης & Ηλ. Νικολακόπουλος (επιμ.), 2012: Ο Διπλός Ελληνικός Σεισμός, Αθήνα: Θεμέλιο, σσ. 83-123
15. Κουστένης, Π. (2014). «Π. Κουστένης, «Εκλογές 2014: ο εκλογικός κύκλος της Χρυσής Αυγής», Αρχαιοτάξιο 16, σσ. 89-108
16. Κουστένης, Π. (2018), ό.π.
17. Κουστένης, Π. (2019). «Η εκλογική αναστοίχιση 2012-2015: Από το ΠΑΣΟΚ στον ΣΥΡΙΖΑ». Στο Γ. Μπαλαμπανίδης (επιμ.), ΣΥΡΙΖΑ: ένα κόμμα εν κινήσει. Αθήνα: Θεμέλιο, σσ. 41-75.
18. Κουστένης, Π. (2020). «Οι διπλές εκλογές του 2019: η συγκρότηση του νέου δικομματισμού». Στο Π. Ιωαννίδης & Ηλ. Τσαουσάκης (επιμ.), 2019 – Οι Πρώτες Εκλογές Μετά το Μνημόνιο: Η Ακτινογραφία της Ψήφου. Αθήνα: Παπαζήσης, σσ. 37-48.
19. Παντελίδου-Μαλούτα, Μ. (2015). «Η νεολαία επιστρέφει; Ελληνική πολιτική κουλτούρα και μεταβαλλόμενα πρότυπα πολιτικότητας των νέων στην κρίση», Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης 43, σσ. 5-46.
20. Ανάλογες ερωτήσεις ιδεολογικής αυτοτοποθέτησης περιλάμβαναν τα exit poll του 2009 και του Μαΐου 2012, αλλά με δυνατότητα μόνο 5 απαντήσεων (χωρίς την επιλογή Άκρα Αριστερά, Άκρα Δεξιά), γεγονός που δυσχεραίνει την απευθείας σύγκριση των απαντήσεων με τις σημερινές. Παρόλα αυτά, στην τότε αντίστοιχη κλίμακα 1-5, ο μέσος όρος των νέων ηλικιών ήταν πολύ κοντά σε εκείνον των 35-54 ετών και σε μικρότερη απόσταση από τον αντίστοιχο στις ηλικίες 55+.
21. Η κάθε μία από αυτές περιλαμβάνει τουλάχιστον τρία ηλικιακά έτη. Μοναδική εξαίρεση αποτελεί η ομάδα των ψηφοφόρων σημερινής ηλικίας 32-33 (γεννηθέντων τα έτη 1990-1991) που εισήλθε στο εκλογικό σώμα το 2009.

MISSES' SIZES 10, 12, 14, 16, 18.

REQUIREMENTS FOR FABRICS WITHOUT NAP

SIZES	- Sleeveless Dress -		Short Sleeve Dress	
	35" Fabric	39" Fabric	39" Fabric	45" Fabric
10	2-5/8 yds.	2-3/8 yds.	2-5/8 yds.	2-3/8 yds.
12	2-3/4 "	2-1/2 "	2-5/8 "	2-3/8 "
14	3 "	2-5/8 "	2-3/4 "	2-1/2 "
16	3 "	2-3/4 "	2-3/4 "	2-5/8 "
18	3 "	2-3/4 "	2-3/4 "	2-5/8 "

SIZES	- 3/4 Sleeve Dress -		Interfacing
	45" Fabric	54" Fabric	35" Fabric
10	2-3/4 yds.	2 yds.	5/8 yd.
12	2-3/4 "	2 "	5/8 "
14	2-3/4 "	2 "	5/8 "

1520

STATE _____ ZONE _____

15-41 ***21.03
18-41 ***20.00
24-41 ***5.00
42 ***5.03

MAIL
U.S. POST
PERMIT NO. 78
MPLS.

Μια γενεαλογία των ερευνών για τους νέους/ες: γιατί τόσες πολλές και γιατί τόσο συχνές;

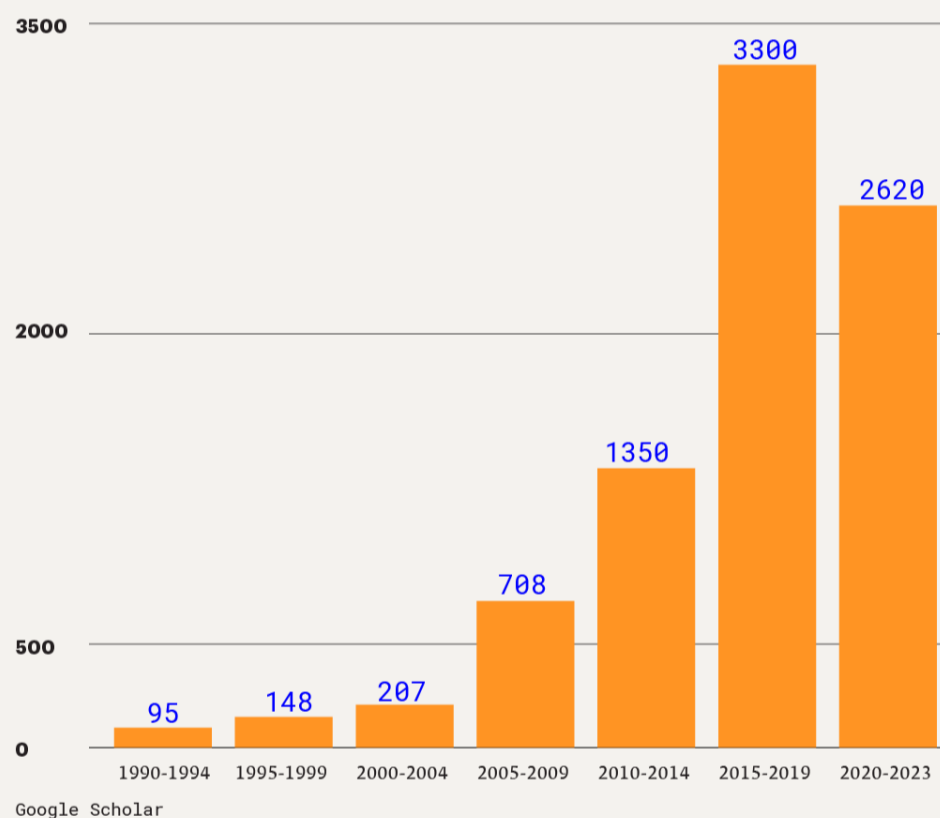
IV

Μανίνα Κακεπάκη

Παραφράζοντας τον τίτλο ενός άρθρου αναφοράς που μελετά την αργή παρουσία των γυναικών στην πολιτική,¹ ίσως ποτέ άλλοτε να μην είχαμε στην Ελλάδα τόσο πολλές και τόσο συχνές (και σημαντικές θα προσέθετα) μελέτες για τους/ις νέους/ες και τη νέα γενιά. Η αναζήτηση στη διαδικτυακή πύλη του «Μελετητή Google» της «λέξης-κλειδί: νεολαία και πολιτική» (βλ. Γράφημα 1) δίνει μόλις 95 αποτελέσματα για την πενταετία 1990 – 1994, 148 αποτελέσματα για την πενταετία 1995 – 1999, 207 αποτελέσματα για την πενταετία 2000 – 2004, 708 για την πενταετία 2005 -2009, 1350 για την πενταετία 2010-2019, 3300 για την πενταετία 2015-2019 και 2.620 αποτελέσματα από το 2020 μέχρι σήμερα.²

Πέραν των όποιων μεθοδολογικών περιορισμών και ενστάσεων για την ακρίβεια των αποτελεσμάτων που προσφέρει η συγκεκριμένη αναζήτηση, οι αριθμοί υποδηλώνουν μια δυναμική η οποία δεν μπορεί παρά να αντανακλάται και στο επίπεδο της εγχώριας αρθρογραφίας, δημόσιας συζήτησης και παρέμβασης.

Γράφημα 1: Αποτέλεσμα Μελετητή Google με τον όρο αναζήτησης «Νεολαία και Πολιτική» (1990 - 2023)

Υπάρχει κάποιο σημείο «ορόσημο» το οποίο να πυροδότησε το ενδιαφέρον για το εν λόγω πεδίο είτε ως χρονική στιγμή είτε ως πολιτικό γεγονός; Τα στοιχεία του Γραφήματος 1 μας επιτρέπουν να υποθέσουμε ότι η 5ετία 2005-2009, με ορόσημο το 2008, αποτελεί μάλλον το σημείο εκκίνησης για την εξάπλωση αυτή. Πράγματι, ο «Δεκέμβρης του '08» φαίνεται ότι λειτούργησε ως αφετηρία μιας νέας επιστημονικής και ερευνητικής παραγωγής σε Πανεπιστήμια, ερευνητικά κέντρα, think tanks κτλ. Η τάση αυτή, συνεχίστηκε και κορυφώθηκε στο διάστημα της διακυβέρνησης ΣΥΡΙΖΑ-ΑΝΕΛ, καθώς τόσο οι μαζικές κινητοποιήσεις στις πλατείες κατά τη ψήφιση των Μνημονίων, όσο και η εκλογική συμπεριφορά των νέων στις εκλογές από το 2012 και μετά όπως επίσης και στο δημοψήφισμα του Ιουλίου του 2015, πιστοποιούν μια στροφή στο ενδιαφέρον προς τους νέους και τις νέες (βλ. ενδεικτικά άρθρο Παντελίδου Μαλούτα και Ζηργάνου Καζολέα στο παρόν αφιέρωμα, καθώς και Παντελίδου Μαλούτα, 2015).

Έτσι, λίγο καταχρηστικά, θα μπορούσαμε να πούμε ότι στο πεδίο της ανάλυσης της πολιτικής και εκλογικής συμπεριφοράς, μέχρι το 2008, η ηλικία αποτελούσε περισσότερο μια δημογραφική μεταβλητή και λιγότερο μια ξεχωριστή κοινωνική κατηγορία, με την μεταστροφή στο ενδιαφέρον προς την νεολαία ή τους/ις νέους/ες, ως αυτόνομο πεδίο ανάλυσης, να είναι προϊόν της τελευταίας 15ετίας.³

Το ενδιαφέρον αυτό δεν αποτελεί σε καμία περίπτωση εγχώρια πρωτοτυπία. Εγγράφεται σε μια γενικότερη στροφή στη δημόσια συζήτηση και μπορεί, εν πολλοίς, να αποδοθεί σε παράγοντες που αναφέρονται στην επίδραση της συγκυρίας διεθνώς: η παγκόσμια οικονομική κρίση η οποία εκδηλώνεται το 2008, οι μεγάλες κινητοποιήσεις παγκοσμίως, αλλά και οι κοινωνικό-δημογραφικές μεταβολές του 21ου αιώνα που σχετίζονται με τους/ις νέους/ες όπως: α) η μικρότερη –αναλογικά– συμμετοχή τους στο εκλογικό σώμα, συνέπεια αφενός της γήρανσης του πληθυσμού και, αφετέρου, του γεγονότος ότι οι μεγαλύτερες ηλικίες ψηφίζουν σε υψηλότερα ποσοστά, β) το γεγονός ότι καθυστερούν, σε σχέση με παλαιότερες γενεές, να φτάσουν ορισμένα ορόσημα που σχετίζονται με την ενηλικίωση (σπίτι, γάμος, οικογένεια, σταθερή απασχόληση, κοκ) και συνδέονται και με την πολιτική συμμετοχή και, γ) οι σαρωτικές μεταβολές στο καθεστώς απασχόλησης (η γενιά με τα υψηλότερα προσόντα και τα υψηλότερα ποσοστά ανεργίας) είναι φαινόμενα που αφορούν έναν παγκόσμιο πληθυσμό και ξεπερνούν τα εθνικά σύνορα και, για τον λόγο αυτό, ανακλύπτουν με τέτοια ένταση στο πεδίο του ερευνητικού ενδιαφέροντος.

Από την γενιά του Πολυτεχνείου στους Millennial και στην GenZ: από το εθνικό γεγονός στην «παγκόσμια» Γενιά;

Οι κλασικές προσεγγίσεις και μελέτες των νέων (αλλά και των γενεών) όταν αναφέρονταν στην κοινωνικοποιητική διάσταση της έννοιας της γενιάς χρησιμοποιούσαν ως σημείο αναφοράς, αλλά και μέτρησης, μείζονα κοινωνικοποιητικά γεγονότα που αφορούσαν την ελληνική πολιτική και κοινωνία. Μεταπολιτευτικά, στην επιστημονική έρευνα, αλλά και στον δημοσιογραφικό και δημόσιο λόγο, γίνονταν κυρίως αναφορές στη γενιά του «114», του «Πολυτεχνείου» ή της «Μεταπολίτευσης», ενώ ποικίλες ερευνητικές προσεγγίσεις μετέπειτα αναφέρουν εγχώρια πολιτικά γεγονότα.

Ενδεικτικά, αυτά μπορεί να είναι η άνοδος του ΠΑΣΟΚ στην εξουσία στην κλασική, πλέον, μελέτη για «τους έφηβους της Αλλαγής» (Παντελίδου, 1991), ορισμένες κινηματικές διαδικασίες στις οποίες πρωταγωνιστικό ρόλο έχουν οι νέοι/ες, όπως οι αναφορές στη «γενιά των καταλήψεων του '90-91» (Σκλαβενίτης, 2016) ή στον Δεκέμβριο του 2008, ενώ στις περιοδολογήσεις που εισήγαγε η Martin (2004: 191) στη συγκριτική της μελέτη για την Ελλάδα και την Ισπανία, το εθνικό (γεγονός) είναι αυτό που δίνει όνομα στην κάθε γενιά. Περίπου πριν από μια δεκαετία εισάγεται στην ανάλυση

η «γενιά των 700 ευρώ» (για το πώς κατασκευάζεται η εν λόγω κατηγορία βλ. Χιωτάκη-Πούλου και Σακελλαρίου, 2010), σύντομα όμως εγκαταλείπεται και αυτή.

Την τελευταία περίπου δεκαετία, καθώς πληθαίνει το ενδιαφέρον και οι αναφορές στους/ις νέους/ες, αλλάζει και η σχετική ορολογία, καθώς οι λέξεις «Millennials», αρχικά, και «Gen Z», λίγο αργότερα,⁴ εισέρχονται δυναμικά και στον εγχώριο διάλογο, ως προσδιορισμοί των νεότερων γενεών, σηματοδοτώντας μια σημαντική μετατόπιση στον τρόπο νοηματοδότησής τους. Πλέον, οι εγχώριες ταυτότητες εμφανίζονται να μην επαρκούν, καθώς η παγκοσμιοποίηση των προβλημάτων οδηγεί και στην παγκοσμιοποίηση των ταυτίσεων και των ταυτοτήτων. Το ερώτημα που μάλλον εκκρεμεί, και είναι ενδεχομένως δύσκολο να απαντηθεί, είναι το εάν οι νεότερες αυτές γενιές αυτό-προσδιορίζονται και με περισσότερο παγκοσμιοποιημένους όρους σε σχέση με τις παλαιότερες. Ορισμένες εμφανείς ομοιότητες, τόσο σε πολιτισμικό όσο και σε οικονομικό, αλλά και σε τεχνολογικό, επίπεδο έρχονται στο μυαλό μας στο ερώτημα αυτό.

Ξεκινώντας από το τελευταίο, οι μεγάλες τεχνολογικές καινοτομίες στο πεδίο του διαδικτύου τον 21ο αιώνα, που συμβατικά μπορούν να ενταχθούν σε αυτό που ονομάζουμε «Web 2.0», εμφανίζονται και κυριαρχούν και στην Ελλάδα τις τελευταίες δεκαετίες.

Μείζονα πολιτικά, οικονομικά και κοινωνικά, γεγονότα τα οποία αλλάζουν τον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε και βιώνουμε την καθημερινότητά μας (παγκόσμια οικονομική κρίση, προσφυγικές ροές, πανδημία, περιβαλλοντική κρίση) αποσυνδέονται από τη σφαίρα του «εθνικού». Καθημερινές συνήθειες και πρακτικές, όπως οι συναλλαγές σε ένα ενιαίο νόμισμα ή οι μετακινήσεις χωρίς συνοριακούς ελέγχους, διαμορφώνουν μια αίσθηση παγκοσμιοποιημένων εμπειριών.

Ενδεικτικά, σε πρόσφατη έρευνα του «Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών» (ΕΚΚΕ) σε νέους/ες ηλικίας 18-29 ετών, που καταγράφει ποια προσωπικά βιώματα τους επηρέασαν προσωπικά σε σχέση με την Ε.Ε., διαπιστώνεται ότι η «ελεύθερη διέλευση εντός Σένγκεν» είναι το πλέον σημαντικό βίωμα των νέων σήμερα αναφορικά με την εικόνα που έχουν για την Ε.Ε. με το «κοινό νόμισμα» να ακολουθεί (Ηλιού, Κακεπάκη και Κληρονόμος, 2022: 21).

Στοιχεία από παλαιότερη έρευνα του ΕΚΚΕ (Ηλιού και Κακεπάκη 2021) που προσπάθησαν να αναζητήσουν το κοινωνικοποιητικό «γεγονός» των ατόμων που γεννήθηκαν μεταξύ 1991 και 2003 συνδέονται στο συμπέρασμα ότι τα προσωπικά και οικογενειακά βιώματα είναι αυτά που, εν τέλει, διαμορφώνουν την πολιτική τους ταυτότητα, επιβεβαιώνοντας έτσι τη διαχρονική ισχύ της διαδικασίας πολιτικής κοινωνικοποίησης των ατόμων στο πλαίσιο της οικογένειας έναντι μείζονων πολιτικών γεγονότων.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΑ

Στο σύντομο αυτό σημείωμα καταγράψαμε εν συντομία ορισμένα βασικά χαρακτηριστικά στην εξέλιξη του δημόσιου και επιστημονικού λόγου αναφορικά με την έννοια της νέας γενιάς και των νέων. Αν και δεν διατυπώνεται πάντοτε ρητά, σταδιακά διαμορφώνεται μια προσέγγιση των νέων όχι ως ηλικιακή ή βιολογική/εξελικτική κατηγορία, αλλά ως κοινωνική κατηγορία με χαρακτηριστικά γενιάς. Ωστόσο, η μεταβολή αυτή, καθώς συντελέστηκε την τελευταία 15ετία περίπου, έχει εστιάσει περισσότερο στις δυο τελευταίες γενιές, αυτήν των Millennials και GenZs. Αποδέχεται, δηλαδή, τη σχετική ταξινόμηση που διαμορφώθηκε και υιοθετήθηκε ευρύτατα στις ΗΠΑ, ως συνέχεια προηγούμενων ταξινομήσεων (Silent generation, Baby Boomers, Gen X) βασισμένων σε δημογραφικές, κοινωνικές, πολιτικές και πολιτισμικές εξελίξεις των ΗΠΑ.

Ταυτόχρονα, παλαιότερες ταξινομητικές προσπάθειες μελέτης στην Ελλάδα, με αναφορές σε εγχώριες -πολιτικές κατά κύριο λόγο- εξελίξεις (π.χ. «γενιά της Αντίστασης», του «114», του «Πολυτεχνείου», της «Μεταπολίτευσης», της «Αλλαγής», των «Καταλήψεων», του «Δεκέμβρη του '08», κ.ο.κ.) σταδιακά υποχωρούν. Με άλλα λόγια, ένα άτομο ηλικίας 70 ετών σήμερα πολύ δύσκολα θα αυτό-προσδιοριστεί ως «boomer». ⁵ Αντίθετα, η ταύτιση με τη «GenZ» για τον σημερινό 16χρονο μοιάζει σχεδόν αυτονόητη επιλογή. Πέρα από τις όποιες επικοινωνιακές-μιντιακές επιρροές ή/και έναν

ταυτοτικό κοσμοπολιτισμό, υποστηρίζουμε ότι η μετάβαση αυτή μάλλον σηματοδοτεί την υποχώρηση της σημασίας της (εγχώριας) πολιτικής στην διαμόρφωση πολιτικών ταυτοτήτων.

Τα μεγάλα γεγονότα, εκείνα δηλαδή που θα επικαθορίσουν και θα συνοδεύσουν ως προσδιορισμό στις μελλοντικές αναλύσεις την κάθε γενιά, παύουν να προέρχονται και να παράγονται ενδογενώς. Συνεπώς, αν σε παλαιότερη έρευνα σχολιάσαμε ότι «δεν μπορεί εύκολα να απαντηθεί αν [...] η γενιά των ανθρώπων που γεννιούνται μετά το 1991 δεν έχει ζήσει (ακόμα;) το δικό της Πολυτεχνείο, ή τη δική της Μεταπολίτευση ή Αλλαγή» (Κακεπάκη 2020: 7), σήμερα θα προχωρούσαμε αυτόν τον προβληματισμό λέγοντας ότι, ενδεχομένως, τα γεγονότα που κάνει δικά της η νεότερη γενιά βρίσκονται έξω από τα όρια του «εθνικού». Συνέπεια αυτού, γεγονότα που εκ πρώτης όψεως σοκάρουν και μοιάζει να χαράσσονται στη μνήμη των νεότερων (πχ. το δυστύχημα των Τεμπών) μάλλον δεν λειτουργούν ως «μεγάλα» γεγονότα.

Ως υστερόγραφο, θα προσθέταμε κάτι ακόμα: κάθε μελέτη της νέας γενιάς – όπως και αν τελικά την ονομάσουμε – απαιτείται να προσπαθεί να διακρίνει εάν οι στάσεις και οι αντιλήψεις των

ατόμων θα τα συνοδεύουν για όλη την υπόλοιπη ζωή τους, καθορίζοντας το ποιοι και ποιες είναι, ανεξάρτητα από την ηλικιακή κατηγορία στην οποία θα βρίσκονται. Για να γίνει όμως κάτι τέτοιο πρέπει ο φακός, πλέον, να εστιάσει στο σύνολο του πληθυσμού και σε ικανό βάθος χρόνου έτσι ώστε να δώσει τις απαραίτητες απαντήσεις. Σε διαφορετική περίπτωση, κάθε τι που μελετάμε θα έχει αναγκαστικά αποσπασματικό χαρακτήρα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ηλιού, Κ. και Κακεπάκη, Μ. (2021) "YouWho?", Κατάλογος Δεδομένων SoDaNet, Πρώτη έκδοση

Ηλιού, Κ., Κακεπάκη, Μ., Κληρονόμος Ν. (2022). Νέοι και Ευρώπη: Ταυτότητα, Στόχοι και το μέλλον της Ευρώπης. Τελική Έκθεση.ΕΚΚΕ – ΓΓ ΕΕΚΔΒ&Ν

Κακεπάκη, Μ. (2020) Επιδραστικά πολιτικά γεγονότα μιας γενιάς. Ερευνητικά πορίσματα από την έρευνα Youwho?. Αθήνα: ΕΚΚΕ.
DOI: 10.13140/RG.2.2.15817.57444

Παντελίδου-Μαλούτα Μ. (1991). Οι έφηβοι της «αλλαγής»: κοινωνικοποιητικές επιδράσεις και μεταβολές στην πολιτική φυσιογνωμία των εφήβων: 1982-1990. Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, 80, 41-69.

Παντελίδου-Μαλούτα Μ., & Ζηργάνου-Καζολέα Λ. (2020). Νεολαία, αριστερή ψήφος και ριζοσπαστισμός τη δεύτερη δεκαετία του 2000. Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης, 46, 148-182.

Σκλαβενίτης, Δ. (2016). 'Κάτσε καλά Γεράσιμε'. Μαθητικό κίνημα και καταλήψεις 1974 - 2000. Εκδόσεις Ασίνη.

Χιωτάκη-Πούλου Ε., & Σακελλαρίου Α. (2010). Η κοινωνική κατασκευή της «γενιάς των 700 ευρώ» και η ανάδυσή της στον ημερήσιο Τύπο: Μια κοινωνιολογική προσέγγιση. Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, 31, 3-32.

Martín Cortés, I. (2004). Significados y orígenes del interés por la política en dos nuevas democracias: España y Grecia. Thesis (Doctoral). Instituto Juan March de Estudios e Investigaciones, Centro de Estudios Avanzados en Ciencias Sociales, Universidad Autónoma de Madrid

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Christmas-Best, V., & Kjaer, U. (2007). Why so few and why so slow? Women as parliamentary representatives in Europe from a longitudinal perspective. *Democratic Representation in Europe—Diversity, Change and Convergence*, 77-105.
2. Η αναζήτηση έγινε στις 25.08.2023.
3. Με την εξαίρεση ορισμένων ερευνητών/τριών, με προεξάρχουσα την Παντελίδου Μαλούτα, που εντάσσει συστηματικά εδώ και αρκετές δεκαετίες στην ανάλυσή της την έννοια της γενιάς και την σημασία της πολιτικής κοινωνικοποίησης.
4. Αν και δεν υπάρχει αυστηρό consensus ως προς την πρώτη χρήση των όρων Millennials και GenZ, η χρήση τους επεκτάθηκε ιδιαίτερα από την συστηματική ανάλυση του Ινστιτούτου Pew, το οποίο μελετά και δημοσιεύει εδώ και δυο περίπου δεκαετίες αναλύσεις με άξονα τις διαφορετικές γενιές στις ΗΠΑ.
5. Δεν είναι τυχαίο ότι η έκφραση “boomer” μοιάζει να περιλαμβάνει πλέον συλλήβδην όλες και όλους που δεν ανήκουν στις νεότερες ηλικίες.

Χαρτογραφώντας τη νέα γενιά: Μια συγκριτική ανάλυση

V

Κώστας Γούσης

Στις αρχές Απριλίου του 2023 δημοσιεύτηκε η μεγάλη έρευνα του Ινστιτούτου Eteron με τη συνεργασία της aboutpeople «[Η Ακτινογραφία των Ψηφοφόρων: Ιδεολογίες, Αξίες, Τοποθετήσεις](#)», η οποία εντάσσεται στο project “[Society: In-depth](#)” με συντονιστή το Γιάννη Αλμπάνη. Υπεύθυνοι της έρευνας ήταν ο καθηγητής Συγκριτικής Πολιτικής στο Πάντειο, Γεράσιμος Μοσχονάς και ο διευθυντής της aboutpeople, Πέτρος Ιωαννίδης. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε το διάστημα από τις 17 έως τις 27 Μαρτίου 2023 με διαδικτυακές και τηλεφωνικές συνεντεύξεις σε πανελλαδικό δείγμα **4.182** ατόμων άνω των 17 ετών. Λόγω του μεγάλου δείγματος της έρευνας κατέστη εφικτή η ανάλυση των απαντήσεων ανά κομματική προτίμηση. Και αυτή ήταν και η πρωτοτυπία της έρευνας, συμβάλλοντας στην κατανόηση των κομμάτων μέσα από την ανάλυση του εκλογικού σώματος του κάθε κόμματος.

Στο δείγμα των 4.128 ατόμων περιλαμβάνονται οι απαντήσεις **721 νέων ηλικίας 17 – 34 ετών**.

Σήμερα, φέρνουμε στο φως της δημοσιότητας τα αποτελέσματα της παραπάνω ποσοτικής έρευνας με **στοιχεία ανά ηλικιακή ομάδα**, εστιάζοντας στα ευρήματα για τις τοποθετήσεις της νέας γενιάς.

Η έρευνα εξετάζει σε βάθος τις απόψεις για την πολιτική, τους θεσμούς, τη δημοκρατία και τα μεγάλα ιδεολογικά και αξιακά ζητήματα που απασχολούν επί μακρόν το δημόσιο διάλογο.

[Ολόκληρη η έρευνα \(πίνακες\) με ανάλυση ανά ηλικιακή ομάδα είναι διαθέσιμη σε pdf](#)

[Σύνοψη κύριων ευρημάτων σχετικά με τη νέα γενιά: Ιδεολογίες, αξίες, τοποθετήσεις](#)

Βασικοί στόχοι της ανάλυσης που ακολουθεί είναι οι εξής:

- να σκιαγραφήσουμε το πολιτικό προφίλ που διαμορφώνεται στη νέα γενιά εστιάζοντας στις παραπάνω θεματικές: θεσμοί, δημοκρατία & συλλογικές δράσεις, οικονομία, δαπάνες & ρόλος του κράτους, μεταναστευτικό, λοατκι+ δικαιώματα & ΜεToo, ιδεολογικές αναφορές & προσδοκίες για το μέλλον.
- να εντοπίσουμε και να σχολιάσουμε τις πιο έντονες διαφορές που προκύπτουν στις απαντήσεις αναλύοντας τα αποτελέσματα ανά ηλικιακή ομάδα.
- να εμπλουτίσουμε την οπτική μας μέσα από τη συγκριτική ανάλυση των ευρημάτων με τα αποτελέσματα της έρευνας «η νέα γενιά μετά τα Τέμπη», καθώς και τις περσινές έρευνες του Eteron για την οικονομία μετά την πανδημία και τη Generation Z.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΕΣ

«Η συγκριτική
ανάλυση μας
επιτρέπει να
τοποθετήσουμε
τις γενικότερες
απόψεις
των νέων
στο ευρύτερο
περιβάλλον
και τη συγκυρία
εντός της οποίας
διατυπώθηκαν»

ΕΠΙΣΗΜΑΝΣΕΙΣ

«Μπορούμε άραγε να μιλάμε για τη «γενιά των Τεμπών»; Θα πρέπει να είναι κανείς επιφυλακτικός. Ξέρουμε, άλλωστε, ότι η γενιά δεν είναι απλώς μια ηλικιακή σύμβαση· έχει αξία όταν αναφέρεται σε εμπειρίες καθολικής εμβέλειας, σε ευρύτερες συνθήκες μέσα στις οποίες διαμορφώνεται ένα κοινό έδαφος, μια «ταυτότητα» – έστω και αν αυτή δεν είναι ποτέ μονολιθική. Στην περίπτωση μας, όμως, ενδέχεται να πρόκειται για κάτι περισσότερο από μια “δημοσιογραφική” περιγραφή. Γιατί το δυστύχημα των Τεμπών είναι ακριβώς ένα τέτοιο καθολικό γεγονός.»

Γιάννης Μπαλαμπανίδης, [άρθρο](#) στην Καθημερινή, 5/4/2023

Πριν προχωρήσουμε στο σχολιασμό των βασικών θεματικών με τις οποίες θα καταπιαστούμε, είναι αναγκαίες κάποιες σύντομες μεθοδολογικές επισημάνσεις, καθώς η αστόχαστη χρήση της έννοιας «γενιά» μπορεί να συσκοτίσει αντί να ανοίξει τους ορίζοντες της κοινωνικής έρευνας. Σε σχετική μελέτη για την έννοια της «γενιάς», που εκδόθηκε το φθινόπωρο του 2019 από τις Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, ο Ευγένιος Μαθιόπουλος αναφέρεται σε επιπόλαιες χρήσεις και κατάχρηση της έννοιας, επιχειρώντας μια κριτική επισκόπηση των γενεακών θεωριών.

Όπως σημειώνει, το θεμελιώδες σφάλμα μπορεί να εντοπιστεί στο «πέραςμα από την εμπειρική αντίληψη της σημασίας μιας κοινολεκτούμενης λέξης στη χρήση της ως αφηρημένης έννοιας, δίχως όμως επαρκή αποσαφήνιση του σημασιολογικού της βάθους και πλάτους στο πλαίσιο μιας επιστημονικά δομημένης ερμηνευτικής σκέψης» (σελ. 31).

Η χρήση της έννοιας της «γενιάς» μας απασχόλησε ιδιαίτερα την περσινή χρονιά στο πλαίσιο του project “Gen Z – Voice On”, με τις σχετικές προσεγγίσεις να περιλαμβάνονται στο [e-book](#) του Eteron με τίτλο: «Gen Z, Πολιτική & Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης στην περίοδο της πανδημίας: Ερευνητικά ευρήματα και σχολιασμός». Όπως επισημαίνει στη [συνέντευξη](#) που μας παραχώρησε η καθηγήτρια κοινωνιολογίας και πρώην πρόεδρος της Αμερικανικής Κοινωνιολογικής Εταιρείας, Ruth Milkman, είναι **λάθος η διάκριση μεταξύ των γενεών να γίνεται, όπως συχνά συμβαίνει, με βάση τα δημογραφικά χαρακτηριστικά ή τα καταναλωτικά γούστα.**

Αντλώντας από το έργο του Karl Mannheim, τονίζει ότι «μια γενιά δεν είναι ένα βιολογικό φαινόμενο που ορίζεται από την ηλικία αλλά ένα κοινωνιολογικό φαινόμενο που ορίζεται από τα δράματα της ιστορίας.» Με αυτή την έννοια, η Milkman συμβάλλει σε μια προσέγγιση της έννοιας της «πολιτικής γενιάς». Σε αυτή την προσέγγιση, αυτό που έχει σημασία δεν είναι το έτος κατά το οποίο γεννιούνται οι άνθρωποι, αλλά οι ιστορικά συγκεκριμένες, κοινές εμπειρίες τους, **οι οποίες διαμορφώνουν αποφασιστικά τους τρόπους σκέψης που διαχωρίζουν τη μια γενιά από τις άλλες.**

Στο πλαίσιο αυτό, θα σκιαγραφήσουμε το πολιτικό προφίλ της νέας γενιάς και θα εντοπίσουμε κάποιες εμφανείς γενεακές διαφορές στις απαντήσεις ανά ηλικιακή ομάδα. Επιλέγουμε να αντιμετωπίσουμε ως μια ενιαία ηλικιακή κατηγορία τις νέες και τους νέους 17 – 34 ετών ή αλλιώς τη Generation Z με τα νεότερα τμήματα της γενιάς των Millennials. Η επιλογή μας στηρίζεται σε μια διαδεδομένη θέση στη διεθνή βιβλιογραφία: ότι οι Millennials και οι Gen Zers διαμορφώθηκαν από τόσες πολλές κοινές εμπειρίες που θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι αποτελούν μια ενιαία γενιά. Από την άλλη, οφείλουμε να αναγνωρίσουμε τα όρια αυτής της επιλογής.

Όπως ορθά σημειώνουν οι Μαλούτα και Ζηργάνου σε άρθρο τους με τίτλο «Νεολαία, αριστερή ψήφος και ριζοσπαστισμός τη δεύτερη δεκαετία του 2000», εκτός από παραμέτρους ταξικές, ιδεολογικές, φύλου, τύπου κατοικίας κ.ά., το πότε βίωσαν την κρίση του 2008 τα νεαρά υποκείμενα αποτελεί «μια πρόσθετη παράμετρο που λειτουργεί διαφοροποιητικά στις αντιλήψεις» και «διακρίνει όσους/-ες τη βίωσαν ως τομή (οι μεγαλύτεροι/-ες), από αυτούς/-ες που δεν γνώρισαν τίποτα άλλο και, συνεπώς, τη βίωσαν ως “κανονικότητα”».

Με άλλα λόγια, εστιάζοντας σε δείγμα νέων 17 – 34 ετών, αρκεί να σκεφτούμε ότι όταν η χώρα μπήκε στα μνημόνια την άνοιξη του 2010, το άνω όριο του δείγματος μας ήταν 21 ετών, ενώ το κάτω όριο του δείγματος μας ήταν μόλις 4 ετών.

Παράλληλα, θα εξετάσουμε τα ευρήματα σε μια συγκριτική προοπτική, φέρνοντας στη συζήτηση, όπως ήδη είπαμε, παλιότερες έρευνες του Eteron και κυρίως την έρευνα που πρόσφατα δημοσίευσε το Eteron [«η νέα γενιά μετά τα Τέμπη»](#), με επιστημονικά υπεύθυνη τη Δρ. Πολιτικής Κοινωνιολογίας και μεταδιδακτορική ερευνήτρια στο Πάντειο Λουκία Κοτρωνάκη. Η συλλογή των στοιχείων έγινε από την aboutpeople στα μέσα Απριλίου του 2023 σε πανελλαδικό δείγμα 634 νέων ηλικίας 17 – 34 ετών. Η συγκριτική ματιά μας δίνει τη δυνατότητα να συνδυάσουμε δύο ερωτηματολόγια με διαφορές ως προς τις εμφάσεις τους, τα οποία όμως λειτουργούν συμπληρωματικά και εμπλουτίζουν την οπτική μας:

- Το ερωτηματολόγιο της έρευνας «Η Ακτινογραφία των Ψηφοφόρων: Ιδεολογίες, Αξίες, Τοποθετήσεις», το οποίο δεν υπεισέρχεται στα ζητήματα επικαιρότητας και δίνει έμφαση στις απόψεις για την πολιτική, τους θεσμούς, τη δημοκρατία και τα μεγάλα ιδεολογικά και αξιακά ζητήματα &
- Το ερωτηματολόγιο της έρευνας «η νέα γενιά μετά τα Τέμπη» με μεγαλύτερη έμφαση στην ιδιαίτερη συγκυρία μετά το θανατηφόρο σιδηροδρομικό δυστύχημα στα Τέμπη αναδεικνύοντας τις απόψεις, τα συναισθήματα και τη συμμετοχή των νέων στις κινητοποιήσεις.

Με άλλα λόγια, η συγκριτική ανάλυση μας επιτρέπει να τοποθετήσουμε τις γενικότερες απόψεις των νέων στο ευρύτερο περιβάλλον και τη συγκυρία εντός της οποίας διατυπώθηκαν.

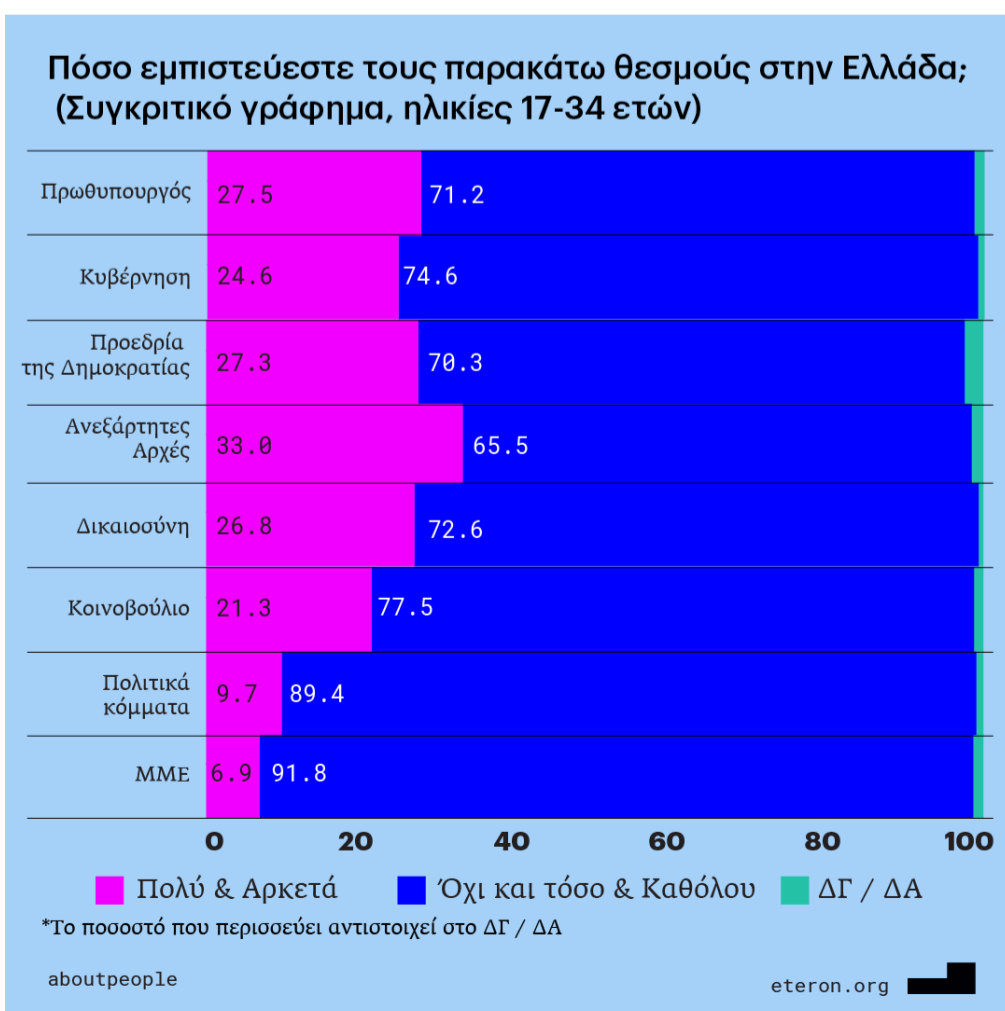
Θεσμοί, δημοκρατία και συλλογικές δράσεις

Η πρώτη θεματική με την οποία θα καταπιαστούμε σχετίζεται με τη στάση των νέων απέναντι στους θεσμούς και τη δημοκρατία, καθώς και τη συμμετοχή τους σε συλλογικές δράσεις.

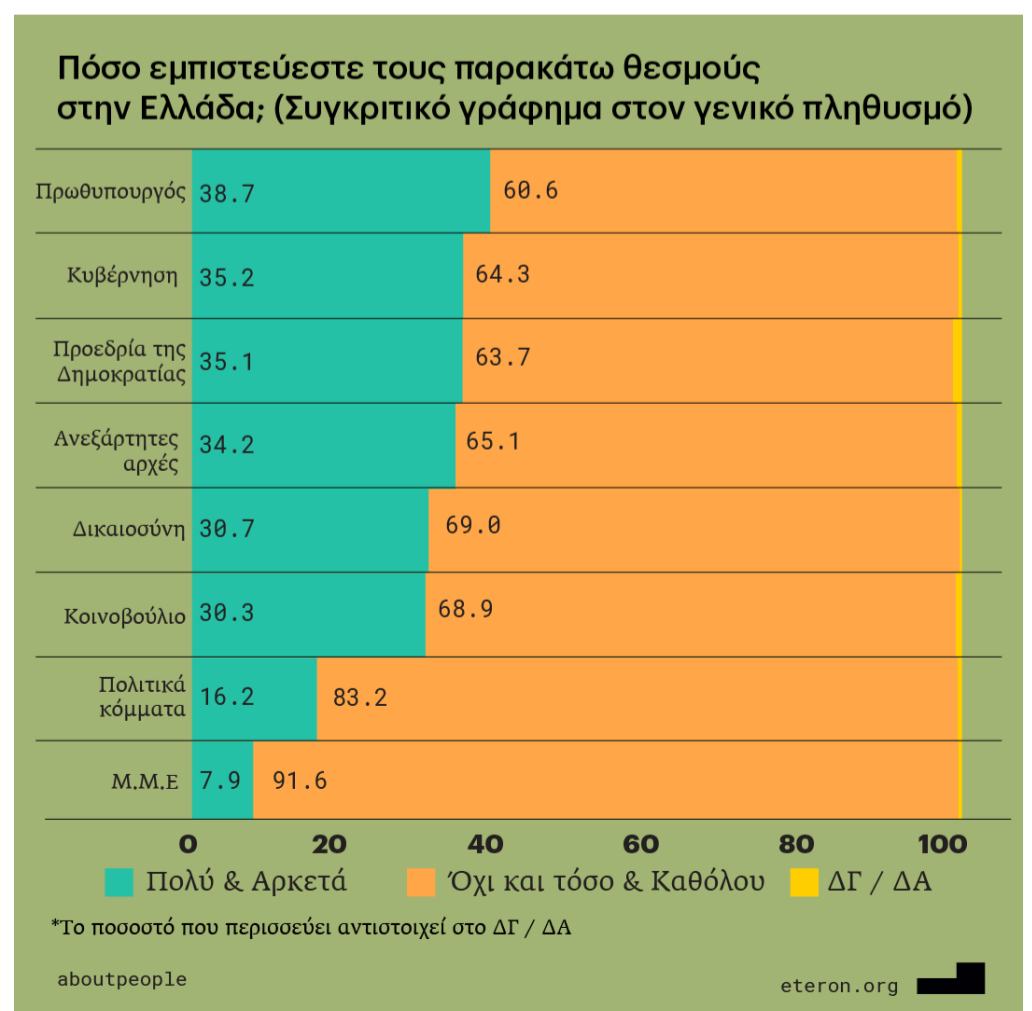
Τα ευρήματα καθιστούν σαφές ότι μετά το δυστύχημα στα Τέμπη εντείνεται η κρίση εμπιστοσύνης των νέων απέναντι στους θεσμούς (γράφημα 1). Πολύ χαμηλά ποσοστά εμπιστοσύνης συγκεντρώνουν όλοι οι βασικοί θεσμοί που συγκροτούν το ελληνικό πολιτικό σύστημα, με τις πρώτες θέσεις στα ποσοστά δυσπιστίας των νέων να καταλαμβάνουν τα ΜΜΕ (91,8%), τα πολιτικά κόμματα (89,4%), το κοινοβούλιο (77,5%) και η κυβέρνηση (74,6%). Συγκρίνοντας με το γράφημα 2 που συγκεντρώνει το μέσο όρο των αποτελεσμάτων του συνόλου των ηλικιακών κατηγοριών, θα λέγαμε ότι η κρίση εμπιστοσύνης είναι γενικευμένη και αποτυπώνεται και σε επίπεδο γενικού πληθυσμού 17 ετών και άνω.

Ωστόσο, είναι εμφανές ότι τα ποσοστά δυσπιστίας απέναντι στους θεσμούς είναι πολύ πιο ανεβασμένα στη νέα γενιά. Για παράδειγμα, ενώ στη νέα γενιά ο μόνος θεσμός που απολαμβάνει ποσοστά εμπιστοσύνης άνω του 30% είναι οι Ανεξάρτητες Αρχές (33%), στο σύνολο των ηλικιακών κατηγοριών, όλοι οι θεσμοί, με εξαίρεση τα πολιτικά κόμματα και τα ΜΜΕ, συγκεντρώνουν ποσοστά εμπιστοσύνης (πολύ & αρκετά) που κυμαίνονται μεταξύ του 30 – 40%.

ΓΡΑΦΗΜΑ 1

ΓΡΑΦΗΜΑ 2

Αντίστοιχα είναι και τα ευρήματα της έρευνας «η νέα γενιά μετά τα Τέμπη», με την κυβέρνηση – ως θεσμό – και τα πολιτικά κόμματα εν γένει να συγκεντρώνουν τα μεγαλύτερα ποσοστά δυσπιστίας, με 75,4% και 88,5% αντίστοιχα. Πιο ειδικά για τα ΜΜΕ, προκύπτει ότι οι νέες και οι νέοι γυρνάνε την πλάτη τους στην τηλεόραση, με ποσοστά δυσπιστίας που φτάνουν στο 86,7% αλλά και τις εφημερίδες (72,2%).

Τα ευρήματα αυτά μπορούμε να τα συσχετίσουμε και με τα κυρίαρχα συναισθήματα των νέων, με την οργή (43,7%), την απελπισία (19,7%) και το αίσθημα της ντροπής (17,4%) να συνθέτουν το

συναισθηματικό υπόστρωμα της διευρυμένης δυσπιστίας απέναντι σε όλους τους θεσμούς.

Στο πλαίσιο αυτό, η μεγάλη πλειοψηφία είναι δυσαρεστημένη ή μάλλον δυσαρεστημένη με τον τρόπο που λειτουργεί η δημοκρατία στην Ελλάδα (75,8%), αν και δηλώνουν ότι παρά τα προβλήματά της δεν υπάρχει καλύτερο πολίτευμα από την κοινοβουλευτική δημοκρατία (76,6%). Το 82,8% των νέων διαφωνεί & μάλλον διαφωνεί με την άποψη ότι σε ορισμένες περιπτώσεις η δικτατορία είναι προτιμότερη από την δημοκρατία, ενώ το 14,6% συμφωνεί & μάλλον συμφωνεί με αυτή την άποψη.

Αυτός ο αντιδημοκρατικός πυρήνας της τάξης του 14,6% επιβεβαιώνεται

σε πολλές έρευνες της περιόδου και κρούει τον κώδωνα του κινδύνου για την **επίδραση της άκρας δεξιάς στη νέα γενιά**. Αντίστοιχα, στην περσινή έρευνα του Eteron για τη Generation Z, ενώ αποτυπώνονται ξεκάθαρα τα **πλειοψηφικά δημοκρατικά και αντιφασιστικά αντανακλαστικά της νέας γενιάς**, φαίνεται να αναπαράγεται μια μειοψηφική αλλά υπαρκτή ακροδεξιά ζώνη επιρροής.

Επιστρέφοντας στο γράφημα 3, είναι αξιοσημείωτο ότι το 82,3% θεωρεί ότι η δημοκρατία θα ήταν καλύτερη αν οι πολίτες συμμετείχαν περισσότερο μέσα από **λαϊκές συνελεύσεις** και δημοψηφίσματα. Επομένως, η δυσαρέσκεια των νέων για τον τρόπο που λειτουργεί η δημοκρατία στην Ελλάδα συνδέεται κατά βάση με τάσεις για την **εμβάθυνση του δημοκρατικού φαντασιακού**.

ΓΡΑΦΗΜΑ 3

ΓΡΑΦΗΜΑ 4

Συγκρίνοντας τις απαντήσεις των νέων 17 – 34 ετών με το μέσο όρο των ποσοστών του συνόλου των ηλικιακών κατηγοριών, αξίζει να σημειωθεί ότι προκύπτουν κάποιες – όχι όμως μεγάλες – γενεακές διαφορές.

Πιο ειδικά, στο σύνολο των ηλικιακών κατηγοριών, το 69,7% δηλώνει δυσαρέσκεια σε σχέση με τον τρόπο που λειτουργεί η δημοκρατία στην Ελλάδα, το 83% δηλώνει ότι παρά τα προβλήματά της δεν υπάρχει καλύτερο πολίτευμα από την κοινοβουλευτική δημοκρατία, το 13% συμφωνεί & μάλλον συμφωνεί με την άποψη ότι σε ορισμένες περιπτώσεις η δικτατορία είναι προτιμότερη από την δημοκρατία και, τέλος, το 78,6% θεωρεί ότι η δημοκρατία θα ήταν καλύτερη αν οι πολίτες συμμετείχαν περισσότερο μέσα από λαϊκές συνελεύσεις και δημοψηφίσματα.

Επιστρέφοντας στη νέα γενιά, μεγάλο ποσοστό δηλώνουν ότι **ενδιαφέρονται πολύ & αρκετά για την πολιτική** (67,9%) αν και το ποσοστό όσων συζητάνε συχνά πολιτικά θέματα όταν είναι με φίλους/ες παραμένει χαμηλό (30,3%). Απ' την άλλη, όπως συμπεράναμε στα περσινά workshops που διοργάνωσε το Eteron, το τι αντιλαμβάνονται οι νέες και οι νέοι με τον όρο «πολιτική» και ποια θέματα θεωρούν «πολιτικά» είναι πιο πολύπλοκο ζήτημα απ' ό,τι αρχικά φαίνεται. Σε κάθε περίπτωση, ένας ακόμη δείκτης για την εν δυνάμει εμβάθυνση του δημοκρατικού φαντασιακού της νέας γενιάς είναι ο **βαθμός εξοικείωσης με κινηματικά ρεπερτόρια δράσης**. Είναι χαρακτηριστικά απ' αυτή την άποψη τα ευρήματα της έρευνας του Eteron για τη συμμετοχή των νέων στις κινητοποιήσεις για το δυστύχημα στα Τέμπη, όπου το 37,8% απάντησε ότι συμμετείχε σε διαδηλώσεις, απεργίες και άλλες δράσεις στη μνήμη των θυμάτων, ενώ για ένα 13,6% εξ' αυτών, οι κινητοποιήσεις του Μαρτίου του 2023 αποτέλεσαν την πρώτη τους εμπειρία συμμετοχής σε διαδήλωση για οποιοδήποτε κοινωνικό ζήτημα.

Από τα στοιχεία της έρευνας προκύπτει ότι στη νέα γενιά ιεραρχείται ψηλά **το δικαίωμα στη διαδήλωση** και μια στάση απέναντι στην **αστυνομική βία** (γράφημα 4). Αντίστοιχο εύρημα έχουμε και στην έρευνα για τις κινητοποιήσεις μετά το δυστύχημα στα Τέμπη. Η μεγάλη πλειοψηφία (70%), τόσο όσων συμμετείχαν όσο και όσων δεν συμμετείχαν στις κινητοποιήσεις, συμφωνεί με την άποψη ότι η αστυνομία τις αντιμετώπισε με υπέρμετρη βία.

Επιπλέον, 1 στα 2 άτομα απάντησαν ότι έχουν συμμετάσχει στο παρελθόν σε διαδήλωση και 1 στα 4 ότι έχουν συμμετάσχει στο παρελθόν σε απεργία. Ως προς το δικαίωμα στην απεργία, ένα αξιοσημείωτο εύρημα της περσινής έρευνας του Eteron για την οικονομία, ήταν ότι το 82,3% των νέων 17-24 ετών και το 77,1 των νέων 25-34 ετών συμφωνούν & μάλλον συμφωνούν με τη θέση ότι το δικαίωμα στην απεργία είναι ιερό.

Στην περσινή έρευνα του Eteron για τη Generation Z, 1 στους 4 νέους και νέες απάντησε ότι έχει συμμετάσχει σε διαδήλωση κατά τη διάρκεια του 2021, εντυπωσιακό, ιδίως αν συνυπολογιστούν το παρατεταμένο λοκντάουν και οι περιορισμοί που ανεπιτυχώς έθεσε στο δικαίωμα της συνάθροισης ο ν. 4703/2020.

Συμπερασματικά, **από τα ευρήματα ενισχύεται η υπόθεση ότι για ένα σημαντικό τμήμα της νέας γενιάς, το αίτημα της δημοκρατικής εμβάθυνσης συνδέεται με τη συμμετοχή σε συλλογικές δράσεις και κοινωνικά κινήματα.**

Οικονομία, δαπάνες και ρόλος του κράτους

Στην περσινή έρευνα του Eteron για την οικονομία, ο Γεράσιμος Μοσχονάς τόνιζε, στην [ανάλυση](#) του, την ενίσχυση, λόγω της πανδημίας, «των state-oriented (“κρατικο-κεντρικών”) οικονομικών ιδεών σε βάρος προτιμήσεων και αξιών προερχόμενων από το υπόδειγμα του οικονομικού φιλελευθερισμού». Αυτό θα μπορούσε να είναι κεντρικό συμπέρασμα και των στοιχείων που παρουσιάζουμε σήμερα για τη νέα γενιά, όπως ξεκάθαρα αποτυπώνεται στα ευρήματα που συγκεντρώνονται στο γράφημα 5.

Είναι χαρακτηριστικό ότι μόνον το 20,7% θεωρεί ότι οι ιδιωτικές επιχειρήσεις αποτελούν τον κύριο τρόπο για να δημιουργηθούν καλύτερες συνθήκες οικονομικής ανάπτυξης. Στην ίδια κατεύθυνση, ενδεικτικά είναι τα υψηλά ποσοστά δημοφιλίας που συγκεντρώνει το **κοινωνικό κράτος** (80%), ενώ εξαιρετικά αντιδημοφιλή είναι τα **μνημόνια** (84,6%).

Εντυπωσιακό είναι, δε, ότι το ποσοστό των νέων που προτάσσουν την «αύξηση των αμυντικών δαπανών ώστε να προστατευθεί καλύτερα η εθνική ακεραιότητα» μόλις που αγγίζει το 19,8%. Πέρα από το ισχυρό μήνυμα αναπροσανατολισμού των δημοσίων δαπανών σε τομείς όπως η υγεία, η παιδεία και η δημόσια ασφάλιση, το εν λόγω εύρημα είναι σημαντικό και για έναν επιπλέον λόγο. Η Ελλάδα πρωταγωνιστεί στις [αμυντικές δαπάνες](#) παγκοσμίως, ξεπερνώντας μάλιστα την περσινή χρονιά ακόμη και τις ΗΠΑ, καθώς η Ελλάδα δαπάνησε για την άμυνά της ποσοστό επί του ΑΕΠ 3,54%, ενώ οι ΗΠΑ 3,46%.

Στρέφοντας την προσοχή στο μέσο όρο των ποσοστών του συνόλου των ηλικιακών κατηγοριών, παρατηρούμε τα εξής. Το 57,1% θεωρεί ότι η λέξη ιδιωτικοποίηση αντιπροσωπεύει κάτι κακό, το 62,7% συμφωνούν με την άποψη ότι οι αμυντικές δαπάνες πρέπει να μειωθούν και το 64,5% θεωρούν ότι το κράτος πρέπει να παρεμβαίνει περισσότερο στην οικονομία για να δημιουργηθούν καλύτερες συνθήκες οικονομικής ανάπτυξης. Υπάρχουν κάποιες διαφορές σε σχέση με τα ποσοστά των νέων 17 – 34 ετών, οι οποίες όμως δεν αλλάζουν τη βασική εικόνα. Αντίθετα, αποτελούν σοβαρή ένδειξη ότι η τάση των state-oriented οικονομικών ιδεών, την οποία επισημαίνει ο Γεράσιμος Μοσχονάς, είναι ακόμη **ισχυρότερη στη νέα γενιά**.

Αντίστοιχα ευρήματα προκύπτουν και από την έρευνα [«η νέα γενιά μετά τα Τέμπη»](#), με πιο ενδεικτική την ερώτηση «τι πιστεύετε ότι πρέπει να αλλάξει για να είναι ασφαλείς οι μεταφορές;». Στις απαντήσεις αποτυπώνεται η αποδοκιμασία των νέων απέναντι στην **ιδιωτικοποίηση** των σιδηροδρόμων, με την πλειοψηφία να τάσσεται υπέρ της **επανακρατικοποίησης** του επιβατικού έργου στο σύνολό του.

Απ’ την άλλη, θα ήταν λάθος να υποτιμήσουμε τις ορατές και αόρατες **επιδράσεις του νεοφιλελευθερισμού**. Στην περσινή έρευνα του Eteron για την οικονομία, χαρακτηριστικές είναι οι απαντήσεις στην ερώτηση: «ποια από τις δύο παρακάτω κοινωνικές ομάδες είναι εκείνη που κυρίως δημιουργεί τον πλούτο στην οικονομία; Κυρίως οι επιχειρηματίες ή κυρίως οι εργαζόμενοι/ες», όπου το 46% των νέων 17 – 24 ετών και το 36,8% των νέων 25 – 34 ετών απαντά «κυρίως οι επιχειρηματίες».

Είναι σημαντικό, τέλος, να τονιστεί μια **σύγχυση** που αποτυπώνεται σε ορισμένες απαντήσεις των νέων. Για παράδειγμα, το 60,2% θεωρεί ότι ο **καπιταλισμός** ως έννοια αντιπροσωπεύει κάτι κακό. Την ίδια στιγμή βέβαια το 52,1% θεωρεί την **οικονομία της αγοράς** (που είναι μετωνυμία του καπιταλισμού) κάτι καλό. Αντίστοιχα, το 55,1% θεωρεί τις πολυεθνικές κάτι κακό αλλά το 58,9% θεωρεί τις ξένες επενδύσεις κάτι καλό. Αυτό είναι ένα φαινόμενο που το συναντάμε σε όλες τις ηλικιακές κατηγορίες και το οποίο ο Γ. Αλμπάνης, σε σχετικό του [άρθρο](#) στην Εφ.Συν., το περιγράφει ως **ιδεολογικό συγκρητισμό**.

Συμπερασματικά, θα λέγαμε ότι ισχύει και για τη νέα γενιά η περιγραφή που δίνουν οι Μοσχονάς και Ιωαννίδης στην [ανάλυσή](#) τους για την ακτινογραφία των ψηφοφόρων, όπου κάνουν λόγο για **«μεικτή οικονομική κουλτούρα με προβάδισμα των αριστερόστροφων ιδεών»**.

«Η τάση των state-oriented οικονομικών ιδεών, την οποία επισημαίνει ο Γεράσιμος Μοσχονάς, είναι ακόμη ισχυρότερη στη νέα γενιά».

64.7

θεωρούν ότι η λέξη ιδιωτικοποίηση
αντιπροσωπεύει κάτι κακό

68.5

συμφωνούν με την άποψη ότι οι αμυντικές
δαπάνες θα πρέπει να μειωθούν ώστε να δοθεί
μεγαλύτερο βάρος σε τομείς όπως η υγεία, η
παιδεία και η κοινωνική ασφάλιση

67.3

θεωρούν ότι το κράτος πρέπει
να παρεμβαίνει περισσότερο στην ελληνική
οικονομία για να δημιουργηθούν
καλύτερες συνθήκες οικονομικής ανάπτυξης

Μεταναστευτικό

Φαίνεται λοιπόν, ως τώρα, να αποκρυσταλλώνονται κάποιες απόψεις στη νέα γενιά και να υπάρχουν τάσεις που παίρνουν προβάδισμα σε ζητήματα δημοκρατίας, οικονομίας και δυσπιστίας απέναντι στους θεσμούς. Απ' την άλλη, η νέα γενιά **δεν είναι ομογενοποιημένη** ως προς τις τοποθετήσεις και τις πρακτικές της και σε πολλές θεματικές υπάρχουν διαβαθμίσεις. Μία απ' αυτές τις θεματικές είναι το μεταναστευτικό.

Ας ξεκινήσουμε από την έρευνα «[η νέα γενιά μετά τα Τέμπη](#)» και πιο ειδικά την ερώτηση «Ποιο/α πιστεύεται ότι είναι το/α μεγαλύτερο/α προβλήματα της χώρας (μέχρι 2 απαντήσεις);». Όπως σημειώνει η υπεύθυνη της έρευνας Λουκία Κοτρωνάκη, στις απαντήσεις ανιχνεύεται μια τάση πολιτιστικού προοδευτισμού: «Σ' αυτή την ερώτηση, οι εμβληματικές θεματικές της συντηρητικής ατζέντας, όπως οι κατηγορίες “Μεταναστευτικό/Προσφυγικό” και “Ελληνοτουρκικές σχέσεις” δεν είναι ιδιαίτερα δημοφιλείς. Αποσπούν μόλις το 11.5% και 5.9% των απαντήσεων έναντι των θεματικών “Ακρίβεια/ Κόστος ζωής” και “Διαφθορά” για τις οποίες τα ποσοστά είναι σαφώς υψηλότερα και αγγίζουν το 69.4% και 58.3% αντίστοιχα».

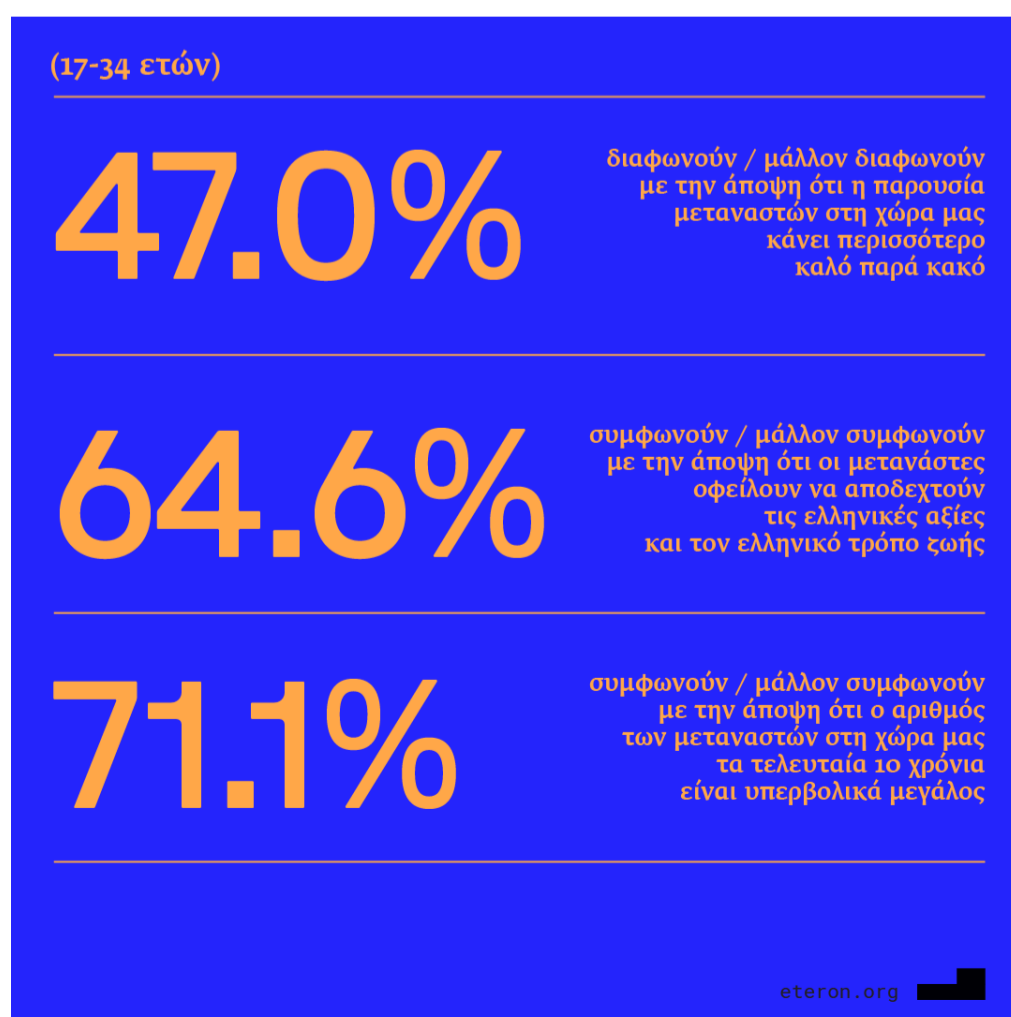
Απ' την άλλη πλευρά, το γράφημα 6 δείχνει τις **βαθύτερες επιδράσεις της συντηρητικής ατζέντας στη νέα γενιά**. Η πλειοψηφία (47%) θεωρεί ότι η παρουσία μεταναστών/ριών στη χώρα μας κάνει περισσότερο κακό παρά καλό, ενώ πολύ μεγάλα είναι τα ποσοστά όσων συμφωνούν & μάλλον συμφωνούν ότι ο αριθμός των μεταναστών στη χώρα μας τα τελευταία 10 χρόνια είναι υπερβολικά μεγάλος (71,1%) και ότι οι μετανάστες/ριες οφείλουν να αποδεχτούν τις ελληνικές αξίες και τον ελληνικό τρόπο ζωής (64,6%).

Στο σημείο αυτό, αξίζει βέβαια να σταθούμε περισσότερο στις **σημαντικές γενεακές διαφορές** όπως προκύπτουν από τις απαντήσεις των υπόλοιπων ηλικιακών κατηγοριών. Το 58,7% στις ηλικίες 35 – 54 ετών και το 54,3% στις ηλικίες 55 άνω θεωρούν ότι η παρουσία μεταναστών/ριών στη χώρα μας κάνει περισσότερο κακό παρά καλό. Ακόμη μεγαλύτερα είναι τα ποσοστά όσων συμφωνούν & μάλλον συμφωνούν ότι ο αριθμός των μεταναστών στη χώρα μας τα τελευταία 10 χρόνια είναι υπερβολικά μεγάλος (77,7% των 35 – 54 ετών και 79,4% των 55 άνω) και ότι οι μετανάστες/ριες οφείλουν να αποδεχτούν τις ελληνικές αξίες και τον ελληνικό τρόπο ζωής (79,7% των 35 – 54 ετών και 89,4% των 55 άνω).

Αντίστοιχα ήταν τα ευρήματα και στην περσινή έρευνα του Eteron για την οικονομία, όπου με τη θέση «Αρκετά με τους μετανάστες! Η Ελλάδα δεν μπορεί να δεχτεί άλλους ξένους» συμφωνούν & μάλλον συμφωνούν το 42% των νέων 17 – 24 ετών και το 50,8% των νέων 25 – 34 ετών. Κι εδώ ξεχωρίζουν οι διαφορές ανά ηλικιακή ομάδα, καθώς σε όλες τις επόμενες ηλικιακές ομάδες τα ποσοστά συμφωνίας με την ξενοφοβική θέση κυμαίνονται από 66,9% – 69,2%.

Συμπερασματικά, ως προς το μεταναστευτικό θα μπορούσαμε να πούμε ότι αν και οι επιδράσεις της συντηρητικής ατζέντας στη νέα γενιά είναι εμφανείς, παράλληλα φαίνεται η ξενοφοβία να επιδρά λιγότερο σε σχέση με τις μεγαλύτερες γενιές, δημιουργώντας πεδίο για μια πιθανή και υπό προϋποθέσεις **αλλαγή νοοτροπίας** στο μέλλον.

ΓΡΑΦΗΜΑ 6

ΛΟΑΤΚΙ+ δικαιώματα & metoo

Η θεματική στην οποία φαίνεται με τον πιο ξεκάθαρο τρόπο να έχει συντελεστεί μια αλλαγή **νοοτροπίας** στη νέα γενιά είναι τα ΛΟΑΤΚΙ+ δικαιώματα. Οι διαφορές στις απαντήσεις ανά ηλικιακή κατηγορία είναι **εμβληματικές**:

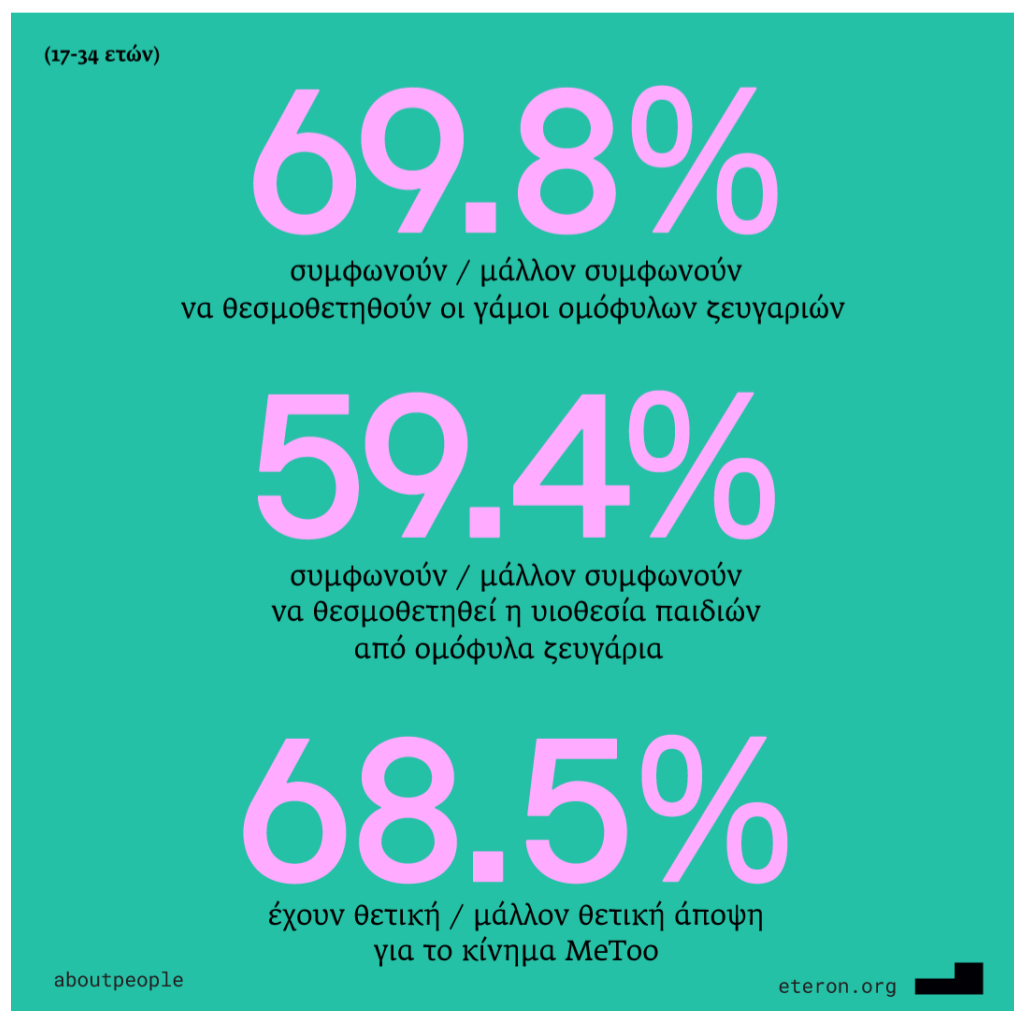
Το 69,8% των νέων συμφωνούν & μάλλον συμφωνούν να θεσμοθετηθούν οι γάμοι ομόφυλων ζευγαριών. Το ποσοστό πέφτει στο 55,1% στις ηλικίες 35 – 54 ετών και στο 46,2% στους 55 ετών και άνω.

Το 59,4% συμφωνούν & μάλλον συμφωνούν να θεσμοθετηθεί η υιοθεσία παιδιών από ομόφυλα ζευγάρια. Το ποσοστό πέφτει στο 39,2% στις ηλικίες 35 – 54 ετών και στο 29,1% στους 55 ετών και άνω.

Αντίστοιχη ερώτηση για την υιοθεσία παιδιών από ομόφυλα ζευγάρια περιελάμβανε και η περσινή μεγάλη έρευνα του Eteron για την οικονομία. Είναι πολύ χαρακτηριστική **η σταδιακή πτώση του ποσοστού όσο μεγαλώνουν οι ηλικίες των ατόμων που απαντάνε**.

Το 70,4% των νέων 17 – 24 ετών και το 56,1% των νέων 25 – 34 ετών συμφωνούν & μάλλον συμφωνούν να επιτραπεί η υιοθεσία παιδιών από ομόφυλα ζευγάρια. Το ποσοστό πέφτει στο 48,9% στις ηλικίες 35 – 44 ετών, στο 37,5% στις ηλικίες 44 – 55, στο 33,9% στις ηλικίες 55 – 64 ετών και ανεβαίνει ξανά στο 37% στις ηλικίες 65 ετών και άνω.

ΓΡΑΦΗΜΑ 7

Τέλος, το 68,5% έχουν θετική & μάλλον θετική άποψη για το κίνημα MeToo. Αν και είναι σαφώς το μεγαλύτερο ποσοστό σε σχέση με τις υπόλοιπες ηλικιακές ομάδες, οι γενεακές διαφορές δεν είναι και τόσο σημαντικές σε αυτή τη θεματική. Συγκεκριμένα, θετική & μάλλον θετική άποψη για το κίνημα **MeToo** έχουν το 67,3% στις ηλικίες 35 – 54 ετών και το 62% στις ηλικίες 55 ετών και άνω.

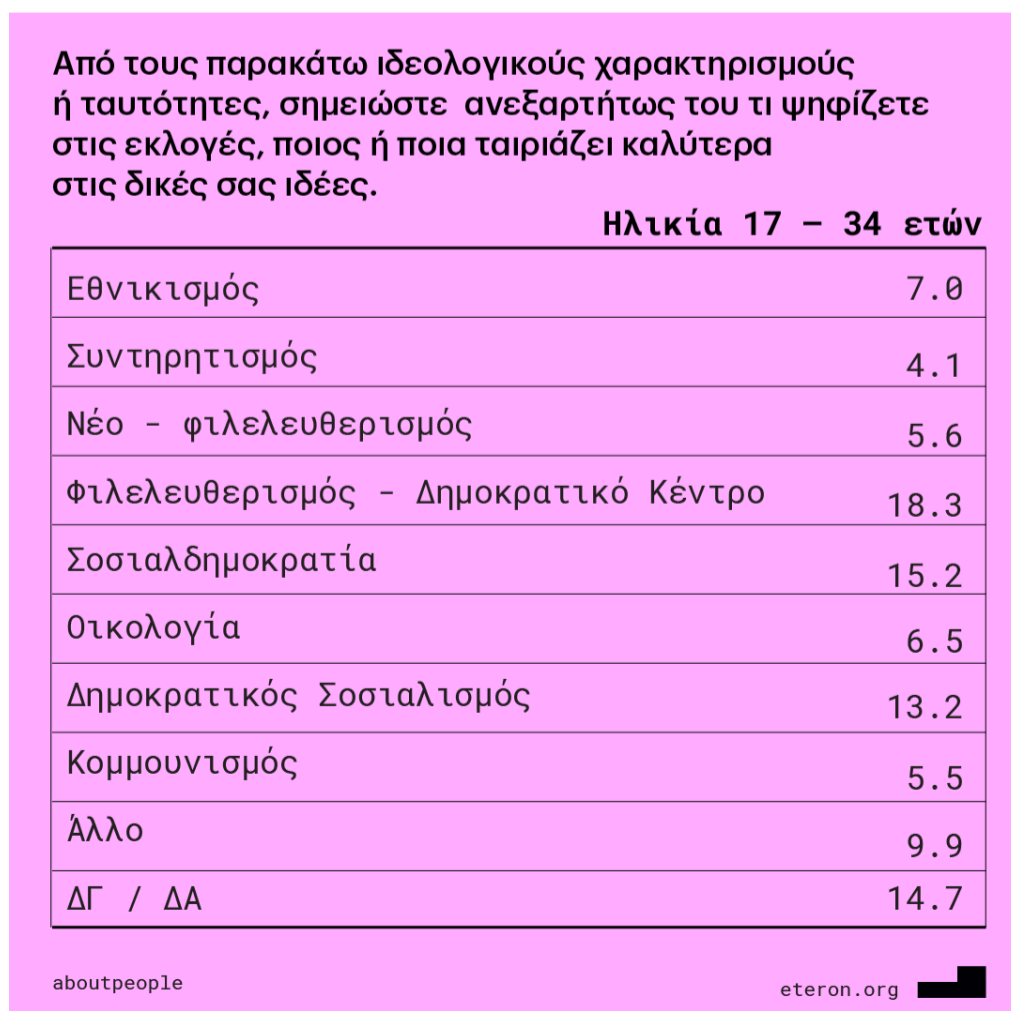
Η μεγάλη αποδοχή του κινήματος MeToo απ' τη νέα γενιά προκύπτει και από την περσινή έρευνα Eteron για τη Generation Z μέσα στην πανδημία, όπου το ποσοστό των νέων που δηλώνουν ότι στηρίζουν τη λογική και τους στόχους του κινήματος #MeToo φτάνει το 86,9%.

Ιδεολογικές αναφορές και προσδοκίες για το μέλλον:

Ως προς τη γενική ιδεολογική τοποθέτηση, την πρωτιά στις απαντήσεις των νέων έχει ο φιλελευθερισμός – δημοκρατικό κέντρο (18,3%) με δεύτερη τη σοσιαλδημοκρατία (15,2%) και τρίτο το δημοκρατικό σοσιαλισμό (13,2%). Παραπλήσιος, και με μικρές διαφορές, είναι ο μέσος όρος των ποσοστών του συνόλου των ηλικιακών κατηγοριών με το φιλελευθερισμό – δημοκρατικό κέντρο στο 19,7%, τη σοσιαλδημοκρατία στο 18,2% και το δημοκρατικό σοσιαλισμό στο 16%. Παράλληλα, η διάκριση ανάμεσα σε αριστερά και δεξιά παραμένει σημαντική για το 41% των νέων έναντι του 53% που δηλώνει ότι η διάκριση αυτή δεν ανταποκρίνεται στη σύγχρονη εποχή.

Αν συγκρίνουμε τώρα το γράφημα 8 με το γράφημα 9, που αποτυπώνει τα ιδεολογικά – πολιτικά ρεύματα, όπως καταγράφηκαν στην έρευνα «η νέα γενιά μετά τα Τέμπη», προκύπτουν μια σειρά ενδιαφέρουσες συμπτώσεις και αποκλίσεις, καθώς και απορίες που χρήζουν περαιτέρω διερεύνησης:

ΓΡΑΦΗΜΑ 8

- Ξεχωρίζει στο γράφημα 9 η προσθήκη της επιλογής «**καμία ιδεολογία – πιστεύω στο άτομο**», το οποίο καταγράφει πρωτιά στις απαντήσεις με 22,2%. Τη στιγμή που ο νεοφιλελευθερισμός καταγράφει και στις δύο έρευνες χαμηλά ποσοστά (5,6% και 4,3% αντίστοιχα), οι ορατές και αόρατες επιδράσεις του φαίνεται να είναι κραταιές. Η σχέση μεταξύ νεοφιλελευθερισμού και της επιλογής «καμία ιδεολογία – πιστεύω στο άτομο» χρήζει περαιτέρω διερεύνησης.
- Ενώ ο φιλελευθερισμός στο γράφημα 9 είναι στο 11,3%, ο φιλελευθερισμός – δημοκρατικό κέντρο στο γράφημα 8 καταλαμβάνει την πρωτιά (18,3%). Χρήζει περαιτέρω διερεύνησης η επιρροή του προσδιορισμού «δημοκρατικό κέντρο».
- Ενδιαφέρον έχει και η ιδεολογικο-πολιτική αναφορά του «δημοκρατικού σοσιαλισμού» που στο γράφημα 8 έρχεται στην τρίτη θέση με 13,2% και στο γράφημα 9 στη δεύτερη θέση με 14,7%. Από τις συσχετίσεις που προκύπτουν ανά κομματική προτίμηση στο επίπεδο του γενικού δείγματος 17 ετών και άνω, βλέπουμε ότι ο «δημοκρατικός σοσιαλισμός» είναι η πρώτη επιλογή των ψηφοφόρων του ΣΥΡΙΖΑ (40,4%) και του ΜΕΡΑ25 (35,2%) και η δεύτερη πιο δημοφιλής επιλογή των ψηφοφόρων του ΚΚΕ (22,5%) και του ΠΑΣΟΚ/ΚΙΝΑΛ (14,4%). Το πώς αντιλαμβάνονται οι ψηφοφόροι τον όρο και τα νοήματα που του αποδίδουν χρήζουν περαιτέρω διερεύνησης.
- Και στα δύο γραφήματα τα ποσοστά του «Δεν γνωρίζω / Δεν απαντώ» είναι αξιοσημείωτα (14,7% και 19,3% αντίστοιχα). Στο γράφημα 8 υπάρχει κι ένα εξίσου αχαρτογράφητο 9,9% που απαντάει «Άλλο».

Φτάνοντας στο τέλος της ανάλυση μας, θα εξετάσουμε τις προσδοκίες των νέων για το μέλλον. Η δυσαρέσκεια για την ατομική οικονομική τους κατάσταση κυριαρχεί (55,7%). Σε σχέση με τις προσδοκίες τους, όμως, 1 στα 3 άτομα αναμένουν & μάλλον αναμένουν να βελτιωθεί η κατάστασή τους τους επόμενους 12 μήνες. Το εύρημα είναι εντυπωσιακό, όπως και η διαφορά των απαντήσεων των νέων σε σχέση με τις υπόλοιπες ηλικιακές ομάδες. Απ' το 33,9% των νέων που αναμένουν & μάλλον αναμένουν να βελτιωθεί η κατάστασή τους το επόμενο έτος, πέφτουμε στο 15,4% στις ηλικίες 35 – 54 ετών και στο 14,8% στις ηλικίες 55 ετών και άνω.

Η συγκριτική ανάλυση συμπληρώνει την εικόνα, καθώς στην έρευνα «[η νέα γενιά μετά τα Τέμπη](#)» περιλαμβάνεται η ερώτηση «πώς πιστεύεις ότι μπορεί να βελτιωθεί η ζωή σου;», όπου την πρωτιά καταλαμβάνει η απάντηση «**με την προσωπική μου προσπάθεια**» (66,2%), με δεύτερη την «**ψήφο – κυβερνητική εναλλαγή**» (35,5%) και τρίτη «**με τη συμμετοχή σε συλλογικές δράσεις και τα κοινωνικά κινήματα**» (33,2%), ενώ καταγράφεται και ένα 8,8% που απαντάνε ότι δεν μπορεί να βελτιωθεί με τίποτα η ζωή τους.

Και πάλι οι συσχετίσεις εμπλουτίζουν την οπτική μας, καθώς προκύπτει ότι πάνω από το 1/3 όσων προκρίνουν την προσωπική προσπάθεια ως μέσο βελτίωσης της ζωής τους, παράλληλα συμμετείχαν στις διαδηλώσεις για τα Τέμπη. Ας το σκεφτούμε αντίστροφα: αν και συμμετείχαν στις κινητοποιήσεις, δεν έχουν καταλήξει – ακόμη τουλάχιστον – στο συμπέρασμα ότι οι συλλογικές δράσεις είναι το μέσο για βελτιώσουν τη ζωή τους.

ΓΡΑΦΗΜΑ 9

ΓΡΑΦΗΜΑ 10

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η κρίση εμπιστοσύνης των πολιτών στους θεσμούς βαθαίνει μετά το δυστύχημα στα Τέμπη, με τα ποσοστά δυσπιστίας απέναντι σε όλους τους θεσμούς του πολιτικού συστήματος να είναι πολύ πιο ανεβασμένα στη νέα γενιά. Υπάρχει δυσαρέσκεια των νέων για τον τρόπο που λειτουργεί η δημοκρατία στην Ελλάδα. Εμφανίζεται ένας μειοψηφικός αντιδημοκρατικός πυρήνας που συνδέεται με τη ζώνη επιρροής της άκρας δεξιάς στη νέα γενιά.

Όμως, η μεγάλη πλειοψηφία των νέων συνδέουν τη δυσαρέσκεια με το αίτημα για δημοκρατική εμπάθυνση μέσα από τη συμμετοχή σε λαϊκές συνελεύσεις και δημοψηφίσματα. Συνολικά, η νέα γενιά συμμετέχει σε συλλογικές δράσεις και κοινωνικά κινήματα, ιεραρχεί ψηλά το δικαίωμα στη διαδήλωση και τοποθετείται ενάντια στην αστυνομική βία.

Στα ζητήματα οικονομίας προκύπτει, όπως και στις άλλες ηλικιακές κατηγορίες, μια μεικτή οικονομική κουλτούρα με προβάδισμα των αριστερόστροφων ιδεών. Απ' αυτή την άποψη, ξεχωρίζει στα ευρήματα της έρευνας το ισχυρό μήνυμα υπέρ του αναπροσανατολισμού των δημοσίων δαπανών σε τομείς όπως η υγεία, η παιδεία και η δημόσια ασφάλιση και η τοποθέτηση των νέων υπέρ της μεγαλύτερης παρέμβασης του κράτους στην οικονομία.

Η νέα γενιά δεν είναι ομογενοποιημένη ως προς τις τοποθετήσεις και τις πρακτικές της και εντοπίζουμε αρκετές διαβαθμίσεις στις τοποθετήσεις ανάλογα με τη θεματική. Για παράδειγμα, είναι εμφανείς στη νέα γενιά οι επιδράσεις της συντηρητικής ατζέντας στο μεταναστευτικό. Παράλληλα, η ξеноφοβία επιδρά λιγότερο στους νέους και τις νέες σε σχέση με τις μεγαλύτερες γενιές, δημιουργώντας πεδίο για μια πιθανή και υπό προϋποθέσεις αλλαγή νοοτροπίας στο μέλλον.

Η θεματική στην οποία φαίνεται με τον πιο ξεκάθαρο τρόπο να έχει συντελεστεί στη νέα γενιά μια αλλαγή νοοτροπίας σε προοδευτική κατεύθυνση είναι τα ΛΟΑΤΚΙ+ δικαιώματα.

Το ενδιαφέρον των νέων για την πολιτική παράλληλα με την προσδοκία τους ότι θα βελτιωθεί η κατάσταση το επόμενο διάστημα αφήνει όλα τα ενδεχόμενα ανοιχτά για τις μελλοντικές εξελίξεις. Τέλος, σε σχέση με τα ιδεολογικο-πολιτικά ρεύματα, όπως σημειώσαμε και σε προηγούμενη ανάλυση, υπάρχει μια εν εξελίξει διαπάλη εντός της νέας γενιάς με σημαντικό, από τη μια, το ρόλο της συλλογικής δράσης, της ενσυναίσθησης, της αλληλεγγύης και μιας νέας αριστερόστροφης πολιτικοποίησης, κι απ' την άλλη, τη σημαντική επίδραση του ατομικισμού και άλλων βασικών πυλώνων της κυρίαρχης ιδεολογίας.

Πιθανές ιδέες για περαιτέρω μελέτη και ανάλυση είναι να εμβαθύνουμε στις ηλικιακές διαφορές εντός της κάθε γενιάς (πχ. μεταξύ των νέων 17 – 24 ετών και των νέων 25 – 34 ετών) ή να σκιαγραφήσουμε πιο συνεκτικά τα πολιτικά προφίλ της κάθε ηλικιακής ομάδας προτού προχωρήσουμε σε συγκρίσεις. Αντίστοιχα, θα μπορούσε ως ιδέα για περαιτέρω έρευνα, να εξεταστούν οι γενεακές διαφορές εντός του εκάστοτε εκλογικού σώματος προσεγγίζοντας τα αποτελέσματα που προκύπτουν ανά κομματική προτίμηση συνδυαστικά με την [ανάλυση](#) ανά ηλικιακή κατηγορία.

Σε κάθε περίπτωση, εστιάζοντας σε όσα ήδη θίξαμε στο πλαίσιο της παρούσας ανάλυσης, ο συνδυασμός των ποσοτικών ερευνών με ποιοτικές μεθοδολογίες έρευνας (focus group, συνεντεύξεις κ.α.) μπορεί να ανοίξει νέους ορίζοντες στην κατανόηση των υπό εξέταση ζητημάτων. Οι ποσοτικές έρευνες του Eteron, που επιχειρήσαμε να εξετάσουμε σε μια συγκριτική προοπτική στο πλαίσιο της παρούσας ανάλυσης, ανοίγουν **πολλαπλούς δρόμους διεπιστημονικής διερεύνησης** χτίζοντας γέφυρες μεταξύ της συγκριτικής πολιτικής ανάλυσης, των σπουδών νεολαίας και της μελέτης της συλλογικής δράσης και των κοινωνικών κινήματων.

Οι τάσεις εξατομίκευσης στους καιρούς της μετα-δημοκρατικής ρευσιτότητας

VI

Νίκος Σερντεδάκης

Σε μια γηράσκουσα κοινωνία, όπως η ελληνική, η ηλικιακή κατηγορία των νέων ανθρώπων αποτελεί βέβαια μια ιδιαίτερη κοινωνική ομάδα (στη βάση των διακριτών δημογραφικών της χαρακτηριστικών), μειονοτική έναντι των ηλικιακά μεγαλύτερων, δεν συνιστά όμως αυτονόητα μια ιδιαίτερη κοινωνική κατηγορία, εν προκειμένω δεν πρέπει να προσλαμβάνεται ως η νεολαία, όπως καταχρηστικά ονοματίζονται οι νεότερες γενεές στον δημόσιο λόγο. Η νεολαία συγκροτείται ως ιδιαίτερη κοινωνική κατηγορία στο βαθμό που πλάθει ένα ιδιαίτερο στυλ ζωής, ευρύτερα, μια διακριτή «κουλτούρα» έναντι εκείνης του υπόλοιπου πληθυσμού.

Η συγκρότηση της νεολαίας ως ιδιαίτερης και διακριτής κοινωνικής κατηγορίας αποτυπώνεται σε συγκεκριμένες περιόδους, όταν οι νέες και οι νέοι προτάσσουν διακριτές νοηματοδοτήσεις της κοινωνικής πραγματικότητας, ριζικά διαφορετικά αξιακά πρότυπα έναντι των κυρίαρχων – κατεστημένων πολιτισμικών σταθερών και συνακόλουθα υιοθετούν αναδυόμενες κοινωνικές πρακτικές, αμφισβητώντας, στο πεδίο της καθημερινής ζωής, τους κανόνες της θεσμικής πραγματικότητας.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, η ποσοτική έρευνα του Eteron μπορεί να θεωρηθεί ως ένα αξιόλογο βήμα για την κατανόηση των τάσεων ανάμεσα στους ηλικιακά νέους και νέες στη χώρα μας, η οποία μας βοηθά στην διαμόρφωση ερευνητικών υποθέσεων για τα χαρακτηριστικά τους στην δεδομένη συγκυρία, αλλά και για να απαντήσουμε στο ερώτημα κατά πόσο ανιχνεύονται τάσεις προς τη συγκρότηση των ηλικιακά νεότερων ως ιδιαίτερης κοινωνικής κατηγορίας, μιας νεολαίας εν προκειμένω. Τα δεδομένα της έρευνας επικεντρωμένα στα ιδεολογικά χαρακτηριστικά των νέων, την εμπιστοσύνη για μια σειρά από θεσμούς, το εύρος της κοινωνικο-πολιτικής συμμετοχής και τα θέματα της επικαιρότητας κατά την περίοδο διεξαγωγής της, μετά και τις πρόσφατες εθνικές εκλογές του Μαΐου και Ιουνίου 2023, μπορούν επίσης να συγκριθούν με τα δεδομένα των exit poll ως προς τη νεανική ψήφο.

Ένα πρώτο δεδομένο της έρευνας του Eteron αφορά στην αποτύπωση των ιδεολογικών τάσεων της ηλικιακής ομάδας του δείγματος. Το 22,2% του δείγματος δηλώνει ότι δεν εκφράζεται από καμία ιδεολογία και το 19,3% αποφεύγει να απαντήσει στο ερώτημα για το «ποιο ιδεολογικό-πολιτικό ρεύμα σας εκφράζει περισσότερο». Περίπου το ένα πέμπτο των νέων του δείγματος αποφαίνεται ότι δεν εκφράζεται από κάποια ιδεολογία και διακατέχεται από μόνη την «πίστη στο άτομο». Με δεδομένη την βαρύνουσα θέση που αποδίδει στο άτομο η φιλελεύθερη και η νεοφιλελεύθερη ιδεολογία, συνολικά μπορούμε να θεωρήσουμε ότι περίπου ένα 40% στο δείγμα τείνει να προσχωρεί σε μια θέαση της κοινωνίας ως ενός εξατομικευμένου τόπου άρθρωσης των σχεδίων ζωής. Καταγράφεται εδώ, όπως και σε άλλες έρευνες, η επίταση των διαδικασιών της εξατομίκευσης, οι οποίες είναι εγγενείς και επιταχυνόμενες στο νεωτερικό καπιταλιστικό κοσμοσύστημα.

Τούτο βέβαια δεν σημαίνει την πλήρη απουσία στενών κοινωνικών δεσμών όσων μετέχουν στο ιδιότυπο σύγχρονο «μοναχικό πλήθος». Ειδικά όσον αφορά στην ελληνική πραγματικότητα, η οικογένεια και τα ευρύτερα συγγενικά δίκτυα διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στα σχέδια ζωής και τις επιλογές των νέων ανθρώπων, όπως επίσης και οι περισσότεροι συγκυριακές εντάξεις σε ομάδες ομηλικών.

Παραδόξως, ή όχι και τόσο, στις σύγχρονες κοινωνίες όσο εντονότερες είναι οι διαδικασίες της εξατομίκευσης τόσο εντονότερη προκύπτει η αναζήτηση ταυτίσεων, όχι πλέον στη βάση της ταξικής θέσης, αλλά στη βάση περισσότερο ή λιγότερο εφήμερων ταυτοτήτων και ταυτίσεων, με την εθνική, τοπική και θρησκευτική παράδοση να προσφέρεται ως ένα εσωτερικευμένο απόθεμα γνώσης, ικανό να προσφέρει ένα είδος αμοιβαιότητας προοπτικής, ασφάλειας και δεδομενικότητας στον πολύπλοκο και ρευστό κοινωνικό κόσμο.

Ο οπαδισμός, οι ομάδες των νταήδων που ασκούν βία στο όνομα της εθνικής ταυτότητας, του ανδρισμού, του σεξισμού και της «κατωτερότητας» των άλλων, των διαφορετικών, αλλά και οι μουσικές υποκουλτούρες, η τράπ για παράδειγμα, ίσως αποτελούν επιτελεστικές εκδηλώσεις στο πλαίσιο αναζητούμενων ταυτοτήτων και ταυτίσεων, ικανών να προσδώσουν ένα νόημα στην εξατομικευμένη πραγματικότητα, ιδίως όταν η εξατομίκευση εκδηλώνεται σε ένα περιβάλλον συστημικής κρίσης, η οποία ενισχύει τις τάσεις της απενσωμάτωσης από τους θεμελιώδεις κοινωνικούς θεσμούς. Αυτή είναι πιθανά η μία όψη του νομίσματος. Τα δεδομένα της έρευνας υποδεικνύουν και αντίρροπες τάσεις, αλλά και σημαντικές αντινομίες.

Στο ερώτημα σχετικά με το «πώς πιστεύετε ότι μπορεί να βελτιωθεί η ζωή σας» (ερώτηση δυνητικά πολλαπλών απαντήσεων) παρά την τάση των περισσότερων μελών του δείγματος της έρευνας να προκρίνουν την απάντηση «με την προσωπική μου προσπάθεια» (ποσοστό 66,2%), περίπου το ένα τρίτο των ερωτηθέντων δηλώνει ότι η βελτίωση του ατομικού βίου των νέων μπορεί να προκύψει μέσα από τη συλλογική δράση και την ευρύτερη πολιτική συμμετοχή στο υφιστάμενο θεσμικό πολιτικό περιβάλλον (κοντά στο 35%). Τούτα τα δεδομένα βέβαια αποτυπώνουν περισσότερο τις αξιακές τάσεις των νέων που συμμετείχαν στην έρευνα, καθώς όπως προκύπτει από τις απαντήσεις σε επόμενα ερωτήματα, η έμπρακτη κοινωνικο-πολιτική συμμετοχή εμφανίζει ισχνότερα ποσοστά.

Μόλις το 15,3% δηλώνει ότι έχει την εμπειρία της συμμετοχής σε μια «κοινωνική συλλογικότητα», το 12,4% έχει συμμετάσχει σε κάποια «φοιτητική παράταξη – σχήμα», το 10,6% σε «πολιτική οργάνωση – πολιτικό κόμμα» και μόλις το 6% σε «εργατικό σωματείο», εντάξεις οι οποίες πιθανόν και να αλληλεπικαλύπτονται, καθιστώντας την ενεργή κοινωνικο-πολιτική συμμετοχή σημαντικά ισχνότερη των αξιακών προσανατολισμών των μελών του δείγματος της έρευνας. Βέβαια, η συμμετοχή σε εκλογές κυμαίνεται μάλλον υψηλότερα από τον εθνικό μέσο όρο (το 70% δηλώνει ότι έχει ψηφίσει τουλάχιστον μια φορά), παρά την τάση αμφισβήτησης των πολιτικών κομμάτων: μόλις το 9,8% του δείγματος δηλώνει ότι εμπιστεύεται τα πολιτικά κόμματα, κατατάσσοντάς τα στην τελευταία θέση των αξιολογούμενων κοινωνικο-πολιτικών θεσμών, με τον στρατό, τις ανεξάρτητες αρχές και την αστυνομία να καταλαμβάνουν τις τρεις πρώτες θέσεις στον σχετικό κατάλογο.

Η μεγαλύτερη αντινομία στα ευρήματα της έρευνας αφορά στα συναισθήματα για το δυστύχημα στα Τέμπη συγκριτικά προς τα δεδομένα των εθνικών εκλογών του 2023. Περίπου το 73% των νέων του δείγματος της έρευνας δηλώνει ότι η τραγωδία στα Τέμπη «ήταν ένα γεγονός που επηρέασε την άποψή [τους] για την κυβέρνηση, με το ίδιο ποσοστό να δηλώνει ότι τα Τέμπη «επηρέασαν την άποψή [τους] για όλα τα κόμματα που έχουν κυβερνήσει». Αφενός, η οργή φαίνεται να πρυτανεύει ως το κυρίαρχο συναίσθημα για το δυστύχημα, με τούτο το συναίσθημα να κινητοποιεί περίπου το 38% των νέων που συμμετείχαν στην έρευνα σε συλλογικές και συμβολικές δράσεις διαμαρτυρίας. Αφετέρου, η ψήφος των νέων στις εθνικές εκλογές (Μάιος 2023) φαίνεται να επιβραβεύει την κυβέρνηση της δεξιάς, η οποία στις κινητοποιήσεις για τα Τέμπη αποτέλεσε τον βασικό αποδέκτη της ευρύτερης κοινωνικής διαμαρτυρίας.

Σύμφωνα με τη [σύνοψη των δεδομένων](#) των exit poll από το Eteron στην ψήφο των νέων από 17 έως 24 ετών, η ΝΔ καταγράφει μια άνοδο των τριών ποσοστιαίων μονάδων συγκριτικά προς τις εκλογές του 2019, ο ΣΥΡΙΖΑ μια θηριώδη κάμψη, της τάξης του 14%, με το ΠΑΣΟΚ και το ΚΚΕ να καταγράφουν μια άνοδο κοντά στις τέσσερις ποσοστιαίες μονάδες και το ΜΕΡΑ25 να παραμένει καθηλωμένο, με μικρές απώλειες την ψήφο των νέων.

Πώς άραγε μπορεί να ερμηνευθεί τούτη η «μετάφραση» των συναισθημάτων της οργής σε μια «κινητοποιούσα δυσaréσκεια», για τα Τέμπη εν προκειμένω, γοργά εξαντλούμενη σε πρόσκαιρες εκδηλώσεις της κοινωνικής διαμαρτυρίας, δίχως όμως να βρίσκει τον δρόμο της αποτύπωσής της στην θεσμική πολιτική ή μάλλον καλύτερα να παραχωρεί τη θέση της στην επιβράβευση των πολιτικά υπεύθυνων για τις ευρύτερες συνθήκες ανασφάλειας των νέων ανθρώπων;

Τα δεδομένα της έρευνας του Eteron σε μεγάλο βαθμό αποτυπώνουν το νέο πολιτισμικό περιβάλλον που θρέφει την μεταπολιτική μας ρευστότητα, στο πλαίσιο της οποίας επιβεβαιώνεται η δυστοπία της κυριαρχίας ενός «καθεστώτος παροντισμού», με τη συλλογική μνήμη εξουδετερωμένη και δίχως εναλλακτική προοπτική για το μέλλον. Οι υφιστάμενοι την εκμετάλλευση, οι επισφαλείς, οι στιγματισμένοι, οι εξωθούμενοι στο κοινωνικό περιθώριο, δείχνουν αδύναμοι να υφάνουν τη δική τους «ρεαλιστική ουτοπία». Ο «άγγελος της ιστορίας» τώρα στηλώνει τα μάτια του χαμηλά προς τα συντρίμια του παρόντος, αδύναμος να στρέψει το βλέμμα του στο παρελθόν των σωρευμένων ερειπίων και να συνδέσει τον παροντικό με τον παρελθοντικό χρόνο σε μια αφήγηση για τις αιτίες των ανθρώπινων δεινών.

«Η μεγαλύτερη αντινομία στα ευρήματα της έρευνας αφορά στα συναισθήματα για το δυστύχημα στα Τέμπη συγκριτικά προς τα δεδομένα των εθνικών εκλογών του 2023»

Χαμηλές προσδοκίες, υψηλές απαιτήσεις: το παράδοξο της «νέας γενιάς»

VII

Γιάννης Μπαλαμπανίδης

Υπάρχει λοιπόν «γενιά των Τεμπών»; Μετά το πρόσφατο τραγικό σιδηροδρομικό δυστύχημα, ξανατέθηκε στη δημόσια συζήτηση το ερώτημα για τα χαρακτηριστικά, τις στάσεις, τις αντιλήψεις και τις αξιακές επιλογές της διαρκώς ζητούμενης και μονίμως ανεύρετης «νέας γενιάς».

Τα νερά της παραμένουν αχαρτογράφητα, αλλά όχι όσο στο παρελθόν. Η επίπονη συγκυρία των Τεμπών επανέφερε στο προσκήνιο το ερώτημα, που δεν είναι απλώς συγκυριακό. Διαθέτουμε πια όχι μόνο έναν όλο και πιο πλούσιο διάλογο αλλά και αυξανόμενα ερευνητικά δεδομένα για το τι είναι και τι μπορεί να θέλει αυτό που αποκαλούμε «νεολαία» στην Ελλάδα σήμερα – είτε στη γενική της πρόσληψη είτε όσον αφορά το προφίλ συγκεκριμένων γενεών, όπως οι millennials και η gen Z.

Το project [«Youth – Voice On»](#) διευρύνει τη σκόπευση της προηγούμενης έρευνας [«Gen Z – Voice On»](#), διερευνώντας στάσεις και αντιλήψεις σε ένα μεγαλύτερο ηλικιακό φάσμα (17-34 ετών), σε μια ευρύτερη εννοιολόγηση της «νεολαίας». Το γεγονός ότι συνέπεσε σχεδόν με τις εκλογές του Μαΐου του προσδίδει προστιθέμενη αξία, καθώς μπορεί κανείς να συγκρίνει λ.χ. τα κυρίαρχα συναισθήματα σε σχέση με το δυστύχημα στα Τέμπη (οργή: 43,7%) με την πραγματική εκλογική συμπεριφορά των νεότερων, όπως αποτυπώθηκε τουλάχιστον στα exit polls. Δεν είναι το αντικείμενό μας εδώ, ωστόσο ας επιτραπεί μια προκαταβολική παρατήρηση που μπορεί να φωτίσει καλύτερα όσα θα υποστηρίξουμε στη συνέχεια.

Η οργή αυτή δεν φαίνεται να μεταφράστηκε αυτόματα σε μια αντικυβερνητική ψήφο, αφού η ΝΔ συγκράτησε ή ακόμη και ενίσχυσε τη διείσδυσή της σε νεανικά στρώματα (π.χ. στις ηλικίες 17-24), ενώ τις μεγαλύτερες απώλειες υπέστη ο ΣΥΡΙΖΑ, για τον οποίο οι γενιές αυτές θεωρούνταν, και όχι εντελώς άδικα, προνομιακό ακροατήριο. Μάλιστα, φαίνεται να ευνοήθηκε σχεδόν ολόκληρη η υπόλοιπη Αριστερά/Κεντροαριστερά (από το ΠΑΣΟΚ-ΚΙΝΑΛ και το ΚΚΕ μέχρι το Μέγα 25 και την πιο ακατάτακτη Πλεύση Ελευθερίας), ενώ τροφοδοτήθηκαν επίσης στα δεξιά η Ελληνική Λύση αλλά και η Νίκη.

Η στιγμιαία αυτή εκλογική εικόνα θέτει ένα ευρύτερο ζήτημα. Σύμφωνα, τα συναισθήματα που μπορεί να προκαλεί ένα ηθικό σοκ δεν μεταφράζονται αυτόματα σε πολιτική ταυτότητα. Θα πει κανείς ότι χρειάζονται και οδοί πολιτικής διαμεσολάβησης, αναγκαίες και ικανές κοινωνικές συνθήκες που θα το επιτρέψουν. Ταυτόχρονα όμως, κάτι ακόμα φαίνεται να λείπει από την εικόνα. Όπως ξέρουμε, από τον Αντόνιο Γκράμσι, οι εκλογές είναι μια στιγμή η οποία ωστόσο συμπυκνώνει και αποκρυσταλλώνει τάσεις που αναπτύχθηκαν και διαμορφώθηκαν όλα τα προηγούμενα χρόνια. Μήπως λοιπόν οι πιο μακρόσυρτες διαδικασίες σφυρηλάτησης ταυτότητας εξηγούν καλύτερα το τι είναι και τι θέλει η «νέα γενιά» απ' ό,τι ορισμένα επεισόδια, όσο κι αν είναι δραματικά και φορτισμένα;

Αν θέσουμε έτσι το ερώτημα, και το σκεφτούμε πέρα από την εκλογική συγκυρία, η έρευνα του Eteron μας δίνει ορισμένα πολύ χρήσιμα στοιχεία ή έστω ενδείξεις. Ας το συνοψίσουμε εξ αρχής κάπως προκλητικά: η εικόνα για τους νέους και νέες 17-34 ετών στην Ελλάδα σήμερα δείχνει στην κατεύθυνση μιας νεολαίας η οποία έχει χαμηλές προσδοκίες και μεγάλες ματαιώσεις, την ίδια στιγμή που είναι περισσότερο απαιτητική απ' όσο καμιά φορά θεωρούν οι επίδοξοι πολιτικοί εκφραστές της. Μπορεί να ακούγεται παράδοξο, όμως δεν είναι.

Ένα εξαιρετικά διαφωτιστικό στοιχείο αυτής της ακτινογραφίας των νέων, που πηγαίνει πέραν της άμεσης εκλογικής συγκυρίας, είναι η αποτύπωση των ιδεολογικών τους στάσεων. Από την ασταθή και υπό διαμόρφωση πολιτικοποίηση της πρώτης μετεφηβικής ηλικίας μέχρι την κατασταλαγμένη εν πολλοίς ταυτότητα των τριαντάρηδων, φαίνεται να επιβεβαιώνεται ότι η ελληνική «νεολαία» κινείται σε μια μάλλον προοδευτική παρά συντηρητική ιδεολογική τροχιά.

Πράγματι, οι κυρίαρχες ταυτίσεις με κάποιο ιδεολογικό-πολιτικό ρεύμα είναι με τη σοσιαλδημοκρατία (12,4%) και τον δημοκρατικό σοσιαλισμό (14,7%) και πολύ λιγότερο με τον νεοφιλελευθερισμό (4,3%) ή τον εθνικισμό (5,6%), αλλά και τις πιο «σκληρά» ιδεολογικές κατηγορίες του κομμουνισμού (5,1%) ή του αναρχισμού (3,4%). Το εύρημα αυτό μπορεί να διαβαστεί σε συνάρτηση με εκείνο της προηγούμενης έρευνας «Gen Z Voice On», στην οποία, όπως και σε άλλες έρευνες για τις νεότερες γενιές, είδαμε ότι η γενιά Z τείνει να τοποθετείται περισσότερο στα αριστερά του Κέντρου παρά στα δεξιά, με τις μεγαλύτερες συγκεντρώσεις στις θέσεις 4 (10,2%) και 5 (14,8%) της κλίμακας Αριστερά-Δεξιά.

Εδώ όμως χρειάζεται να τονιστεί και ένα ακόμη στοιχείο. Δεν είναι ασήμαντη η παρουσία της επιλογής «φιλελευθερισμός» (11,3%) και κυρίως μια μεγάλη μερίδα, πάνω από 1 στους 5, που δηλώνει «καμία ιδεολογία, πιστεύω στο άτομο». Αν υποθέσουμε ότι το πρώτο αναφέρεται σε μια φιλελεύθερη παράδοση που δίνει έμφαση στα ατομικά δικαιώματα και το δεύτερο σε ένα στοιχείο έντονης εξατομικευσης, τότε θα πρέπει να συμπληρώσουμε την εικόνα. Η ελληνική νεολαία σήμερα δεν είναι «ατομικιστική»· είναι όμως, όπως είναι και οι νέοι/ες στην Ευρώπη και στον δυτικό κόσμο εν γένει, έντονα εξατομικευμένα, δίνει ιδιαίτερη αξία στη δυνατότητα –ή την ελευθερία– να φιλοτεχνεί ο καθένας και η καθεμία την ατομική του/της βιογραφία, σε ένα πλαίσιο όπου τα ανθρώπινα και ατομικά δικαιώματα βαραίνουν. Συνεπώς, προοδευτική ταυτότητα, με δημοκρατία και δικαιώματα, ενάντια σε κάθε αυταρχισμό.

Η άλλη όψη της ίδιας εικόνας είναι η απόσταση, η καχυποψία απέναντι στους θεσμούς και την οργανωμένη πολιτική εκπροσώπηση. Δεν είναι φυσικά έκπληξη ότι το 88,5% δηλώνει ότι δεν εμπιστεύεται τα πολιτικά κόμματα. Αυτό το πάγιο και εμπεδωμένο υπόστρωμα μη εμπιστοσύνης εκφράζεται και με αφορμή την τραγωδία των Τεμπών: το 72,7% δηλώνει ότι το δυστύχημα επηρέασε την άποψή του για όλα τα κόμματα που έχουν κυβερνήσει τη χώρα. Ίσως εδώ να βρίσκεται μια πιο ικανοποιητική εξήγηση γιατί το τραγικό συμβάν δεν επηρέασε ιδιαίτερα την τελική επιλογή των νέων στην κάλπη: κανείς, τουλάχιστον από τους πολιτικούς φορείς που ενδιαφέρονται για τη διακυβέρνηση της χώρας, δεν είναι «θωρακισμένος» απέναντι στην καχυποψία των νέων. Και αυτό είναι μια μακρά και ριζωμένη τάση, με σαφείς πολιτικές συνέπειες.

Ακόμη περισσότερο, το δυστύχημα των Τεμπών ανέδειξε μια όχι συγκυριακή αλλά μάλλον μονιμότερη ματαιώση των νέων από το σύστημα διακυβέρνησης της χώρας – ματαίωση η οποία δικαιούμαστε να υποθέσουμε ότι απλώς ήρθε στην επιφάνεια με το σιδηροδρομικό δυστύχημα αλλά έχει ρίζες τουλάχιστον στα γεγονότα της περασμένης δεκαετίας. Οι 8 στους 10 αμφισβητούν την αξιοπιστία του κράτους, αλλά και σχεδόν το ίδιο συντριπτικό ποσοστό (77,3%) είδε την άποψή του για το μέλλον της χώρας να επηρεάζεται, προφανώς επί τα χείρω. Λιγότεροι, αλλά και πάλι η πλειονότητα, επηρεάστηκαν ως προς τις ιδιωτικοποιήσεις (64,2%), δηλαδή ένα μείζον κομμάτι δημόσιας πολιτικής για το οποίο τα τελευταία χρόνια υπάρχει μια εθελούσια ή εξαναγκασμένη συναίνεση.

Ωστόσο, το γεγονός ότι η άποψη πως το σιδηροδρομικό δίκτυο πρέπει να επανακρατικοποιηθεί πλειοψηφεί εν θερμώ μόνο σε μία από τις παραπάνω κρίσιμες ιδεολογικές στάσεις (52% σε όσους τοποθετούνται στον δημοκρατικό σοσιαλισμό, αλλά 42,6% στη σοσιαλδημοκρατία, 26,5% στον φιλελευθερισμό και 29,7% σε όσους δηλώνουν «καμία ιδεολογία, πιστεύω στο άτομο») ενδέχεται να υποδεικνύει μια πεποίθηση ότι οι λύσεις σε σύνθετα προβλήματα είναι και αυτές σύνθετες.

Συνοψίζοντας: η λέξη-κλειδί είναι η ματαίωση των προσδοκιών από το πολιτικό σύστημα, το κράτος (δηλαδή τον μηχανισμό που κατά το κοινωνικό μας σύμβολο έχει αναλάβει να προσφέρει προστασία στους πολίτες και τη δυνατότητα να αναπτύσσουν τις επιδιώξεις τους σε ένα περιβάλλον ελευθερίας και δικαιωμάτων), το ορατό μέλλον. Γι' αυτό, στο ερώτημα «τι να κάνουμε» η απάντηση που δίνεται συντριπτικά είναι από τη μεριά της εξατομικευσης: η ζωή μας μπορεί να βελτιωθεί πρωτίστως με την προσωπική προσπάθεια (66,2%) – όχι όμως από τη μεριά του ατομισμού, καθώς η αντίληψη ότι η ζωή αλλάζει με δικτυώσεις και καλές γνωριμίες συγκινεί μόνο το 24,1%. Ταυτόχρονα, βέβαια, δεν είναι ασήμαντη και η αμιγώς πολιτική διάσταση, αφού η ψήφος (35,5%) και η συλλογική δράση (33,2%) παραμένουν όχι ευκαταφρόνητες διαστάσεις της βελτίωσης των όρων ζωής.

Δίπλα στην εμφανή έννοια της ματαίωσης, ωστόσο, υπάρχει η πιο υπόρρητη έννοια της απαιτητικότητας. Θα ήταν λάθος να θεωρήσουμε τη ματαίωση (μόνο) ως παραίτηση. Ενδεχομένως, έχει και μια αντίστροφη επίδραση. Αυτή η εξατομικευμένη, φιλελεύθερη, προοδευτική εν πολλοίς νεολαία διαμόρφωσε την ταυτότητά της σε ένα περιβάλλον διαρκών κρίσεων (permacrisis), σε έναν ορίζοντα διεθνώς χαμηλών προσδοκιών για το μέλλον. Η ελληνική κατάσταση, μετά την αποπτώχευση της κρίσης (σε όρους όχι μόνο υλικούς αλλά και θεσμικούς, εργασιακούς, πολιτισμικούς), αλλά και τις ασύμμετρες κοινωνικές συνέπειες της γεωπολιτικής αστάθειας ή της πανδημίας, επιτείνει τις διαψεύσεις.

Την ίδια στιγμή όμως, μια γενιά που αξιοδοτεί υψηλά τη δημοκρατία, τα δικαιώματα και τις ελευθερίες, τη δυνατότητα να διαμορφώνει ο καθένας και η καθεμιά ένα προσωπικό μονοπάτι, είναι ταυτόχρονα μια γενιά απαιτητική, που εκφράζει το αίτημα για σοβαρή και συνεκτική πολιτική εκπροσώπηση αν είναι να

εμπιστευθεί ξανά το πολιτικό σύστημα – και ειδικά τις προοδευτικές δυνάμεις που ανταποκρίνονται στο ιδεολογικό της προφίλ. Οι νέοι και οι νέες έχουν απαιτήσεις από την εκπαίδευση και το πανεπιστήμιο, από την εργασιακή ζωή, από το πεδίο της κουλτούρας (ακόμη και από την ποιότητα των προεκλογικών σποτ στο Tik Tok, που μπορεί να τους κριντζάρουν αλλά εκτιμώνται όταν είναι ωραία και προσεγμένα).

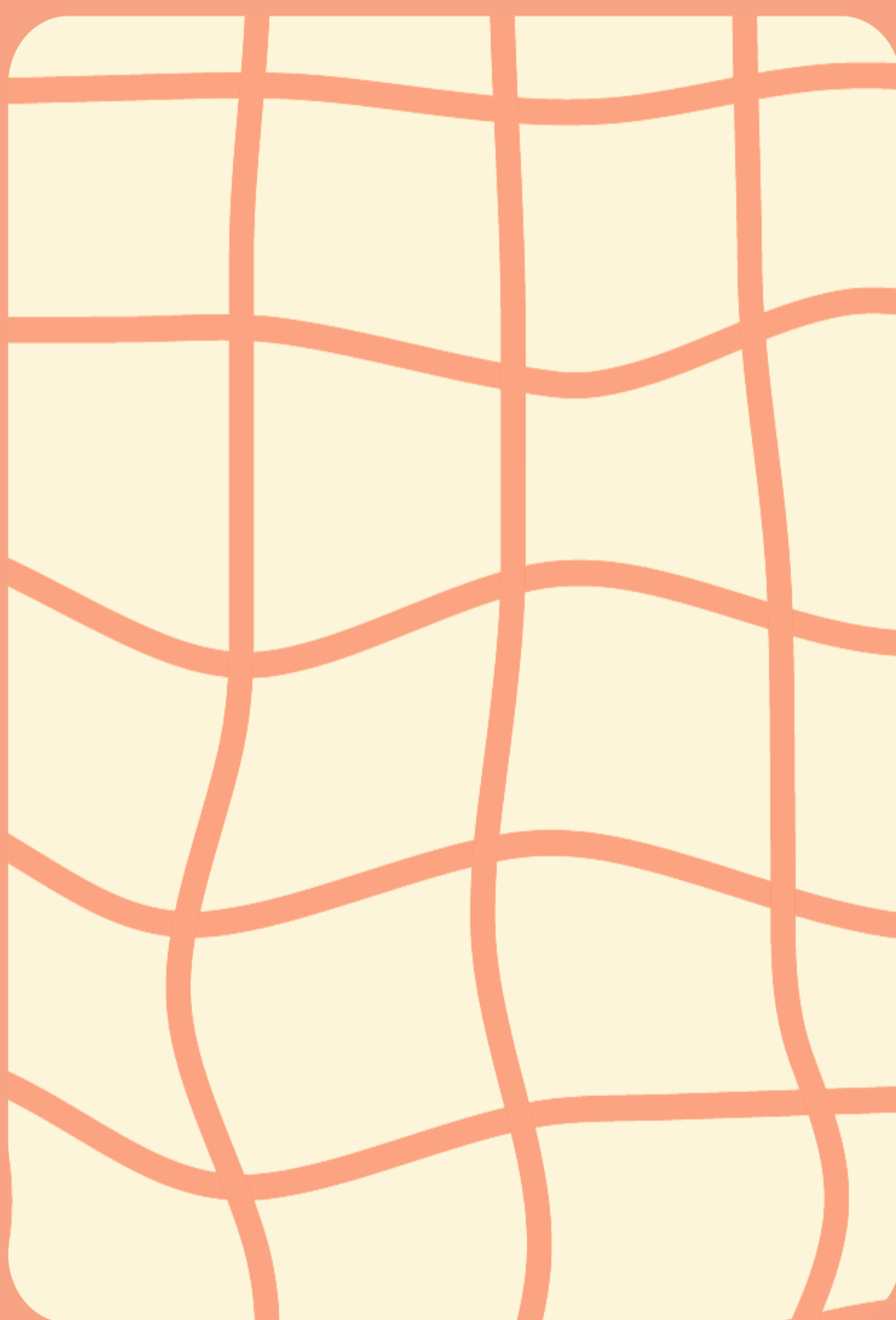
Τα αιτήματα, δε, είναι καταγεγραμμένα: κλιματική κρίση, έμφυλες ταυτότητες, αξιοπρεπής εργασία, δημοκρατία και όχι αυταρχισμός. Ας επικαλεστούμε, επιπρόσθετα, τα στοιχεία από το Ευρωβαρόμετρο Flash 502 «[Η νεολαία και η δημοκρατία στο Ευρωπαϊκό Έτος Νεολαίας](#)», που διεξήχθη το 2022 σε ανθρώπους ηλικίας 15-30 ετών και αφορά το εθνικό και ταυτόχρονα το υπερεθνικό/ευρωπαϊκό πλαίσιο της συζήτησης. Στο ερώτημα «Τι προσδοκός από την ΕΕ για τη γενιά σου;», ανάμεσα στις πολλές διαθέσιμες απαντήσεις οι τέσσερις κορυφαίες για τους νέους και νέες της Ελλάδας ήταν ειρήνη και διεθνής συνεργασία (42% έναντι 37% στον μέσο όρο ΕΕ), ευκαιρίες αξιοπρεπούς απασχόλησης (45% έναντι 33%), καταπολέμηση των κοινωνικών ανισοτήτων (46% έναντι 33%) και της κλιματικής αλλαγής (34% έναντι 31%).

Το ερώτημα, εν τέλει, είναι πώς θα μπορέσει να διαμορφωθεί μια σχέση πολιτικής εκπροσώπησης αυτής της προοδευτικής, φιλελεύθερης, «δικαιωματικής», ματαιωμένης και συνάμα απαιτητικής γενιάς – ειδικά από εκείνους τους πολιτικούς παίκτες που βρίσκονται πιο κοντά της αλλά θα πρέπει να πάψουν να τη θεωρούν δεδομένη. Δεν υπάρχει εύκολη απάντηση, αφού οι άνθρωποι που διατυπώνουν το ερώτημα, το αίτημα δηλαδή, είναι πιο απαιτητικοί απ' όσο συχνά θεωρείται. Ωστόσο, κανείς δεν μπορεί στο εξής να παρακάμψει αυτό το (όχι αποκλειστικά ελληνικό) παράδοξο.

**«Η λέξη-κλειδί
είναι η ματαιώση
των προσδοκιών
από το πολιτικό
σύστημα, το κράτος,
το ορατό μέλλον»**

Η ψήφος των νέων στις εκλογές της 21ης Μαΐου 2023:

Εξατομίκευση, ιδεολογική ρευστότητα και τα όρια της αριστερής στροφής

VIII

Λίνα Ζηργάνου - Καζολέα
Μάρω Παντελίδου - Μαλούτα

Το τελευταίο διάστημα, η νεολαία και η γενιά ως αναλυτική κατηγορία έχουν ανακάμψει στο δημόσιο λόγο, ακαδημαϊκό και μη, με παραγωγή πληθώρας κειμένων αλλά και εμπειρικού υλικού. Σε αυτή την εξέλιξη συνέβαλαν και οι μαζικές κινητοποιήσεις (μαζικότερες της τελευταίας 12ετίας σύμφωνα με τις [μετρήσεις](#) της Public Issue) που ακολούθησαν το θανατηφόρο σιδηροδρομικό δυστύχημα στα Τέμπη στις οποίες νέες και νέοι πρωτοστάτησαν, όπως προκύπτει από τα σχετικά [ερευνητικά ευρήματα](#). Στο παρόν κείμενο επιχειρείται μία ανάγνωση των ευρημάτων της [έρευνας](#) του Eteron σε νέες και νέους 17 – 34 ετών (στο πλαίσιο του project “[Youth – Voice On](#)”) υπό την οπτική των εκλογικών αποτελεσμάτων της 21ης Μαΐου 2023.

Πριν προχωρήσουμε ωστόσο στη σκιαγράφηση της πολιτικής φυσιογνωμίας της σημερινής ελληνικής νεολαίας πρέπει να γίνει μία επισήμανση: η κατάτμηση της κοινωνίας, και δη των νέων σε γενιές θέλει ιδιαίτερη προσοχή. Δεν αρκεί ένα σημαντικό συμβάν, ακόμη και όταν αυτό εισπράχθηκε ως βολή με τραγικές συνέπειες πρωτίστως κατά της νεολαίας. Η διασπορά της ευθύνης (όλες οι κυβερνήσεις φταίνε), αλλά και το αντίθετό της (φταίει ο σταθμάρχης), σε συνδυασμό με μια λογική απίστευτου/πρωτόγνωρου ανθρώπινου λάθους και όχι φυσικής καταστροφής, ανάγουν την κοινωνικοποιητική επίδραση του συμβάντος σε οριοθετημένη στο πεδίο του «εξαιρετικού». Επομένως, δεν μπορεί να γίνει αναφορά στη «γενιά των Τεμπών», αφού κάτι τέτοιο θα προωθούσε μια ακυρωτική αντίληψη περί γενεών, που διαδέχονται η μία την άλλη με γοργούς ρυθμούς και βάσει πολύ ετερογενών κοινωνικοποιητικών επιρροών. Διαδοχή που έτσι, δεν θα εξηγούσε τίποτα.

Παρότι συνεχίζουμε να βρισκόμαστε εν μέσω μίας παρατεταμένης προεκλογικής περιόδου, οι εκλογές της 21ης Μαΐου φαίνεται ήδη να αποκτούν ιδιαίτερη βαρύτητα, τόσο λόγω της -σχεδόν άνευ προηγουμένου και εν πολλοίς απρόσμενης- διαφοράς μεταξύ των δύο πρώτων κομμάτων, όσο και της ανατροπής τάσεων που έμοιαζαν να παγιώνονται στο ρευστό μεν, αλλά με τάσεις σταθεροποίησης κομματικό σύστημα των τελευταίων δέκα ετών. Η σαρωτική νίκη της Νέας Δημοκρατίας, με ποσοστό 40,79% και η ταυτόχρονη εκλογική συντριβή του ΣΥΡΙΖΑ – Προοδευτική Συμμαχία (20,07%) αποτυπώνεται ευκρινώς στην πρωτοφανή πρωτοκαθεδρία της ΝΔ στο σύνολο των εκλογικών περιφερειών της χώρας, με μοναδική εξαίρεση τη Ροδόπη, καθώς και σε όλες τις κοινωνικοδημογραφικές κατηγορίες (φύλο, ηλικία, θέση στην απασχόληση).¹

Συγκεκριμένα, για πρώτη φορά από τον διπλό εκλογικό σεισμό του 2012 παρατηρείται εκλογική υπεροχή της ΝΔ στις/ους νέες/ους ψηφοφόρους, ιδίως τους/ις μικρότερους/ες εξ αυτών, αν και με ποσοστά αισθητά μικρότερα του εθνικού της μέσου όρου, κάτι που πρέπει να υπογραμμιστεί. Σύμφωνα με τα στοιχεία του κοινού [exit poll](#), η ΝΔ ψηφίστηκε από το 33,1% των νέων 17-24 ετών και το 31% των νέων 25-34 -ποσοστά ίδια ή πολύ κοντινά με αυτά που συγκέντρωσε στις ίδιες κατηγορίες το 2019.² Ο ΣΥΡΙΖΑ, που υπήρξε πρώτος στη νέα γενιά και μάλιστα με διαφορά από τον δεύτερο σε όλες τις βουλευτικές εκλογές από το 2012 μέχρι το 2019, υποχωρεί σημαντικά στη νεολαία, ακολουθώντας τη συνολική του καταβύθιση: συγκεντρώνει 24,1% στην

ηλικιακή ομάδα 17-24 και 22,9% στην ομάδα 25-34. Από τα ποσοστά αυτά είναι προφανές πώς ούτε οι νέες και οι νέοι έμειναν ανεπηρέαστοι από τη σημαντική υπεροχή της ΝΔ σε όλες τις κοινωνικοδημογραφικές κατηγορίες και τη συνολικότερη ενίσχυση του δεξιού και κεντροδεξιού πόλου του κομματικού συστήματος.

Βέβαια, δεν πρέπει να παραβλέψουμε ότι η ηλικιακή πυραμίδα των (πολύ λιγότερων) ψηφοφόρων του ΣΥΡΙΖΑ του 2023, σε σχέση με το 2019 δεν παρουσιάζει ανατροπές, όσον αφορά τη θέση της νεολαίας, αφού αυτή εξακολουθεί να συγκροτεί τη μαζικότερη ηλικιακή κατηγορία στο εσωτερικό του ΣΥΡΙΖΑ, όπου υπερψηφίζεται με ποσοστά πάνω από τον εθνικό του μέσο όρο. Επιπλέον, συνολικά, η ψήφος υπέρ κόμματος της αριστεράς ανέρχεται στο 36,5% για τις/ους 17-24 ετών και σε 37,4% για τις/ους 25-34 (συνυπολογίζονται εδώ τα ποσοστά ΣΥΡΙΖΑ, ΚΚΕ και ΜΕΡΑ25), ποσοστό μειωμένο κατά δέκα περίπου μονάδες από τις εκλογές του 2019, αλλά αρκετά πάνω από το άθροισμα τους στο σύνολο του πληθυσμού, που δεν ξεπερνάει το 30%. Αν μάλιστα συνυπολογιστούν συνολικά τα ποσοστά των μη δεξιών δυνάμεων (μαζί με το ΠΑΣΟΚ και την -εν πολλοίς αταξινόμητη βάση των παλιών διαιρέσεων- Πλεύση Ελευθερίας), τότε το ποσοστό αυτό ανεβαίνει σε 52,1% για την ηλικιακή κατηγορία 17-34.

Ως προς την ψήφο των νέων στα υπόλοιπα κοινοβουλευτικά κόμματα (ΠΑΣΟΚ – Κίνημα Αλλαγής, ΚΚΕ και Ελληνική Λύση), δεν παρατηρούνται μεγάλες αποκλίσεις από τον αντίστοιχο εθνικό μέσο όρο. Και τα τρία κόμματα όμως συγκεντρώνουν στις νέες/ους 17-34 ετών ποσοστά υψηλότερα από αυτά που πέτυχαν στις εκλογές του 2019, βάσει της σύγκρισης των exit polls, ιδίως το ΠΑΣΟΚ που σχεδόν διπλασιάζει τα ποσοστά του. Αξιοσημείωτη διαφορά εμφανίζεται μόνο στην απήχηση μικρότερων κομμάτων που δεν κατάφεραν να περάσουν το εκλογικό κατώφλι του 3% και συγκεκριμένα της Πλεύσης Ελευθερίας και του ΜΕΡΑ 25, όπου στις ηλικίες 17-34 συγκεντρώνουν ποσοστά ακόμα και υπερδιπλάσια του εθνικού τους ποσοστού. Τα παραπάνω είναι ενδεικτικά και μέρους της μετακίνησης της ψήφου της νεολαίας, παρότι δεν έχουμε στοιχεία για την ηλικιακή κατάτμηση των μετακινήσεων των ψηφοφόρων.

Αντίστοιχη εικόνα εμφανίζει και η ψήφος των φοιτητών/τριών, όπου η ΝΔ προηγείται του ΣΥΡΙΖΑ με 31,1% έναντι 26,9%. Σε κάθε περίπτωση και τα δύο μεγάλα κόμματα εμφανίζουν πτώση των ποσοστών τους σε αυτή την κατηγορία, ιδιαίτερα ο ΣΥΡΙΖΑ (στις βουλευτικές εκλογές του 2019 είχε ψηφιστεί από το 39% των φοιτητών/τριών και η ΝΔ αντίστοιχα από το 35%), ενώ σημαντική άνοδο καταγράφει το ΠΑΣΟΚ, το ΚΚΕ και η Ελληνική Λύση.

Ενδιαφέρον έχει και η έμφυλη διάσταση της ψήφου, με τις γυναίκες να ψηφίζουν συνολικά ελαφρώς αριστερότερα από τους άνδρες, συμπεριλαμβανομένης της μεγαλύτερης υπερψηφίσης του ΣΥΡΙΖΑ. Παρότι τα στοιχεία του exit roll του 2023 δεν επιτρέπουν (ακόμη;) τη διασταύρωση του φύλου με την ηλικία και, επομένως, τη συγκριτική μελέτη της ψήφου των νέων γυναικών και ανδρών, η πιο αριστερόστροφη ψήφος των νέων γυναικών έχει πολλαπλά τεκμηριωθεί στις διπλές εκλογικές αναμετρήσεις του 2012, αλλά και τον Ιανουάριο και Σεπτέμβριο του 2015. Πρόκειται για ένα

δεδομένο που μοιάζει πλέον να αποτελεί σταθερά της ελληνικής πολιτικής κουλτούρας των τελευταίων ετών.³ Την ίδια στιγμή, οι γυναίκες δίνουν μικρότερα ποσοστά στην ακροδεξιά, γεγονός που έχει επισημανθεί και στο παρελθόν, με σημείο αναφορά την ψήφο υπέρ της Χρυσής Αυγής, ιδίως από νέους άνδρες.

Είναι επομένως φανερό ότι στις εκλογές της 21ης Μαΐου 2023 ανατράπηκαν βεβαιότητες που έμοιαζαν να συγκροτούν σταθερές στο κομματικό σύστημα της μετά κρίσης περιόδου, όπως η αριστερή ψήφος των νέων και ιδιαίτερα η μαζικότερη υπερψηφίση του ΣΥΡΙΖΑ.

Πρόκειται για αλλαγές που (θα έπρεπε να) μας εκπλήσσουν; Και πώς συνομιλούν με ευρήματα ερευνών της προηγούμενης περιόδου που τεκμηρίωναν αφενός τη -σταδιακή και υπό προϋποθέσεις- επιστροφή των νέων στην πολιτική και αφετέρου τη στροφή τους στην αριστερά;

Προκειμένου να απαντήσουμε στα παραπάνω ερωτήματα οφείλουμε να τα εντάξουμε σε μία συνολικότερη εξέταση της πολιτικής φυσιολογίας των νέων στην Ελλάδα την τελευταία -τουλάχιστον- δεκαετία, με έμφαση στις αξίες, τις στάσεις, αλλά και τα ευρύτερα ιδεολογικά τους γνωρίσματα. Η επανάκαμψη των νέων στην πολιτική προοικονομείται ήδη από τα γεγονότα του Δεκεμβρίου του 2008 και εντείνεται κατά τη διάρκεια της κρίσης, με τη μαζική συμμετοχή τους στις κινητοποιήσεις της περιόδου 2010-11, όπου και πρωτοστατούν.⁴ Οι διπλές εκλογές του 2012 και, στη συνέχεια, το δημοψήφισμα του 2015 ενέτειναν και ολοκλήρωσαν την εικόνα επιστροφής, η οποία λάμβανε χώρα τόσο μέσω θεσμικών όσο και μη θεσμικών συμμετοχικών δρόμων, καθώς και με τη σαφή εκλογική στροφή των νέων στην Αριστερά.⁵

Πρέπει ωστόσο να αναφερθεί ότι ο υπολογισμός της εκλογικής συμμετοχής των νέων δεν μπορεί να γίνει άμεσα, αφενός λόγω των ανεκκαθάριστων εκλογικών καταλόγων που οδηγούν στα γνωστά προβλήματα υπερεκτίμησης της αποχής,⁶ και αφετέρου λόγω της έλλειψης συγκεκριμένων στοιχείων ως προς το προφίλ, ηλικιακό και όχι μόνο, των πολιτών που απέχουν. Όσον αφορά στις πιο πρόσφατες εκλογές, είναι γεγονός ότι η συνολική συμμετοχή αυξήθηκε συγκριτικά με τις εκλογές του 2019, τόσο ποσοστιαία, όσο και σε απόλυτους αριθμούς: 60.9% έναντι 57,8% και 6.061.098 ψηφίσαντες έναντι 5.769.644, χωρίς όμως να γνωρίζουμε την ηλικιακή της κατάτμηση.

Παρόλα αυτά, τόσο στην έρευνα του Eteron, όσο και σε άλλες έρευνες της περιόδου,⁷ πολλαπλά τεκμηριώνεται ότι νέες και νέοι ψηφίζουν σε πολύ υψηλά ποσοστά στις εκλογές, ενώ κατά δήλωση τους το ίδιο αναμένεται να κάνουν και στην επερχόμενη εκλογική αναμέτρηση του Ιουνίου με το ποσοστό να αγγίζει το 77,5%. Ταυτόχρονα, καταγράφεται σημαντική συμμετοχή των νέων σε συγκεντρώσεις, διαδηλώσεις, διαμαρτυρίες (σε ποσοστό που φτάνει το 52%), διαδικτυακό ακτιβισμό (31%) και απεργία ή στάση εργασίας (24%). Θα πρέπει να τονιστεί επίσης ότι πάνω από 1 στις/ους 3 ερωτώμενες/ους συμμετείχε στις δράσεις διαμαρτυρίας για το δυστύχημα των Τεμπών, ενώ για το 13,6% ήταν η πρώτη φορά που συμμετείχαν σε κινηματικές δράσεις.

Ως προς την αριστερή στροφή των νέων και τον ενδεχόμενο ριζοσπαστισμό τους, τα στοιχεία της έρευνας του Eteron, επιβεβαιώνουν προηγούμενες υποθέσεις που αμφισβητούσαν υπάρχουσες βεβαιότητες περί ριζοσπαστικής νεολαίας. Υποθέσεις που υποστήριζαν ότι η νεολαία, αν και ψήφισε μαζικά αριστερόστροφα την περίοδο 2015-2019, αν όχι και από το 2012, δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ριζοσπαστική.⁸ Η αριστερή ψήφος συνεπώς δεν ήταν καθόλου παγιωμένη, ακριβώς γιατί δε στηριζόταν πάνω σε ένα αξιακό και ιδεολογικό υπόστρωμα μίας συγκροτημένης αριστερής κοσμοαντίληψης. Ήδη, τα πολύ υψηλά ποσοστά του ΣΥΡΙΖΑ στις/ους νέες/ους το Σεπτέμβριο του 2015, ποσοστά αισθητά ψηλότερα από αυτά που έλαβε τον Ιανουάριο, μας προϊδέαζαν για τα όρια και την ευθραυστότητα της όποιας αριστερής στροφής των νέων. Επιπλέον, η χαμηλή κομματική εγγύτητα που χαρακτηρίζει ιδιαίτερα τις/ους νέες/ους,⁹ και μάλιστα σε ένα ευρύτερο περιβάλλον ιδεολογικής ρευστότητας και υποχώρησης των μεγάλων αφηγημάτων κάνει τα αποτελέσματα των εκλογών της 21ης Μαΐου λιγότερο αναπάντεχα από ότι ίσως μοιάζουν εκ πρώτης όψης.

Παρότι δε, τα παραπάνω στοιχεία συνηγορούν στο ότι η ψήφος στις εκλογές καθόλου δεν εξαλείφεται ως τρόπος συμμετοχής των νεότερων γενιών, όπως ενίοτε αναφέρεται, μοιάζει εντούτοις να έχει απωλέσει κομμάτι της βαρύτητάς της, αλλά και του ανατρεπτικού της δυναμικού. Αξίζει να αναφερθεί ότι μόλις 35,5% των ερωτώμενων δηλώνει ότι η ψήφος στις εκλογές -υπό την έννοια της κυβερνητικής εναλλαγής- αποτελεί έναν τρόπο βελτίωσης της ζωής τους. Το γεγονός αυτό υποδεικνύει, όπως ορθά επισημαίνει στο κείμενο της η επιστημονική υπεύθυνη της έρευνας Λουκία Κορωνάκη, ότι η ψήφος αποτελεί μία πολιτική πράξη «χαμηλών προσδοκιών»¹⁰ για τις/ους νέες/ους και άρα δεν είναι απαραίτητα δηλωτική της συνολικότερης πολιτικής φυσιογνωμίας τους.

Βεβαίως, από τη σκοπιά των πολιτικώς δρώντων υποκειμένων, η ψήφος είναι πολύ λιγότερο σημαντική από το αξιακό υπόβαθρο, που συνιστά τον πυρήνα της ταυτότητας των υποκειμένων, όπως και από τις πολιτικές στάσεις τους που προφανώς επιδρούν στην εκλογική επιλογή αλλά, κυρίως, καθορίζουν το περιρρέον κλίμα της περιόδου. Και σαφώς μικρότερης βαρύτητας από το συνολικό όραμα κοινωνίας από το οποίο εμφορούνται οι ψηφοφόροι και το οποίο δειλά μόνο διαφαίνεται στα αποτελέσματα.

Αυτό που μοιάζει να κυριαρχεί στη νέα γενιά είναι μία “προοδευτική” δικαιωματική κοσμοαντίληψη, η οποία, αποσυνδέοντας τον κοινωνικό ριζοσπαστισμό από το πολιτικό του περιεχόμενο, μπορεί να συνυπάρξει ακόμη και με δεξιά ψήφο, όπως φάνηκε στις τωρινές εκλογές. Η συνύπαρξη αυτή βρίσκει γόνιμο έδαφος ιδιαίτερα όταν η πολυποίκιλη κατηγορία νέοι/ες, χαρακτηρίζεται από έναν ιδιότυπο «ιδεολογικό συγκρητισμό»,¹¹ αλλά και από αντιληπτικές και αξιακές αντιφάσεις, οι οποίες έχουν αποτυπωθεί σε πλειάδα ερευνών.¹² Ακόμη και εάν δεχτούμε ότι η σημερινή νεολαία είναι αριστερόστροφη αξιακά, στην παρούσα συγκυρία αυτό καθόλου δεν ισούται με αριστερή. Δηλαδή, με ό,τι σημαίνει -ή σήμαινε- αυτό πολιτικά και πρακτικά. Και ακόμη περισσότερο δεν σημαίνει ότι είναι πλειοψηφικά ριζοσπαστική και φορέας με όραμα κοινωνίας επικεντρωμένο στην ισότητα, την ελευθερίας και την αλληλεγγύη.

Η πορεία του ΣΥΡΙΖΑ, ήδη από το καλοκαίρι του 2015, έχει συμβάλει στην περαιτέρω θόλωση του τι συνιστά αριστερή πολιτική και κοσμοαντίληψη, ενώ, αφενός απομάκρυνε τη -μικρή- μειονότητα ουσιωδώς αριστερής νεολαίας που ταυτιζόταν πολιτικά μαζί του, και αφετέρου δεν φρόντισε να διαπαιδαγωγήσει τις νεότερες/ους από εκείνους με βάση ένα ριζοσπαστικό όραμα. Πόνταρε μάλλον στο να τους ελκύσει με καλύτερη/δικαιότερη διαχείριση και ταυτοτικά θέματα με δικαιωματικού τύπου λογικές. Θέματα και λογικές που μπορούν να εξυπηρετηθούν πλέον, σε συνθήκες νεοφιλελεύθερης ηγεμονίας, και από απρόσμενες κοινωνικές/πολιτικές συμμαχίες.

Η διάκριση δηλαδή Αριστερά-Δεξιά και οι ιδεολογίες με την έννοια που τις ξέραμε, ακόμα και αν συνεχίζουν να αποτελούν χρησιμότερες αναλυτικές κατηγορίες και να τις επικαλούνται ακόμα τα ίδια τα υποκείμενα, δεν καθορίζουν συνεκτικά και αντιθετικά οράματα για την κοινωνία και τον κόσμο με τον τρόπο που το έκαναν παλιότερα. Παράλληλα, προσδιορίζουν λιγότερο σε σχέση με το παρελθόν, «τις συστοιχίες προτιμήσεων και αξιών των πολιτών»,¹³ ιδιαίτερα των νέων, εξέλιξη που κάνει και την ψήφο πιο ρευστή και ευμετάβλητη. Κάτι που συμβαίνει ακριβώς λόγω της ηγεμονίας νεοφιλελεύθερων αντιλήψεων που υποκρίνονται την κοινή λογική, και επιδρούν και σε μέρος της αριστερόστροφης κοινωνικής αντίληψης. Προφανώς όμως, στην ουσία, η διάκριση Αριστερά-Δεξιά δεν ήταν ποτέ ιδεολογικά και πρωτίστως αξιακά πιο ξεκάθαρα σε αντιπαλότητα από σήμερα.

Τα πορίσματα της έρευνας του Eteron για τη νέα γενιά επιβεβαιώνουν την εικόνα ενός συγκεχυμένου και αντιφατικού ιδεολογικού προσανατολισμού στη νέα γενιά, αλλά και μίας έντονης εξατομίκευσης. Συγκεκριμένα, όσον αφορά στο ιδεολογικό πολιτικό ρεύμα που τις/ους εκφράζει περισσότερο, οι νέες και οι νέοι του δείγματος τοποθετούνται πλειοψηφικά στην ευρύτερη αριστερά (14,7% δηλώνει ότι τις/ους εκφράζει ο δημοκρατικός σοσιαλισμός, 12,4% η σοσιαλδημοκρατία, 5,1% ο κομμουνισμός και 3,4% ο αναρχισμός).

Την πρώτη θέση όμως, με 22,2% των απαντήσεων καταλαμβάνει η επιλογή «καμία ιδεολογία, πιστεύω στο άτομο», μία αντίληψη που παραπέμπει άμεσα στον πυρήνα της νεοφιλελεύθερης ιδεολογίας, η οποία ως τέτοια δεν συγκεντρώνει αξιόλογο αριθμό απαντήσεων (4,3%). Επιπλέον, σχεδόν 1 στις/ους 5 νέες/ους επιλέγει να μην απαντήσει στη συγκεκριμένη ερώτηση (19,3%). Και τα δύο αυτά ευρήματα δείχνουν αφενός την υποχώρηση των μεγάλων αφηγήσεων και της αντίστοιχης ταυτοτικής τους λειτουργίας όπως τις ξέραμε μέχρι πρόσφατα, αλλά και την ιδεολογική επιρροή και διάχυση του νεοφιλελευθερισμού πολύ πέρα από τα όρια όσων δηλώνουν νεοφιλελεύθεροι και νεοφιλελεύθερες.

Δεν πρέπει εξάλλου να παραβλέπουμε ότι η εξέλιξη αυτή είναι σύμφωνη με το «πνεύμα της εποχής», που κυριαρχείται από την προσωποποίηση όλων των σφαιρών της ανθρώπινης εμπειρίας, συμπεριλαμβανομένης της πολιτικής. Ο κατακερματισμός των πολιτιστικών πεδίων που παρείχαν σταθερές ταυτότητες στα υποκείμενα, όπως η τάξη ή το φύλο, σημαίνει ότι τα άτομα στηρίζονται όλο και λιγότερο στην ιδεολογία ή σε σταθερές ταυτίσεις· αντιθέτως δρουν όλο και περισσότερο πολιτικά στην καθημερινότητά τους, ενώ για να το κάνουν αυτό επιλέγουν ευέλικτα μέσα έκφρασης και μονοθεματικούς σκοπούς. Σε αυτό το πλαίσιο, είναι ίσως αναμενόμενο να βρίσκουμε έντονα στοιχεία της εξατομίκευσης ακόμα και εντός αυτού που μπορούμε να αποκαλέσουμε αριστερή πολιτική και κοσμοαντίληψη.

Στην ίδια λογική, στην ερώτηση «Πώς πιστεύετε ότι μπορεί να βελτιωθεί η ζωή σας;» 66,2% απαντάει με την προσωπική μου προσπάθεια, με μόλις 33,2% να πιστεύει ότι αυτό μπορεί να επιτευχθεί μέσα από τη συμμετοχή σε συλλογικές δράσεις και κινήματα (με ίδια σχεδόν ποσοστά σε άντρες και γυναίκες και στις δύο απαντήσεις). Επίσης, ένα αξιοσημείωτο 24,1% θεωρεί ότι θα βελτιώσει τη ζωή του με την καλή δικτύωση και τις γνωριμίες του, ένα ποσοστό που είναι αισθητά μεγαλύτερο στους άντρες, ενώ ενδιαφέρον επίσης έχει ότι σχεδόν οι μισές γυναίκες από ότι άντρες επιλέγουν την ψήφο και τη συμμετοχή σε κόμματα, ως μηχανισμό βελτίωσης της ζωής τους.

Επιβεβαιώνεται εδώ ξανά ότι οι νέες γυναίκες εισέρχονται στην πολιτική διαδικασία εν πολλοίς παρακάμπτοντας τους επίσημους, θεσμικούς διαύλους συμμετοχής, ενίοτε ασκώντας κριτική στον εγγενή ανδροκεντρισμό τους. Τέλος, καταγράφεται και ένα 8,8% που απαντάει ότι δεν μπορεί να βελτιωθεί η ζωή τους με τίποτα, παραπέμποντας ενδεχομένως έμμεσα σε χαμηλή αίσθηση πολιτικής αποτελεσματικότητας ή ακόμα και σε πολιτικό κυνισμό.

Η ευρύτερη απαξίωση των μέχρι τώρα καθιερωμένων, κατά βάση συλλογικών τρόπων διαχείρισης της κοινής μας συμβίωσης συνάδει και με την καταρράκωση της θεσμικής εμπιστοσύνης, όπως πολλαπλά αποτυπώνεται στα ερευνητικά ευρήματα. Στην παρούσα έρευνα επιβεβαιώνεται η γενική εικόνα της πολύ χαμηλής θεσμικής εμπιστοσύνης, εμφανής στην ελληνική κοινωνία ήδη λίγο πριν την έναρξη της κρίσης, με τα χαμηλότερα ποσοστά να εντοπίζονται στις νεότερες ηλικίας. Κατά φθίνουσα σειρά, μεγαλύτερη δυσπιστία

συγκεντρώνουν τα πολιτικά κόμματα (88,5%), η κυβέρνηση (75,4%), η Εκκλησία (71,2%), η Δικαιοσύνη (69,6%), η αστυνομία (69,4%), τα συνδικάτα (62,9%), οι ανεξάρτητες αρχές (56,9%) και ο στρατός (57,7%), δείχνοντας το εύρος της κρίσης εμπιστοσύνης, που διαπερνά το σύνολο των θεσμών.

Επίσης, εκτεταμένη δυσπιστία καταγράφεται και ως προς τα περισσότερα μέσα ενημέρωσης, ιδίως την τηλεόραση, ενώ θετικά αξιολογούνται μόνο οι ενημερωτικές ιστοσελίδες και το κοινωνικό και οικογενειακό περιβάλλον. Στη γενικότερη απογοήτευση και αίσθηση δυσαρέσκειας με την τρέχουσα άσκηση της πολιτικής συντείνουν και τα ευρήματα άλλης έρευνας του Eteron σχετικά με την ακτινογραφία των ψηφοφόρων, όπου το 75,8% των νέων δηλώνουν δυσαρεστημένοι ή μάλλον δυσαρεστημένοι με τον τρόπο που λειτουργεί η δημοκρατία στην Ελλάδα.

Γνωρίζουμε ότι η αίσθηση της δυσαρέσκειας αυτής, που ενέχει αντιφατικές ερμηνείες, σχετίζεται μάλλον με μια γενικευμένη αίσθηση *malaise* και λιγότερο με την (τώρα πολύ περισσότερο απ' ότι σε άλλες περιόδους) αίσθηση ότι η ίδια η δημοκρατία στην Ελλάδα σήμερα βάλλεται. Ενδεικτικό αυτής της άποψης είναι και η πολύ χαμηλή ιεράρχηση του ζητήματος των υποκλοπών, ενός μείζονος ζητήματος δημοκρατικής λειτουργίας, ανάμεσα στα ζητήματα που θα επηρεάσουν την ψήφο των νέων εκλογέων (βρίσκεται στην τελευταία θέση μεταξύ των δοσμένων επιλογών, με μόλις 6,4%).

Την ίδια στιγμή ωστόσο, το 14,6% των νέων συμφωνεί & μάλλον συμφωνεί με την άποψη ότι σε ορισμένες περιπτώσεις η δικτατορία είναι προτιμότερη από την δημοκρατία, ποσοστό βέβαια που βρίσκεται κοντά στο αντίστοιχο του συνόλου του πληθυσμού (13%). Πρόκειται για ένα εύρημα που επαναλαμβάνεται και σε άλλες έρευνες της περιόδου, όπου ταυτόχρονα με την αριστερή στροφή των νέων, ένα άλλο τμήμα συστηματικά στρέφεται προς την ακροδεξιά, με σαφή όμως εδώ την έμφυλη διαφοροποίηση. Το γεγονός αυτό αποτυπώνεται και σε επίπεδο εκλογικής καταγραφής, όπου η Χρυσή Αυγή συγκέντρωνε στους νέους άνδρες ποσοστά πολύ υψηλότερα, ακόμα και υπερδιπλάσια του εθνικού της μέσου όρου.

Στις εκλογές της 21ης Μαΐου, το εκλογικό ρεύμα της ακροδεξιάς επιρροής στους νέους εμφανίζεται μειωμένο σε σχέση με προηγούμενες εκλογικές αναμετρήσεις, με το άθροισμα της ψήφου προς την Ελληνική Λύση και τη Νίκη να αντιστοιχεί σε 6,9% για τις/ους 17-24 και 7,3% για τις/ους 25-34, λίγο κάτω από τον εθνικό τους μέσο όρο. Στο σημείο αυτό όμως οφείλουν να γίνουν δύο επισημάνσεις: αφενός, η πολυδιάσπαση των δυνάμεων της ακροδεξιάς δεν μας επιτρέπει να έχουμε μία απόλυτα ξεκάθαρη εικόνα της απήχησης της στους/ις νέους/ες, αφού τα δημοσιευμένα στοιχεία του exit poll δεν παρέχουν στοιχεία για την ψήφο προς κόμματα που δεν πλησίασαν το εκλογικό κατώφλι του 3%. Αφετέρου, το ίδιο ισχύει και για τη διασταύρωση φύλου και ηλικίας, που θα παρείχε πολύτιμες πληροφορίες ως προς τη συνέχιση ή μη των προηγούμενων τάσεων. Ακόμα όμως και αν αυτή βαίνει μειούμενη, συνεχίζει να αναπαράγεται εντός της ελληνικής νεολαίας ένα ευήκοο ακροατήριο για τη ρητορική της άκρας δεξιάς, που ενδεχομένως να υπερβαίνει και την εκλογική της απήχηση.

Με τις εκλογές του Μαΐου 2023, έγινε φανερό ένα νέο πολιτικό σκηνικό που απομακρύνεται από πολλά απ' όσα έμοιαζαν μέχρι πρόσφατα ως πολιτισμικά δεδομένα της πολιτικής διαδικασίας για τις νέες και τους νέους στην Ελλάδα. Από την οπτική της μακράς διάρκειας δε, πολύ πιο σημαντική από την ίδια την ψήφο, είναι η διαδικασία διαμόρφωσης των πολιτισμικών εκείνων παραμέτρων που συγκυριακά αποκρυσταλλώνονται στη συγκεκριμένη εκλογική και την ευρύτερη περιρρέουσα πολιτική πραγματικότητα. Αναδεικνύονται έτσι γόνιμες κατευθύνσεις περαιτέρω διερεύνησης, τόσο -ορατούς και μη- τρόπους με τους οποίους η νεοφιλελεύθερη ιδεολογική ηγεμονία επιδρά στις/ους προοδευτικές/ούς νέες/ους, όσο και στο ιδεολογικό προφίλ τους.

Τι καταδεικνύει τελικά η συνύπαρξη κινηματικού δυναμικού και επιλογής πολύμορφης πολιτικής συμμετοχής, με τη μαζική απόρριψη κομμάτων και τη συγκριτικά μικρότερη απόρριψη θεσμών όπως η κυβέρνηση, η προεδρεία, ή οι ανεξάρτητες αρχές: Τι προφίλ καταδεικνύουν; Μήπως τελικά, για άλλη μια φορά επιβεβαιώνουν την έμφαση της νεολαίας στη νοηματοδότηση της «ελευθερίας» με φιλελεύθερους όρους, με σαφή υστέρηση της «ισότητας»; Τέλος, ενδιαφέρον θα είχε και η πιο λεπτομερής διερεύνηση

των εσωτερικών ηλικιακών τομών αυτού που συνιστά την ελληνική νεολαία σήμερα, οι οποίες, αν συνεξεταστούν με βασικές κοινωνικοποιητικές εμπειρίες με βάση το κλίμα περιόδου, μπορούν να οδηγήσουν σε ουσιώδη συμπεράσματα.

Συμπερασματικά, αν το πολιτικό προφίλ της νεολαίας μοιάζει μεταβαλλόμενο, με βάση την κατεύθυνση της ψήφου, αυτό που πρέπει να υπογραμμιστεί είναι ότι το ιδεολογικό, αντίθετα, μένει αρκετά σταθερό. Απλώς, στην παρούσα συγκυρία μπορεί να ακολουθήσει πολλές και διαφορετικές κομματικές διεξόδους. Επιπόλαιο; Ίσως. Αλλά, αυτή είναι η περιρρέουσα ατμόσφαιρα, το πολιτισμικό κλίμα περιόδου που διαμορφώνει νέους/ες προοδευτικούς, υπέρ των δικαιωμάτων και της ετερότητας, χωρίς ικανότητα/συνείδηση, κοινωνικής (ταξικής) θέασης των πραγμάτων, μιας νεολαίας που εμπνέεται μάλλον από το «ας ζήσουμε τη ζωή μας ελεύθερα» (live and let live), παρά από το «ένας άλλος κόσμος αφάνταστα καλύτερος είναι εφικτός». Για το δεύτερο, μόνο η Αριστερά μπορεί να πείσει τη νεολαία. Αλλά βεβαίως, θα πρέπει πρώτα να δείξει ότι έχει πειστεί και η ίδια.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Σύμφωνα με το κοινό [exit poll](#) για τις εκλογές των εταιριών δημοσκοπήσεων Metron Analysis, Alco, Marc, MRB, GPO, που πραγματοποιήθηκε την ημέρα των εκλογών σε αντιπροσωπευτικό δείγμα σε 90 εκλογικά κέντρα πανελλαδικά (Σύνολο δείγματος: 5.946 ψηφοφόροι).
2. Metron Analysis (2019). Βουλευτικές εκλογές 2019 – Κοινό Exit Poll
3. Παντελίδου Μαλούτα, Μ. (2015). Η νεολαία επιστρέφει; Ελληνική πολιτική κουλτούρα και μεταβαλλόμενα πρότυπα πολιτικότητας των νέων στην κρίση, Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης 43, σσ. 5-46.
4. Κακεπάκη, Μ. (2013). «Είναι ένας νέος τρόπος να ακουστεί η φωνή μου»: Έμφυλες διαστάσεις της συλλογικής και ατομικής δράσης στην Αθήνα της κρίσης», Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης, 41 και Παντελίδου-Μαλούτα, Μ. (2015). Η νεολαία επιστρέφει; Ελληνική Πολιτική Κουλτούρα και μεταβαλλόμενα πρότυπα πολιτικότητας των νέων στην κρίση, Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης, 43.
5. Βούλγαρης, Γ. & Νικολακόπουλος, Ηλ. (Επιμ.) (2014). 2012: Ο διπλός εκλογικός σεισμός. Αθήνα, Θεμέλιο; Βερναρδάκης, Χρ. (2012). Η ελληνική αριστερά στις εκλογές του 2012: η επιστροφή στην ταξική ψήφο, Transform! 11, σσ. 170-176; Μαυρής, Γ. (6 Ιουλίου 2015). [Η ακτινογραφία των ψηφοφόρων του "ΟΧΙ"](#); Παντελίδου Μαλούτα, Μ. (2015). Η νεολαία επιστρέφει; Ελληνική πολιτική κουλτούρα και μεταβαλλόμενα πρότυπα πολιτικότητας των νέων στην κρίση, Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης 43, σσ. 5-46.
6. Κουστένης, Π. (6 Ιουλίου 2019). [Έρευνα: Η πορεία της αποχής τα τελευταία 15 χρόνια](#). Εφημερίδα των Συντακτών
7. Έρευνα "Gen Z I Voice On" (Eteron – Ινστιτούτο για την Έρευνα και την Κοινωνική Αλλαγή – About people, 2021).; Έρευνα «[Νεολαία. Συνήθειες, αντιλήψεις και πολιτική συμπεριφορά](#)» (Ινστιτούτο Ν. Πουλαντζάς – ProRata, 2022).
8. Παντελίδου-Μαλούτα, Μ. & Ζηργάνου-Καζολέα, Λ. (2020). Νεολαία, αριστερή ψήφος και ριζοσπαστισμός τη δεύτερη δεκαετία του 2000, Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης, 46.
9. Σύμφωνα με τα στοιχεία του τελευταίου γύρου της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Έρευνας (ESS), μόλις το 16% των νέων 17-24 και το 22% των νέων 25-34 νιώθουν πιο κοντά σε ένα κόμμα έναντι των άλλων, ενώ το ποσοστό στο σύνολο του πληθυσμού της χώρας αγγίζει το 32,3%.
10. Κοτρωνάκη, Λ. (2023). [Το πολιτικό προφίλ των νέων μετά τα Τέμπη: Συναισθήματα, ιδεολογικές ταυτίσεις και προσδοκίες](#) (Έτερον, 8 Μαΐου 2023)
11. Σύμφωνα με τη διατύπωση του Γ. Αλμπάνη στην Εφημερίδα των Συντακτών, όπου σχολιάζει την έρευνα του Eteron για την ακτινογραφία των ψηφοφόρων
12. Παντελίδου-Μαλούτα, Μ. & Ζηργάνου-Καζολέα, Λ. (2020). Νεολαία, αριστερή ψήφος και ριζοσπαστισμός τη δεύτερη δεκαετία του 2000, Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης, 46 και Γούσης, Κ. [Χαρτογραφώντας τη νέα γενιά: Μια συγκριτική ανάλυση](#) (16 Μαΐου 2023)
13. Μοσχονάς, Γ. (2015). [Τι πιστεύουν οι Έλληνες. Ένας αξιακός χάρτης της ελληνικής κοινωνίας. Κεντρικά ευρήματα, συμπεράσματα και σύνοψη](#), ΔιαΝΕΟσις, ενώ στο ίδιο συμπέρασμα καταλήγει και ο Γούσης στο κείμενο [Χαρτογραφώντας τη νέα γενιά: Μια συγκριτική ανάλυση](#) (16 Μαΐου 2023)

Η ενσώματη επιτέλεση του πένθους της νέας γενιάς: Μια μικρή ρωγμή στην κοινοτοπία της αδράνειας

Μαρία Λούκα

Στις 7 Μαρτίου έγινε η πρεμιέρα της ταινίας μας «Πένθος – Αυτοί που μένουν» στο Φεστιβάλ Ντοκιμαντέρ Θεσσαλονίκης χωρίς επιφωνήματα, ψιθύρους, συρσίματα. Τίποτα. Αβάσταχτη σιγή. Το μόνο που τη διασάλευε ήταν το συλλογικό ρουθούνισμα μιας υπόκωφης φόρτισης που δεν ξέρεις τι να την κάνεις, τη νιώθεις μέσα σου, εγκιβωτισμένη και εγκλωβισμένη, να αντηχεί στο δερματικό περίβλημα, να αναζητά εναγωνίως μια μικρή αέρινη δίοδο. Ένας στέρεος όγκος λύπης και θυμού. Η ύλη του τραύματος. Μας κατακρημνίζει, μας επανορίζει και μας συγκροτεί.

Όταν βγήκαμε έξω από την αίθουσα κάποιος μου έδειξε μια κοπέλα μ' ένα κολάρο περασμένο στο λαιμό της. «Ήταν στο τρένο» μου είπε. Το τρένο με το οποίο έχουμε ταξιδέψει όλες και όλοι δεκάδες φορές, για να σπουδάσουμε, για να επισκεφτούμε φίλες/ους που σπουδάζουν, για να επισκεφτούμε οικογένειες, για να βρούμε δουλειά, για να φύγουμε από τη δουλειά, για να ερωτευτούμε ή να αποχαιρετιστούμε, για να δούμε ταινίες και εκθέσεις. Γιατί ήταν ο πιο φθηνός, ο πιο εύκολος, ο λιγότερο μοναχικός τρόπος να ταξιδέψεις. Μια αναλαμπή ηρεμίας στο γενικευμένο άγχος. Μπορούσες να μπεις μέσα και να μη σκέφτεσαι τίποτα, απλά να χαζεύεις διατρέχοντας πράσινες συστάδες, να κοιμάσαι ή να βυθίζεσαι στις σκέψεις σου χωρίς περισπασμούς και ζαλάδες. Το τρένο δεν είχε την ακριβή απρόσωπη σβελτάδα του αεροπλάνου, την κουραστική προσήλωση της οδήγησης, ούτε το ακούνητο κι ενοχλητικό μπούχτισμα του ΚΤΕΛ. Είχε κάτι γλυκό και οικείο. Γι' αυτό αγαπήθηκε πολύ.

Όλα σε χρόνο παρελθοντικό. Ανάμεσα στο πριν και το μετά μεσολαβεί μια τομή συγκλονισμού. Κι εγώ είχα εκείνη τη στιγμή δίπλα μου, στα πέντε μέτρα, μια κοπέλα που αντί για μενταγιόν, φορούσε ένα κολάρο στο λαιμό της, που μάλλον πονούσε, που μάλλον θυμόταν και μάλλον δε θα ξεχάσει ποτέ. Μια παντελώς άγνωστη μου κοπέλα ανάμεσα σε άλλους ανθρώπους που δε γνώριζα αλλά είχαν υγρά μάτια, που μπορεί να ήταν φίλοι, συμφοιτήτριες, αδέρφια των νεκρών, των επιζωσών/ των επιζώντων από το δυστύχημα των Τεμπών, που μπορεί να μην ήταν και τίποτα από όλα αυτά αλλά να θρηνούσαν κάτι που έμοιαζε δικό τους και χάθηκε στα ίδια βαγόνια.

Μια ελπίδα επούλωσης για όσα έχουμε υποστεί στην ενήλικη ζωή μας που διαψεύστηκε. Μια ακόμα ματαίωση ανάμεσα σε αμέτρητες άλλες. Θέλω να σου πω, πως το νήμα που μας ένωνε, κι ας μην είχαμε ανταλλάξει ούτε μια λέξη μέχρι πρότινος, υφαίνονταν αόρατα για πολλά χρόνια μέχρι που έγινε θηλιά. Είναι αυτό που περιγράφει η Τζούντιθ Μπάτλερ στην «Ευάλωτη ζωή» για την εννοιακή και αναστοχαστική εμπειρία του τραύματος για «όλα αυτά που μας αποχωρίζουν από τον εαυτό, μας δένουν με άλλους, μας μετατοπίζουν, μας διαλύουν, μας εμπλέκουν σε ζωές που δεν είναι δικές μας, με τρόπο αμετάκλητο».

Το δυστύχημα των Τεμπών – απόρροια της εγκληματικής στρατηγικής υποβάθμισης του σιδηροδρομικού δικτύου και εν γένει θανατηφόρα αντανάκλαση της κρατικής αδιαφορίας για την ασφάλεια και την ευημερία των πολιτών, βιώθηκε από τη νέα γενιά, όπως εύστοχα περιγράφεται στην έρευνα του Eteron, ως «ηθικό σοκ». Ένα συμβάν βίαιης

συνειδητοποίησης της καταστατικής αναλωσιμότητας, του πόσο απαξιωμένες, ευάλωτες και εν τέλει αναλώσιμες έχουν γίνει οι ζωές μας που μπορεί να συντριβούν σε μια στιγμή για το τίποτα, σε μια ρουτίνα που θεωρούνταν ευχάριστη και ακίνδυνη, σ' ένα δρομολόγιο τρένου που δεν έφτασε στον προορισμό του.

Το αποκορύφωμα μιας μακροχρόνιας διαδικασίας ευαλωτοποίησης, όχι από οντολογική σκοπιά αλλά με όρους σκληρής βιοπολιτικής, όπου στη βάση ταξικών, εθνοτικών, φυλετικών, έμφυλων, σεξουαλικών ιεραρχήσεων, υποκείμενα και ομάδες εκτίθενται διαρκώς σε συνθήκες στέρησης, ανισότητας, αδικίας, μεταπηδώντας στις παραλληλίες ενός συνεχούς κρισιακότητας, από την οικονομική κρίση, στην πολιτική, την υγειονομική, την ενεργειακή, τη στεγαστική, την κλιματική. «Το έλλειμμα φροντίδας είναι στο επίκεντρο των επάλληλων και αλληλένδετων κρίσεων και καταστάσεων έκτακτης ανάγκης που παράγει ο ύστερος καπιταλισμός κανονικοποιώντας καθημερινά, επίμονα και διάχυτα φαινόμενα κοινωνικής οδύνης και θεσπισμένης αμέλειας» σχολιάζει στον πρόλογο της η Αθηνά Αθανασίου στο «Μανιφέστο της Φροντίδας».

Η γενιά που πληγώθηκε περισσότερο από τα Τέμπη είναι η γενιά που ενηλικιώθηκε σ' ένα καθημαγμένο από την οικονομική κρίση εργασιακό τοπίο, που βίωσε την άνοδο της ακροδεξιάς και τις αιματηρές τις επιπτώσεις, που δοκιμάστηκαν πάνω της κάθε είδους πειθαρχικές και κατασταλτικές πολιτικές, που τιμωρήθηκε με εγκλεισμό στην περίοδο της πανδημίας και είδε τους συγγενείς της να υποφέρουν στα τσακισμένα από τις περικοπές δημόσια νοσοκομεία, που δε μπορεί να εξασφαλίσει την οικονομική και στεγαστική της ανεξαρτησία, που δε μπορεί να πληρώσει τα υπέρογκα ενοίκια και εκτοπίζεται, παρακολουθώντας σε συνθήκες χαύνωσης και σαστίσματος μαζί το κέντρο της Αθήνας και τα νησιά να μετατρέπονται σε απόξενες γεωγραφίες μιας άναρχης και ανεξέλεγκτης τουριστικοποίησης, που υπονομεύεται το μέλλον της μέσω της εντεινόμενης περιβαλλοντικής καταστροφής, που αποκτά τη συντριπτική συνειδητότητα της έμφυλης, ομοφοβικής, τρανσφοβικής βίας.

Υπήρχε ήδη απογοήτευση κι όπως γνωρίζουμε πλέον από την κοινωνιοψυχολογία του τραύματος, κάθε καινούργια πληγή αναμοχλεύει και τις παλιές που έμειναν ανεπούλωτες και σκεπάστηκαν πρόχειρα για λόγους επιβίωσης. Μ' αυτή την έννοια, το δυστύχημα προστέθηκε σε μια ήδη επιβαρυσμένη κατάσταση συσσώρευσης πόνου και λειτούργησε σα θρυαλλίδα, εκλύοντας δίκαιη οργή.

Τα συναισθήματα που κατακλύζουν τη νεολαία είναι αρνητικά. Οργή, απελπισία, ντροπή και ανασφάλεια. Είναι εύλογο και σ' ένα βαθμό αναπόφευκτο, καθώς το κοινωνικό συγκείμενο είναι ζοφερό και δεν αναδεικνύει ορατές και χειροπιαστές εναλλακτικές που να εμπνέουν αισιοδοξία. Ωστόσο, έχει καίρια σημασία ότι δεν έμειναν κλειδωμένα να κατατρώνε τα σπλάχνα μας με παραλυτική ισχύ.

Εκφράστηκαν.

Οι νεκροί και οι νεκρές των Τεμπών πενήθησαν σ' ένα δημόσιο και κοινοτικό πλαίσιο, σε αντιπαραβολή με το ατελές πένθος για τα θύματα της πανδημίας, για το οποίο με μεγάλη διαύγεια και ενάργεια έχει γράψει η Κατερίνα Μάτσα: «Οι νεωτερικές κοινωνίες έχουν ουσιαστικά εξορίσει το πένθος. Δεν θρηνούμε τον νεκρό, οι άνθρωποι συχνά πηγαίνουν στην κηδεία έχοντας πάρει ηρεμιστικά, που σημαίνει ότι δεν έχουν συνείδηση του πού βρίσκονται. Αποξενωμένοι από τους άλλους, άρα και από τον εαυτό τους, από τη δική τους ανθρώπινη κοινωνική φύση, κλεισμένοι στον εαυτό τους αδυνατούν να βιώσουν την απώλεια, να την επεξεργαστούν, να την ξεπεράσουν και να προχωρήσουν παρακάτω. Τον εξορισμό του πένθους τον ζήσαμε στην ακραία του μορφή κατά την πανδημία και πριν εισαχθούν τα εμβόλια στη ζωή μας. Οι νεκροί έπρεπε να ταφούν αμέσως, σε σφραγισμένα φέρετρα, οι συγγενείς δεν έβλεπαν τον δικό τους άνθρωπο και υπήρχε ο κίνδυνος, το αδύνατο πένθος να ενσωματωθεί στον ψυχισμό τους, να δημιουργήσει μια κρύπτη απώλειας, που είναι ταυτόχρονα και κρύπτη ντροπής, ενοχής».

Στην περίπτωση των Τεμπών η νέα γενιά συμμετείχε μαζικά σε σωματικές επιτελέσεις του πένθους με συγκεντρώσεις, διαδηλώσεις, διαμαρτυρίες, εκδηλώσεις, καλλιτεχνικές δράσεις. Είναι μια διαδικασία εξωτερίκευσης, μοιράσματος αλλά και μετασχηματισμού του πένθους. Το έχουμε δει και με άλλα γεγονότα που προκάλεσαν ένα γερό τράνταγμα στην κοινωνία, όπως οι γυναικοκτονίες, όπου το εγχώριο φεμινιστικό κίνημα, αντλώντας και από την παράδοση των διεθνών φεμινιστικών πρακτικών, πένθησε τις δολοφονημένες γυναίκες στο δρόμο, μέσω τελετουργιών απόδοσης τιμής στις νεκρές και διαφύλαξης της μνήμης, ανασύροντας κάθε φορά τα ονόματα των δολοφονημένων σωμάτων, φτιάχνοντας και κουβαλώντας το αρχείο των θυμάτων της πατριαρχικής βίας, με κόκκινα πανιά, με πεταμένα παπούτσια, με στένσιλ και performances.

Παράλληλα σε αρκετές περιπτώσεις δημόσιου πένθους αναδύθηκαν μορφές κοινοτικής μνημειακότητας κόντρα στη μνημειακότητα της εξουσίας, η οποία συνηθέστερα αποτελεί τον μαρμάρينو ή μπρούτζινο καθρέφτη μιας λευκής, αρρενωπής, ετεροκανονιστικής, εθνικοχριστιανικής και προνομιούχας ελίτ.

Το μνημείο για τον Αλέξανδρο Γρηγορόπουλο, καθώς και η αναστήλωση του πέρσι στην οδό Μεσολογγίου, το γκράφιτι για τον Παύλο Φύσσα στο Κερασίι, η πινακίδα «Οδός Zackie Oh» που πεισματικά και αυθάδικα επαναχαράσσεται στη Γλάδστωνος κάθε φορά που την καταστρέφουν, είναι ορισμένες από τις εκδοχές της κοινοτικής μνημειακότητας. Αντιστοίχως, λοιπόν, είχαμε και τη δημιουργία μνημείου στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο με πρωτοβουλία των φοιτητικών συλλόγων για τους/τις φοιτητές/τριες που χάθηκαν στο δυστύχημα.

«Μέσω της αισθητηριακής δεκτικότητας, τρωτότητας και σωματικής αλληλεπίδρασης μας διαμορφώνονται κοινότητες που αμφισβητούν τις κυρίαρχες νοηματοδοτήσεις του νόμιμου πένθους και της νομιμοποιημένης επιθυμίας. Ενάντια στην ευπρέπεια του κανονιστικού πένθους, δημόσιοι θρήνοι και συλλογικές πρακτικές μνημόνευσης διατηρούν μια ανοιχτότητα απέναντι σε ιστορίες απώλειας, που επανακαθορίζουν τα όρια του πολιτικού» σημείωνε η Ελενα Τζελέπη για τις κινητοποιήσεις που έγιναν μετά τη βάνουση δολοφονία του Ζακ Κωστόπουλου.

Το γεγονός ότι το πένθος για τους/τις νεκρούς/ες των Τεμπών δεν έμεινε αθέατο, δεν ακολούθησε την επιταγή της απόσυρσης και της μοναχικής μελαγχολίας, αλλά διέρρηξε το πρωτόκολλο της εξουσίας για έναν ιδιωτικό θρήνο, δεν είναι τυχαίο ότι προκάλεσε την ανησυχία και το μένος της. Εξου και οι κάθε λογής νουθεσίες για το πώς επιτρέπετε να πενθούμε, φτάνοντας μέχρι και την προεκλογική επίθεση του Κυριάκου Μητσοτάκη στα θρηνούντα υποκείμενα. Γιατί στην πραγματικότητα η υπεράσπιση της μνήμης των νεκρών ως διεκδίκηση δικαιοσύνης, η άρνηση του αφηγήματος της «κακής στιγμής» ή της ατομικής ευθύνης ενός και μόνο προσώπου, η διαρκής μνημόνευση του εγκλήματος, η επιμονή στη συλλογικοποίηση και μ' αυτή την έννοια στην πολιτικοποίηση της οργής, συνιστούν μια μικρή ρωγμή στην κοινοτοπία της αδράνειας. Θρυμματίζουν λίγο το μηχανισμό εξοικείωσης με τη φρίκη και της συνακόλουθης αναισθητοποίησης απέναντι στην οδύνη, έναν μηχανισμό που είναι απαραίτητος, όμως, για την περιφρούρηση της κυριαρχίας. Και το κάνουν ενσώματα, η σωματικότητα από πεδίο στο οποίο ασκούνται ηγεμονικές στρατηγικές, μετατρέπεται σε φορέα αντίστασης, σε αγωγό που μεταβολίζει το πένθος σε αγώνα ενάντια στη θανατοπολιτική.

Μοιάζει αξιοπρόσεκτο, στην έρευνα του Eteron, ότι παρά τη συμμετοχή σε μαζικές εκδηλώσεις, την αποδόμηση θεμελιωδών νεοφιλελεύθερων δοξασιών, τον αριστερόστροφο ιδεολογικό – πολιτικό προσανατολισμό, ότι στο αντίστοιχο ερώτημα, έρχεται πρώτη η απάντηση «καμία ιδεολογία – πιστεύω στο άτομο», όπως και μετά η «προσωπική προσπάθεια» εμφανίζεται ως η δημοφιλέστερη απάντηση στο ερώτημα «πως θα βελτιωθεί η ζωή σας».

Κατά τη γνώμη μου, εδώ αποτυπώνεται εν μέρει η ανθεκτικότητα της θεωρίας του ατομικισμού που μπορεί να βρίσκεται στον ιδεολογικό πυρήνα του νεοφιλελευθερισμού αλλά πλασάρεται με ιδιαίτερη ζέση στην εποχή μας σε πιο εκλεπτυσμένες εκδοχές, για παράδειγμα με το μανδύα της «αυτοβελτίωσης» και της «αυτοφροντίδας», έννοιες οι οποίες διαπερνούν ευρύτερα πολιτισμικά περιβάλλοντα, βρίσκοντας ερείσματα ως υποσχέσεις ατομικής γαλήνης, ευδαιμονίας και φωτεινότητας στο ξεραμένο έδαφος της απουσίας θετικών συλλογικών οραμάτων. Για μια γενιά που δεν έχει ισχυρές αναπαραστάσεις ευφορίας και καταβροχθίζεται από τη δυστοπία, η προοπτική μέσω του ατομικού κόπου και της στροφής στον εαυτό, να φτάσει σε μια προσωπική αναγέννηση, φαντάζει δελεαστική.

Από την άλλη, οι διεργασίες που συντελέστηκαν στο επίπεδο της συλλογικής δράσης χρειάζονται χρόνο, τριβή, σταθερότητα και πολυτροπικότητα για να φύγουν από τη σφαίρα της αποφόρτισης, να παράξουν αντιηγεμονικούς λόγους και να εγκαταστήσουν νέες σχεσιακότητες. Η ιδέα της αυτονομίας, της αυτόφωτης προσωπικότητας που αντέχει, μοχθεί και τα καταφέρνει, σφυρηλατήθηκε και προωθήθηκε πολύ έντονα μέσα από διαφορετικά κανάλια επικοινωνίας, από τα social media και τη μαζική κουλτούρα έως τη βιομηχανία του self care και τα mainstream ψυχοθεραπευτικά ρεύματα, με αποτέλεσμα να καταστεί αρχέτυπο. «Τις τελευταίες δεκαετίες πολλοί και πολλές από εμάς έχουμε βιώσει τη ζωή σ' ένα επιταχυνόμενο κοινωνικό σύστημα οργανωμένης μοναξιάς» σχολιάζουν οι συγγραφείς του «Μανιφέστου της Φροντίδας» κι έχουν απόλυτο δίκιο. Πρόκειται για ένα καλλωπισμένο οικοδόμημα που κρύβει ερήμωση και σπαραγμό.

Η αντιφατικότητα στην επίδραση αντικρουόμενων ιδεολογικών χαρακτηριστικών, η αποσπασματικότητα των κοινωνικών αγώνων, οι εσωτερικές αντιθέσεις αυτού που κωδικοποιούμε ως «γενιά», η αδυναμία άρθρωσης θετικών και εμπνευστικών αφηγήσεων σε συνδυασμό με την υπόγεια συντηρητικοποίηση ενός μέρους της κοινωνίας, έτσι όπως αποτυπώθηκαν και στο εκλογικό αποτέλεσμα, επιφέροντας πρόσθετη και δυσβάσταχτη απόγνωση στους νέους ανθρώπους που συμμετείχαν το προηγούμενο διάστημα στις κινητοποιήσεις, σίγουρα αναχαιτίζουν ή επικαλύπτουν τις δυναμικές που αναπτύχθηκαν.

Χρειάζονται σοβαρές επεξεργασίες, διαλογικές αλληλεπιδράσεις, αναθεωρήσεις των διανοητικών παραδειγμάτων, επινοητικότητα και φροντιστικές παρεμβάσεις για να κατανοηθεί η καινούργια κατάσταση. Δεν ακυρώθηκε, όμως, ό,τι ζήσαμε και νιώσαμε, ακόμα κι αυτή τη στιγμή μοιάζει συρρικνωμένο και αδύναμο.

Περπατήσαμε μαζί, βάλαμε τα σώματα μας σε κίνηση το ένα δίπλα στο άλλο, κλάψαμε μαζί, σκουπίσαμε η μια τα δάκρυα της άλλης, φωνάξαμε μαζί για την αλήθεια, συλλαβίσαμε μαζί τα ονόματα των νεκρών και διαβάσαμε τις ιστορίες τους για να πάψουν να είναι νούμερα ενός απρόσωπου αφανισμού, φάγαμε μαζί δακρυγόνα και ξύλο, θυμώσαμε με την ύβρι της κυριαρχίας, απορρίψαμε μαζί την αλαζονεία και την αναλγησία ως πυξίδες τροchioδρόμησης της ύπαρξης. Κι ήταν σπουδαίο. Κοινή αίσθηση μα και επίγνωση της κοινωνικής τρωτότητας και της αλληλεξάρτησης. Το διακύβευμα, πιο κρίσιμο ίσως από ποτέ, είναι πως αυτή η εμπειρία δε θα πάει χαμένη, πως, που και πότε θα βρεθούν τα υλικά για ένα κίνημα κατάφασης της ζωής.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

«Ευάλωτη Ζωή: Οι δυνάμεις του πένθους και της βίας», Τζούντιθ Μπάτλερ, εκδόσεις νήσος

«Το Μανιφέστο της Φροντίδας», Συλλογικό, εκδόσεις Ροπή

«Κουήρ Πολιτική/ Δημόσια Μνήμη», Συλλογικό, επιμέλεια: Αθηνά Αθανασία, Γρηγόρης Γκουγκούσης, Δημήτρης Παπανικολάου, Ίδρυμα Ρόζα Λουξεμπουργκ

«Νιόβη/ Το αδύνατο πένθος τον καιρό της πανδημίας», Κατερίνα Μάτσα, εκδόσεις Αγρα

**«Περπατήσαμε μαζί,
βάλαμε τα σώματα μας
σε κίνηση το ένα δίπλα
στο άλλο, κλάψαμε
μαζί, σκουπίσαμε η μια
τα δάκρυα της άλλης,
φωνάξαμε μαζί για την
αλήθεια, συλλαβίσαμε
μαζί τα ονόματα των
νεκρών και διαβάσαμε
τις ιστορίες τους για να
πάψουν να είναι νούμερα
ενός απρόσωπου
αφανισμού».**

Η συμμετοχή των νέων στις κινητοποιήσεις: Μια σύντομη διερεύνηση

Κώστας Κανελλόπουλος

Σύμφωνα με μια βαθιά εδραιωμένη αντίληψη η συμμετοχή των νεότερων ηλικιακά κατηγοριών του πληθυσμού στα κοινωνικά κινήματα και στις εκάστοτε κινητοποιήσεις διαμαρτυρίας είναι σαφώς πιο έντονη και μαζική σε σχέση με τις μεσαίες ή/και τις μεγαλύτερες ηλικιακές κατηγορίες. Η αντίληψη αυτή όμως στηρίζεται περισσότερο σε κάποια στερεότυπα παρά σε πραγματολογικά δεδομένα. Η πρόσφατη έρευνα του Eteron “Youth – Voice On” για τις τοποθετήσεις των νέων 17-34 ετών σε μια σειρά από πολιτικά, αξιακά και ιδεολογικά ζητήματα αποτελεί μια πολύ σημαντική συνεισφορά καθώς συμβάλλει ακριβώς στη δημιουργία μιας έγκυρης βάσης δεδομένων που μπορούν να αξιοποιηθούν για πιο εμπειρικά ενημερωμένες αναλύσεις.

Σε σχέση με τη συμμετοχή των νέων στις κινητοποιήσεις, που είναι το αντικείμενο αυτού του σημειώματος, η έρευνα του Eteron μας βοηθά να κατανοήσουμε τι συμβαίνει σήμερα, πώς αντέδρασαν οι νέοι και οι νέες μετά το δυστύχημα των Τεμπών και τις κινητοποιήσεις που ξέσπασαν. Τα δεδομένα αυτά θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για συγκριτικές αναλύσεις με αντίστοιχες στάσεις των νέων στο παρελθόν μετά από μεγάλα γεγονότα διαμαρτυρίας ή/και γενικότερα με άλλες εμπειρικές έρευνες που έχουν γίνει για τις στάσεις και την πολιτική συμπεριφορά των νεότερων ηλικιακών ομάδων.

Οι εκάστοτε νέοι/ες αναμένουμε να συμμετέχουν περισσότερο στα κινήματα διαμαρτυρίας σε σχέση με τις μεγαλύτερες ηλικιακά κατηγορίες όχι τόσο εξαιτίας της εξιδανικευμένης και μάλλον ρομαντικής ιδέας περί του υποτιθέμενου εγγενούς ριζοσπαστισμού των νεαρότερων ηλικιακά ατόμων αλλά κυρίως εξαιτίας των συγκριτικά περισσότερων πόρων, βασικά του χρόνου, που στις σύγχρονες κοινωνίες οι νεότεροι/ες διαθέτουν.

Πράγματι στις μεταπολεμικές δεκαετίες η εξάπλωση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης και η μαζικοποίηση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης συνέβαλαν ώστε εκτεταμένες κατηγορίες του πληθυσμού να βρίσκονται για αρκετά χρόνια εκτός αγοράς εργασίας και συνήθως να καθυστερούν να αναλάβουν οικογενειακές ευθύνες με αποτέλεσμα η διαθεσιμότητα χρόνου για πιθανή συμμετοχή σε εγχειρήματα συλλογικής δράσης να είναι αυξημένη. Επίσης η κατοχή της ιδιότητας του μαθητή/τριας ή του φοιτητή/τριας μπορούν να δημιουργήσουν συλλογικές ταυτίσεις χωρίς όμως αυτό να σημαίνει ότι συνεπάγονται και οδηγούν αυτομάτως στις συλλογικές ταυτότητες του είδους που συναντάμε στα κοινωνικά κινήματα. Οι κινηματικές συλλογικές ταυτότητες έχουν πολύ περισσότερο να κάνουν με την ανάπτυξη της πολιτικής αυτοσυνείδησης και την από κοινού συμμετοχή και την δυναμική που εκεί παράγεται παρά με κάποια εξωγενή χαρακτηριστικά.

Η ίδια άλλωστε η έννοια της νεότητας κατασκευάζεται κοινωνικά και το περιεχόμενο της ποικίλλει κάθε φορά. Πολλοί από τους κύριους πρωταγωνιστές της Γαλλικής Επανάστασης με τα σημερινά δεδομένα θα θεωρούνταν εξωφρενικά νέοι για να αναλάβουν ένα τέτοιου βεληνεκούς εγχείρημα αλλά στην εποχή τους οι άνθρωποι γύρω από την ηλικία των 30 ετών δεν θεωρούνταν και τόσο νέοι.

Επανερχόμενοι στις σύγχρονες συνθήκες και στις τρέχουσες νοηματοδοτήσεις θα επιχειρήσουμε μέσα από μια συνοπτική, και εκ των πραγμάτων ελλειπτική, ιστορική αναδρομή σε κάποιες σημαντικές κινητοποιήσεις στον ελληνικό κοινωνικό σχηματισμό των τελευταίων δεκαετιών να διερευνήσουμε τη συμβολή της συμμετοχής των νέων και τη σχέση αυτής της συμμετοχής με το γενικότερο πολιτικό προσανατολισμό της κάθε περιόδου.

Ήδη από τις απαρχές της Γ΄ Ελληνικής Δημοκρατίας κομβικής σημασίας είναι βέβαια οι φοιτητικές εξεγέρσεις της Νομικής και του Πολυτεχνείου το 1973 οι οποίες στο ευρύτερο πλαίσιο του αντιδικτατορικού κινήματος όχι μόνο σηματοδοτούν την έναρξη της αυτόνομης πολιτικής παρέμβασης του νεολαιίστικου κινήματος αλλά και παράγουν καταλυτικά πολιτικά αποτελέσματα. Το φοιτητικό κίνημα στα πρώτα μεταπολιτευτικά χρόνια της δεκαετίας του 1970 και ως τις αρχές της δεκαετίας του 1980 είναι μαζικότατο και συμβάλλει αποφασιστικά στην εμπέδωση και την εμπάθυνση της νεαρής δημοκρατίας. Οι νέοι και οι νέες της εποχής συμμετέχουν κατά δεκάδες χιλιάδες στις πολιτικές νεολαίες των κομμάτων της Αριστεράς, κοινοβουλευτικής και εξωκοινοβουλευτικής, ενώ έντονη είναι η νεολαιίστικη συμμετοχή και στις διάφορες συλλογικότητες του αναρχικού χώρου. Τα προωθητικά αιτήματα και οι διεκδικήσεις του φοιτητικού κινήματος έρχονται σε ώσμωση με τις διεκδικήσεις του εργατικού κινήματος στο οποίο επίσης συμμετέχουν ενεργά οι νέοι/ες.

Η μαζική πολιτική κινητοποίηση της ελληνικής κοινωνίας πολιτών με την καθοριστική πάντα συμβολή της νεολαίας οδηγεί επίσης στην αναζωογόνηση του φεμινιστικού κινήματος, στην επανεμφάνιση του κινήματος ειρήνης, στη δημιουργία για πρώτη φορά στην Ελλάδα του οικολογικού κινήματος, και στην εμφάνιση σε μικρότερη κλίμακα κινήματων ενάντια στην υποχρεωτική στράτευση και για την προάσπιση των δικαιωμάτων των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων. Μέσα σε αυτή την περίοδο πολιτικού αναβρασμού ένα μεγάλο και πολύ ορατό κομμάτι των νέων κινητοποιείται συλλογικά εμπλεκόμενο σε πάσης φύσης εγχειρήματα κοινωνικής και πολιτικής αλλαγής τα οποία οραματίζονται το σοσιαλιστικό μετασχηματισμό της ελληνικής κοινωνίας.

Η έλευση του ΠΑΣΟΚ στην εξουσία υλοποιεί το αίτημα της πολιτικής αλλαγής και κάποιες από τις διεκδικήσεις των κοινωνικών κινήματων αρχίζουν πλέον να ικανοποιούνται και να ενσωματώνονται στις κρατικές πολιτικές. Η μερική ενσωμάτωση κάποιων αιτημάτων συνοδεύεται από την ενσωμάτωση αρκετών ακτιβιστών προερχόμενων από τη νεολαία είτε στους κρατικούς μηχανισμούς είτε/και από την ανάληψη οικογενειακών υποχρεώσεων. Στα χρόνια της δεκαετίας του 1980 ο ριζοσπαστισμός της αμέσως προηγούμενης περιόδου έχει καταλαγιάσει ενώ η ιδιώτευση, ο πολιτικός κυνισμός και οι αξίες του ατομισμού κερδίζουν διαρκώς έδαφος στην κοινωνία γενικότερα αλλά και στη νεολαία ειδικότερα.

Οι πολιτικές νεολαίες και οι φοιτητικές παρατάξεις που πρόσκεινται στα κόμματα της Αριστεράς εξακολουθούν να απολαμβάνουν μαζικής συμμετοχής από τους/τις τότε φοιτητές/τριες αλλά είναι σαφές ότι το οραματικό στοιχείο έχει πλέον υποχωρήσει. Η πολιτική συμμετοχή είναι μάλλον παθητική και έχει περισσότερο να κάνει με την ένταξη και την αποδοχή γραφειοκρατικών δομών και μηχανισμών. Η ηγεμονία άλλωστε της Αριστεράς στη φοιτητική νεολαία, σε όλες τις εκφάνσεις της, που μέχρι τότε ήταν απόλυτη όχι μόνο αμφισβητείται αλλά και ανατρέπεται. Για πρώτη φορά μάλιστα στις φοιτητικές εκλογές του 1987 επικρατεί η ΔΑΠ, η φοιτητική παράταξη της Νέα Δημοκρατίας. Έκτοτε και μέχρι τις μέρες μας η ΔΑΠ κυριαρχεί στα ελληνικά πανεπιστήμια.

Η συντηρητική στροφή της ελληνικής νεολαίας συμβαδίζει με τη συντηρητική στροφή στην Ελλάδα αλλά και διεθνώς. Η δεκαετία του 1980 κλείνει με δύο σημαντικά γεγονότα που σηματοδοτούν τη βαθιά πολιτική ήττα της Αριστεράς: το 1989 σε διεθνές επίπεδο καταρρέουν το ένα μετά το άλλο τα καθεστώτα του υπαρκτού σοσιαλισμού ενώ στην Ελλάδα ο ενιαίος Συνασπισμός των κοινοβουλευτικών κομμάτων της Αριστεράς σχηματίζει κυβέρνηση συνεργασίας με τη ΝΔ του Κώστα Μητσοτάκη. Άμεση συνέπεια της συγκυβέρνησης ΝΔ-ΣΥΝ ήταν η διάσπαση και ουσιαστικά η διάλυση των πολιτικών νεολαιών των κομμάτων που απάρτιζαν το Συνασπισμό.

Οι αρχές της νέας δεκαετίας χαρακτηρίζονται από την κυριαρχία της ελεύθερης αγοράς και της ιδεολογίας του λεγόμενου «τέλους της ιστορίας». Η ιδιωτική τηλεόραση και τα μαζικής κυκλοφορίας περιοδικά lifestyle αναπαράγουν απρόσκοπτα ένα μείγμα νεοφιλελεύθερων και συντηρητικών αξιών το οποίο γίνεται ευμενώς αποδεκτό από μεγάλο μέρος της κοινής γνώμης και των τότε νέων. Μια πρώτη ηχηρή απάντηση απέναντι σε αυτή την ιδεολογική και πολιτική κυριαρχία της Δεξιάς έρχεται μάλλον απρόσμενα από το μαθητικό κίνημα του 1990-91. Οι τότε μαθητές λυκείου αντιδρώντας στις αυταρχικές ρυθμίσεις που επιχειρούσε να επαναφέρει το νομοσχέδιο του Υπουργείου Παιδείας καταλαμβάνουν τα σχολεία σε όλη τη χώρα και μαζί με άλλα μέλη της εκπαιδευτικής κοινότητας (κομμάτια εκπαιδευτικών και φοιτητών) δημιουργούν ένα μαζικό κίνημα αντίστασης το οποίο αναγκάζει την κυβέρνηση της ΝΔ να υποχωρήσει αποσύροντας το επίμαχο νομοσχέδιο.

Το κίνημα αυτό όμως παρόλη τη μαχητικότητα και τη μαζικότητα του αποτέλεσε μάλλον μια αναλαμπή παρά σηματοδότησε μια νέα στροφή προς τα αριστερά. Την επόμενη χρονιά πολλοί από τους ίδιους νέους συμμετέχουν στα εθνικιστικά συλλαλητήρια για το «Μακεδονικό» που διοργανώνει η κυβέρνηση της ΝΔ με την αρωγή των κομμάτων της αντιπολίτευσης (πλην του ΚΚΕ που στο μεταξύ έχει αποχωρήσει από το Συνασπισμό). Εξάλλου και οι ενίοτε μαζικές κινητοποιήσεις του εργατικού κινήματος εκείνης της περιόδου ενάντια στις επιχειρούμενες ιδιωτικοποιήσεις είναι κυρίως μάχες οπισθοφυλακών έχοντας κατά βάση αμυντικό χαρακτήρα.

Όταν το ΠΑΣΟΚ επανέρχεται στην εξουσία το 1993 το οργανωμένο συνδικαλιστικό κίνημα ασμένως συμβιβάζεται με την πολιτική των μερικών αποκρατικοποιήσεων που υλοποιεί η νέα κυβέρνηση. Η νεολαία της εποχής συμβαδίζει για μια ακόμη φορά με τις ευρύτερες πολιτικές διευθετήσεις και τα ιδεολογήματα που κυριαρχούν στην ελληνική κοινωνία.

Στο φοιτητικό χώρο αξιοσημείωτη είναι η δημιουργία της ΕΑΑΚ από οργανώσεις της εξωκοινοβουλευτικής αριστεράς και πολλούς ανένταχτους. Σε μια περίοδο συντηρητικοποίησης η ΕΑΑΚ όχι μόνο διατήρησε ζωντανό το φοιτητικό ριζοσπαστισμό, έστω και με μειοψηφικούς όρους, αλλά και πειραματίστηκε με αντι-ιεραρχικές και οριζόντιες μορφές οργάνωσης. Η ΚΝΕ άρχισε να έχει πάλι μια σχετικά μαζική υπόσταση μόνο προς τα τέλη της δεκαετίας του 1990 μέσα κυρίως από την έντονη δραστηριοποίηση του ΚΚΕ στις διαδηλώσεις ενάντια στη νατοϊκή επέμβαση στη Γιουγκοσλαβία.

Παράλληλα έξω από τα πανεπιστήμια σε στέκια κυρίως γειτονιών ένα άλλο μικρό κομμάτι της νεολαίας εντασσόταν στον αντιεξουσιαστικό και αναρχικό χώρο. Όπως φάνηκε στις διαδηλώσεις του αντι-παγκοσμιοποιητικού κινήματος στο γύρισμα του αιώνα οι διακόσιοι «γνωστοί-άγνωστοι» των αφορισμών των δελτίων ειδήσεων ήταν μάλλον μερικές χιλιάδες με πανελλαδική μάλιστα διάχυση.

Στην πρώτη δεκαετία του νέου αιώνα χωρίς να έχουν αλλάξει ουσιαστικά οι πολιτικοί συσχετισμοί και οι ιδεολογικές παραδοχές ένα κομμάτι των νέων της εποχής αντιδρά απέναντι στη διάψευση των προσδοκιών συμμετοχής και την αδυναμία παρακολούθησης των κυρίαρχων καταναλωτικών προτύπων. Στο πανεκπαιδευτικό κίνημα του 2006-07 και πολύ περισσότερο στην εξέγερση του Δεκεμβρίου του 2008 οι νέοι που συμμετέχουν απορρίπτουν τις κυβερνητικές πολιτικές και την κρατική καταστολή χωρίς όμως να προβάλλουν ένα όραμα για το μέλλον ή να υιοθετούν καινοτόμες μορφές οργάνωσης. Είναι χαρακτηριστικό ότι μέσα από αυτές τις κινητοποιήσεις η νεολαία του Συνασπισμού καταφέρνει για πρώτη φορά να αποκτήσει έναν ικανοποιητικό αριθμό μελών αλλά χωρίς να αμφισβητείται ποτέ η γραφειοκρατική οργάνωση και λογική.

Όταν ξεσπά η καπιταλιστική κρίση και η ελληνική οικονομία χρεοκοπεί, στις κινητοποιήσεις ενάντια στα μέτρα λιτότητας και τα Μνημόνια που ακολουθούν ο ρόλος της νεολαίας και του φοιτητικού κινήματος είναι ήσσονος σημασίας. Στις κινητοποιήσεις του 2010-2012 που είναι οι πιο μαζικές από άποψης συμμετοχής σε όλη τη Γ' Ελληνική Δημοκρατία πρωτοστατούν τα εργατικά συνδικάτα και τα κόμματα της Αριστεράς. Ακόμα και στην παράλληλη στιγμή του αντιμνημονιακού κινήματος των Αγανακτισμένων το 2011 τον πρώτο λόγο έχουν ακτιβιστές/στριες που ήταν νέοι/ες στις προηγούμενες δεκαετίες - «αι γενεαί πάσαι» που έγραψε τότε και ένα πρωτοσέλιδο της Ελευθεροτυπίας.

Οι νέοι/ες δηλαδή ακολουθούν και πάλι και συμβαδίζουν με τις ευρύτερες τάσεις στην κοινωνία. Συμμετέχουν όπως και οι μεγαλύτεροι σε ηλικία στα ποικίλα εγχειρήματα κοινωνικής οικονομίας και αλληλεγγύης που ξεπηδούν εκείνη την περίοδο, άλλοι/ες ακολουθούν την Άκρα Δεξιά ενώ άλλοι/ες πυκνώνουν τις γραμμές του αντιφασιστικού κινήματος. Ακόμα και μετά το 2015 όταν ο βασικότερος πολιτικός εκφραστής του αντιμνημονίου συνάπτει κυβερνητική συμμαχία με ένα εθνικιστικό κόμμα και σύντομα προσχωρεί στον υπαρκτό νεοφιλελευθερισμό οι νέοι και οι νέες δεν αντιδρούν ιδιαίτερα, προτιμώντας και αυτοί, όπως και οι μεγαλύτεροι, είτε την ενσωμάτωση είτε την αποστράτευση.

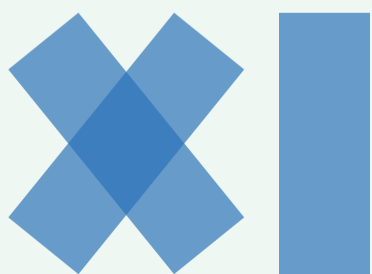
Στην τρέχουσα δεκαετία των πολλαπλών κρίσεων και της σχεδόν απόλυτης πολιτικής κυριαρχίας της ελληνικής Δεξιάς οι νέοι/ες πράγματι πρωτοστατούν σε κάποιες σημαντικές κινητοποιήσεις (Νέα Σμύρνη, Τέμπερη) ενώ συμμετέχουν ενεργά σε πληθώρα θεματικών κινημάτων (LGBTQ+, αντιρατσιστικό, περιβαλλοντικό).

Το μοτίβο δηλαδή δείχνει να αλλάζει και οι νέοι να μην συμβαδίζουν με την υπόλοιπη κοινωνία. Κάποιος/α βέβαια μπορεί να ισχυριστεί ότι και πάλι, όπως τη δεκαετία του 1990, έχουμε να κάνουμε με μια μικρή μειοψηφία των νέων της οποίας το πολιτικό αποτύπωμα μεγεθύνεται λόγω της πολιτικής χρεοκοπίας της κυβερνώσας Αριστεράς και να επικαλεστεί τα αποτελέσματα των πρόσφατων βουλευτικών εκλογών που δείχνουν ότι και οι νέοι ψήφισαν κυρίως συντηρητικά και ακροδεξιά κόμματα. Η διαφορά όμως είναι ότι οι αντιφάσεις που προκαλούν οι αλληπάλληλες κρίσεις είναι τέτοιου βάθους που καθιστούν πολύ αδύναμη την ιδεολογική ηγεμονία και την πολιτική συνοχή του άρχοντος μπλοκ εξουσίας ενώ και τα σημερινά παιδιά σε αντίθεση με όλες τις προηγούμενες μεταπολιτευτικές γενιές έχουν γνωρίσει μόνο κρίσεις με ό,τι άδηλο μπορεί αυτό να συνεπάγεται για την εξέλιξη της πολιτικής τους συμπεριφοράς.

«Η έρευνα του Eteron μας βοηθά να κατανοήσουμε τι συμβαίνει σήμερα, πώς αντέδρασαν οι νέοι και οι νέες μετά το δυστύχημα των Τεμπών και τις κινητοποιήσεις που ξέσπασαν. Τα δεδομένα αυτά θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για συγκριτικές αναλύσεις με αντίστοιχες στάσεις των νέων στο παρελθόν μετά από μεγάλα γεγονότα διαμαρτυρίας»

Η ψήφος των νέων με βάση τα exit polls:

Συγκριτικά γραφήματα για τις
βουλευτικές εκλογές του 2019
και του 2023

Κώστας Γούσης

Η διπλή εκλογική αναμέτρηση Μαΐου και Ιουνίου διαμόρφωσε έναν νέο πολιτικό τοπίο στη χώρα και εντελώς διαφορετικούς συσχετισμούς σε σχέση με τις προηγούμενες εθνικές εκλογές, τον Ιούλιο του 2019.

Στις εκλογές της 21ης Μαΐου καταγράφηκε μια σαρωτική νίκη για τη Νέα Δημοκρατία (40,79%) και παράλληλα μια συντριπτική ήττα για τον ΣΥΡΙΖΑ – Προοδευτική Συμμαχία (20,7%). Το ΠΑΣΟΚ – Κίνημα Αλλαγής (11,46%) αύξησε πάνω από 3 ποσοστιαίες μονάδες το ποσοστό του σε σχέση με τις βουλευτικές εκλογές του 2019, ενώ κατάφερε να βγει δεύτερο κόμμα σε έξι περιφέρειες. Το ΚΚΕ έλαβε 126.174 περισσότερες ψήφους και έφτασε το 7,23%. Η Ελληνική Λύση από το 3,70% ανέβηκε στο 4,45% ενώ το ΜΕΡΑ25 – Συμμαχία για τη Ρήξη έμεινε εκτός Βουλής με 2,63%. Πολύ κοντά στην είσοδό τους στη Βουλή το κόμμα «Νίκη» (2,92%) και η Πλεύση Ελευθερίας (2,89%), ενώ το συνολικό ποσοστό των κομμάτων που μένουν εκτός κοινοβουλίου είναι στο 16,1%.

Στις εκλογές της 25ης Ιουνίου η Νέα Δημοκρατία καταγράφει και πάλι πρωτιά με 40.56% και σχηματίζει αυτοδύναμη κυβέρνηση, ενώ η πτώση του ΣΥΡΙΖΑ – Προοδευτική Συμμαχία συνεχίζεται, με την αξιωματική αντιπολίτευση να καταγράφει ποσοστό 17.83%. Το ΠΑΣΟΚ – Κίνημα Αλλαγής βρίσκεται στην τρίτη θέση με οριακή άνοδο του ποσοστού (11.84%). Μικρή άνοδο σε σχέση με τις εκλογές του Μαΐου εμφανίζει και το ΚΚΕ με 7.69%. Πολλά τα κόμματα στα δεξιά της Νέας Δημοκρατίας που εξασφαλίζουν κοινοβουλευτική εκπροσώπηση. Με στήριξη του καταδικασμένου για διεύθυνση της εγκληματικής οργάνωσης Χρυσή Αυγή Ηλία Κασιδιάρη, οι Σπαρτιάτες κατεβαίνουν για πρώτη φορά και καταλαμβάνουν την πέμπτη θέση με 4,63%. Ακολουθεί η Ελληνική Λύση με 4.44% και η Νίκη με 3.69%. Τέλος, με 3,17% εξασφαλίζει την κοινοβουλευτική εκπροσώπηση η Πλεύση Ελευθερίας με κεντρικό σύνθημα “ούτε δεξιά ούτε αριστερά, κοιτάμε μπροστά”. Εκτός Βουλής μένει το ΜΕΡΑ25 – Συμμαχία για τη Ρήξη με 2,5%, ενώ το συνολικό ποσοστό των κομμάτων που μένουν εκτός κοινοβουλίου είναι στο 6,15%.

Εύλογα, σε όλα τα κόμματα, στο καθένα από τη δική του σκοπιά, αλλά και ευρύτερα σε επίπεδο δημόσιου λόγου και κοινωνίας, άνοιξε μια συζήτηση σε σχέση με το τι σηματοδοτούν τα αποτελέσματα. Σε αυτό το τοπίο στρέφουμε την προσοχή μας στην ψήφο των νέων 17 – 34 ετών, όπως προκύπτει από τα exit polls.

**«Πολλές φορές, βέβαια,
η διάψευση που προκύπτει
από τις δημοσκοπήσεις
και ευρύτερα τις έρευνες
κοινής γνώμης σχετίζεται
περισσότερο με τις
λάθος προσδοκίες που
καλλιεργούνται στην
κοινή γνώμη**

**αλλά και την απαξίωση
των ερευνών
διά της πολιτικής
και επικοινωνιακής
εκμετάλλευσής τους»**

Η ψήφος των νέων το 2019 και το 2023: Μια συγκριτική καταγραφή

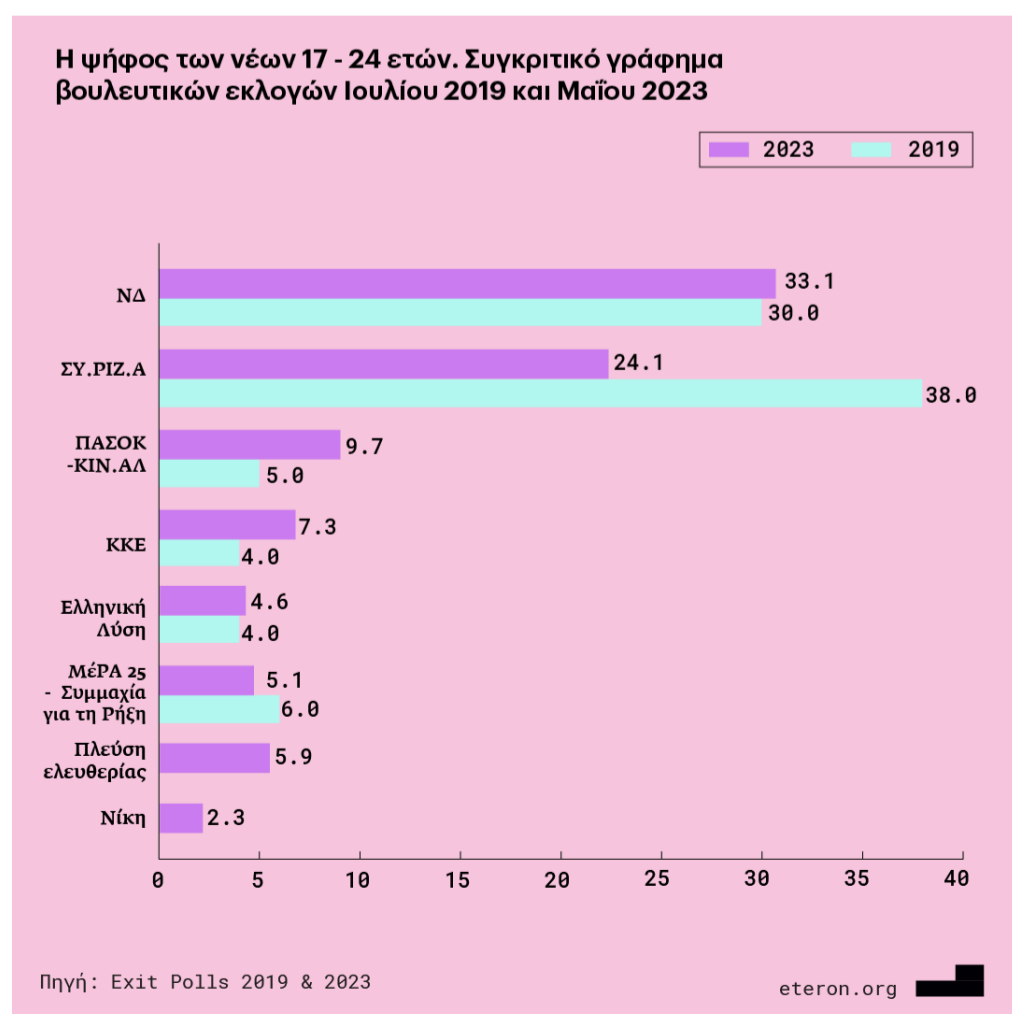
Μέσα από μια συγκριτική καταγραφή των αποτελεσμάτων στη νέα γενιά, όπως προκύπτουν από τα exit polls στις βουλευτικές εκλογές του 2019 και του Μαΐου του 2023, καταγράψαμε τα αποτελέσματα των εκλογικών συνδυασμών: α. στην ηλικιακή ομάδα 17 – 24 ετών (γράφημα 1), β. πιο ειδικά σε όσες και όσους είναι φοιτητές και φοιτήτριες (γράφημα 2) και γ. στην ηλικιακή ομάδα 25 – 34 ετών (γράφημα 3).

Η **Νέα Δημοκρατία** καταγραφεί **πρωτιά** συνολικά στη νέα γενιά. Στην ψήφο των νέων 17 – 24 ετών το ποσοστό της βρίσκεται στο **33,1%** με άνοδο 3,1% σε σχέση με τις βουλευτικές εκλογές του 2019. Απ' την άλλη, στην ψήφο των φοιτητών/τριών, η δύναμη της Νέας Δημοκρατίας από το **35%** το 2019 πέφτει το Μάιο του 2023 στο 31,1%. Τέλος, στην ηλικιακή κατηγορία 25 – 34 ετών καταγράφει ποσοστό **31%**, το ίδιο ακριβώς ποσοστό που είχε και το 2019.

Αν και η Νέα Δημοκρατία βρίσκεται στη νέα γενιά σχεδόν **10 μονάδες** κάτω σε σχέση με τα συνολικά ποσοστά της, είναι γεγονός ότι – με εξαίρεση την ψήφο των φοιτητών/τριών – δεν υπέστη φθορά και έρχεται μετά από πολλά χρόνια πρώτη σε βουλευτικές εκλογές στις νεότερες ηλικίες.

Ο **ΣΥΡΙΖΑ – Προοδευτική Συμμαχία** είναι μακράν ο μεγάλος ηττημένος και στη νέα γενιά. Σε σχέση με τις βουλευτικές εκλογές του 2019, καταγράφει πτώση 13,9% στην ηλικιακή κατηγορία 17 – 24 ετών, πτώση 12,1% στην ψήφο των φοιτητών/τριών και πτώση 13,1% στην ηλικιακή κατηγορία 25 – 34 ετών. Έρχεται, επομένως, στη δεύτερη θέση με **24,1%** (17 – 24 ετών), **26,9%** (φοιτητές/ριες) και 22,9% (25 – 34 ετών). Να σημειωθεί ότι σε όλες τις βουλευτικές εκλογές από το

ΓΡΑΦΗΜΑ 1

ΓΡΑΦΗΜΑ 2

2012 και μετά, ο ΣΥΡΙΖΑ ήταν άνετα και με διαφορά στην πρώτη θέση στη νέα γενιά, με εξαίρεση τις Ευρωεκλογές του 2019.

Το ΠΑΣΟΚ – Κίνημα Αλλαγής καταγράφει σημαντική άνοδο στην εκλογική του επιρροή στη νέα γενιά. Πιο ειδικά, το αποτέλεσμα του exit poll φέρνει το ΠΑΣΟΚ – ΚΙΝ. ΑΛ. σε ποσοστά 9,7% στην ηλικιακή κατηγορία 17 – 24 ετών (άνοδος 4,7%), 10,5% στην ψήφο των φοιτητών/ριών (άνοδος 6,5%) και 10,2% σε νέες και νέους 25 – 34 ετών (άνοδος 4,2%).

Σε ανοδική πορεία στη νέα γενιά βρίσκεται και το ΚΚΕ. Στην ηλικιακή κατηγορία 17 – 24 ετών φτάνει στο 7,3% με άνοδο 3,3% σε σχέση με τις βουλευτικές εκλογές του 2019. Αντίστοιχα, στην ηλικιακή κατηγορία 25 – 34 ετών καταγράφει ποσοστό 8,1% (άνοδος 2,1%), ενώ στην ψήφο των φοιτητών/ριών το ΚΚΕ καταγράφει το δεύτερο μεγαλύτερο ποσοστό του με 8,2% (άνοδος 4,2%). Σε σχέση με τη σημαντική άνοδο του

ΚΚΕ στη φοιτητική ψήφο, αξίζει να σημειωθεί ότι η Πανοπουδαστική έρχεται τα τελευταία δύο χρόνια στην πρώτη θέση στις φοιτητικές εκλογές.

Η Ελληνική Λύση καταγράφει ποσοστό 4,6% στους 17 – 24. Στην ψήφο των φοιτητών/τριών ανεβαίνει από το 2% στο 4,5% και στην ηλικιακή κατηγορία 25 – 34 ετών καταγράφει άνοδο 2,1 μονάδων και ποσοστό 5,1%.

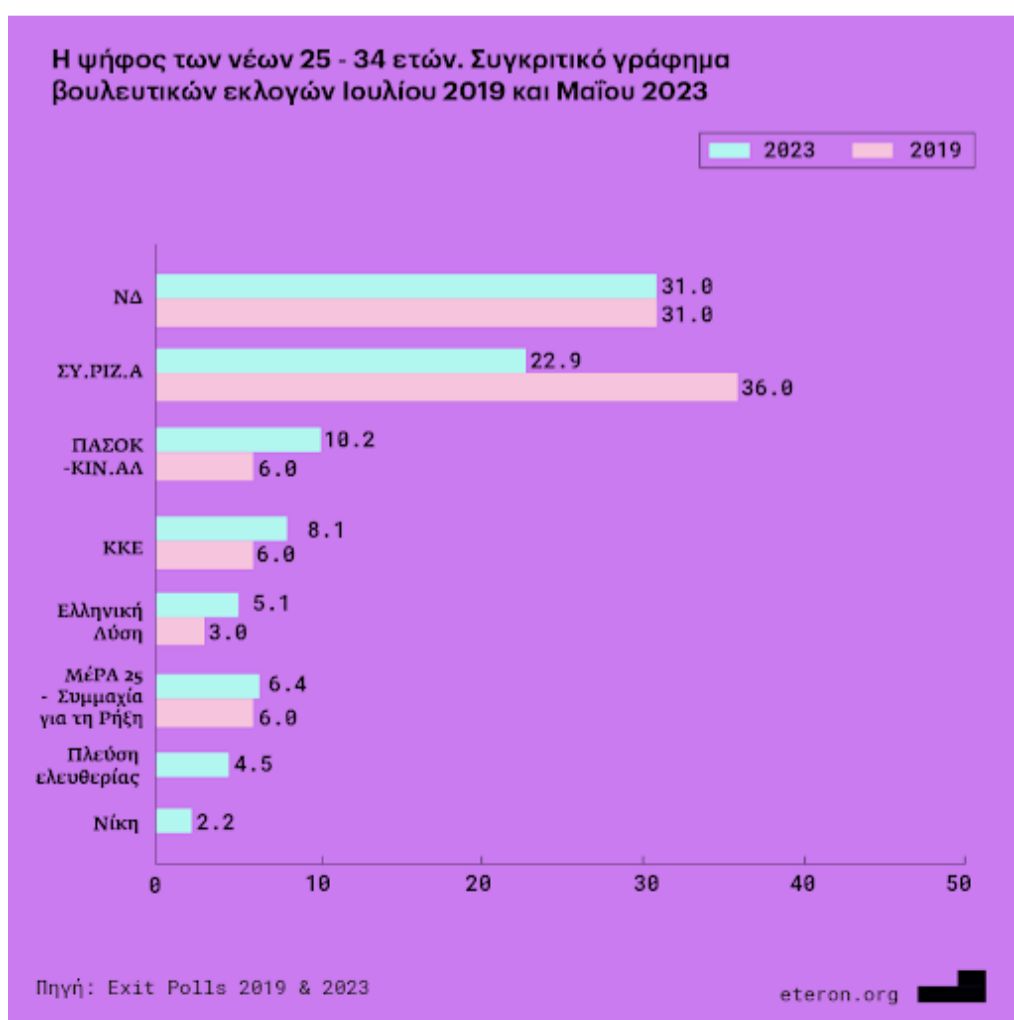
Αν και το ΜΕΡΑ25 – Συμμαχία για τη Ρήξη έμεινε εκτός Βουλής στις εκλογές του Μαΐου, στη νέα γενιά διατηρεί τα αυξημένα ποσοστά που είχε στις βουλευτικές εκλογές του 2019. Πιο ειδικά, καταγράφει ποσοστό 5,1% στην ηλικιακή κατηγορία 17 – 24 ετών, στην ψήφο των φοιτητών/ριών βρίσκεται στο 5,8%, ενώ το ποσοστό του φτάνει στο 6,4% στην ηλικιακή κατηγορία 25 – 34 ετών.

Η Πλεύση Ελευθερίας κάνει την έκπληξη στη νέα γενιά με ποσοστά που φτάνουν στο 5,9% στις νέες και τους νέους 17 – 24 ετών, το 4,9% σε φοιτητές/ριες και το 4,5% στην ηλικιακή κατηγορία 25 – 34 ετών. Αν και η Πλεύση Ελευθερίας είχε κατέβει το 2019, δεν έχουμε διαθέσιμα στοιχεία για τα αποτελέσματά της στη νέα γενιά. Η “ακτινογραφία” των ψηφοφόρων της στις ηλικιακές ομάδες για τις οποίες συζητάμε παραμένει εν πολλοίς ακόμη αχαρτογράφητη.

Τέλος, το ακροδεξιό κόμμα Νίκη κατέβηκε για πρώτη φορά και κινήθηκε στη νέα γενιά κάτω από τα συνολικά του αποτελέσματα, καταγράφοντας 2,3% στην ηλικιακή ομάδα 17 – 24 ετών, 1,8% σε φοιτητές/ριες και 2,2% στους 25 – 34.

Να σημειώσουμε ότι το ποσοστό των νέων που ψήφισαν άλλο κόμμα σε σχέση με όσα έχουμε αναφέρει εδώ, ανέρχεται στο 8% στις ηλικίες 17 – 24 ετών, στο 6,2% στους φοιτητές και τις φοιτήτριες και το 9,5% στις ηλικίες 25 – 34 ετών. Δεν έχουμε όμως στη διάθεσή μας στοιχεία σε σχέση με το πως μοιράζεται η ψήφος των νέων στα υπόλοιπα εξωκοινοβουλευτικά κόμματα.

ΓΡΑΦΗΜΑ 3

Η ψήφος των νέων απ' το Μάιο στον Ιούνιο του 2023

Παρακάτω μπορείτε να βρείτε συγκριτικά στοιχεία για την ψήφο των νέων, όπως προκύπτουν από τα exit polls στις βουλευτικές εκλογές της 21ης Μαΐου και της 25ης Ιουνίου του 2023: α. στην ηλικιακή ομάδα 17 – 24 ετών (γράφημα 4), β. πιο ειδικά σε όσες και όσους είναι φοιτητές και φοιτήτριες (γράφημα 5) και γ. στην ηλικιακή ομάδα 25 – 34 ετών (γράφημα 6).

Η **Νέα Δημοκρατία** καταγράφει ποσοστό **28,8%** στην ψήφο των νέων 17 – 24 ετών και πέφτει 4,3 μονάδες σε σχέση με τις βουλευτικές εκλογές του Μαΐου. Στην ψήφο των φοιτητών/ριών η επιρροή της Νέας Δημοκρατίας πέφτει από το 31,1% στο **29,4%**, ενώ στην ηλικιακή κατηγορία 25 – 34 ετών πέφτει 3,4 μονάδες και καταγράφει ποσοστό **27,6%**.

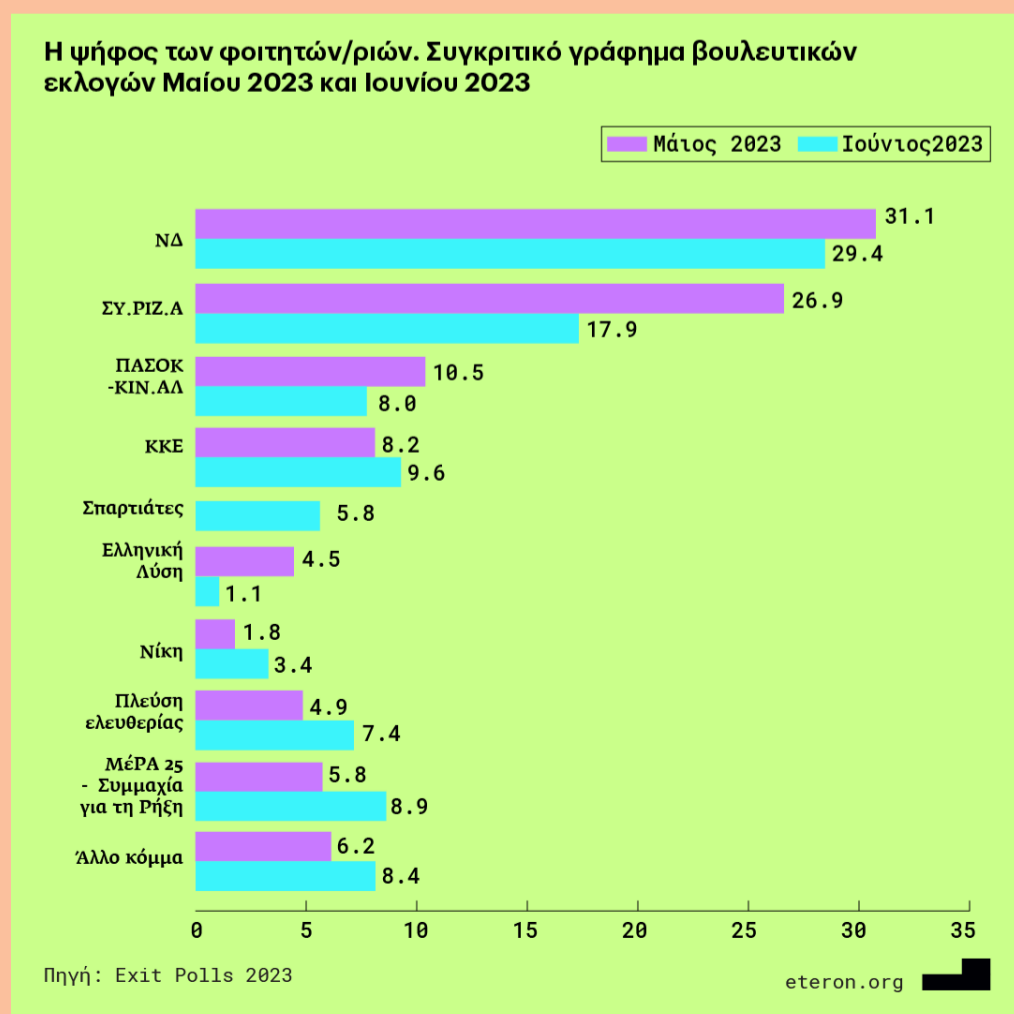
Συνολικά, καταγράφει πρωτιά και στη δεύτερη εκλογική αναμέτρηση. Παράλληλα, οι διαφορές στην εκλογική επιρροή της Νέας Δημοκρατίας ανά ηλικιακή κατηγορία είναι εντυπωσιακές. Ενώ η εκλογική της επιρροή στην κατηγορία 35 – 54 ετών βρίσκεται στο 39% και στους 55+ ετών στο 47,1%, **στη νέα γενιά κινείται σε ποσοστά κάτω από το 30%**. Σε κάθε περίπτωση, είναι σημαντικό να παρακολουθήσουμε όλο το επόμενο διάστημα τι θα σηματοδοτήσει η δεύτερη συνεχόμενη πρωτιά της Νέας Δημοκρατίας για την ευρύτερη κοινωνική και πολιτική επιρροή της στη νέα γενιά.

Ο **ΣΥΡΙΖΑ – Προοδευτική Συμμαχία** συνεχίζει την πτωτική πορεία της εκλογικής του επιρροής στη νέα γενιά. Σε σχέση με τις εκλογές του Μαΐου, καταγράφει πτώση 4,9% στην ηλικιακή κατηγορία 17 – 24 ετών, πτώση 9% στην ψήφο των φοιτητών/τριών και πτώση 2,3% στην ηλικιακή κατηγορία 25 – 34 ετών. Με αυτά τα δεδομένα, έρχεται στη **δεύτερη θέση** με πολύ χαμηλά ποσοστά σε σχέση με τις συνήθειες εκλογικές επιδόσεις του στη νέα γενιά, με **19,2%** (17 – 24 ετών), **17,9%** (φοιτητές/ριες) και **20,6%** (25 – 34 ετών).

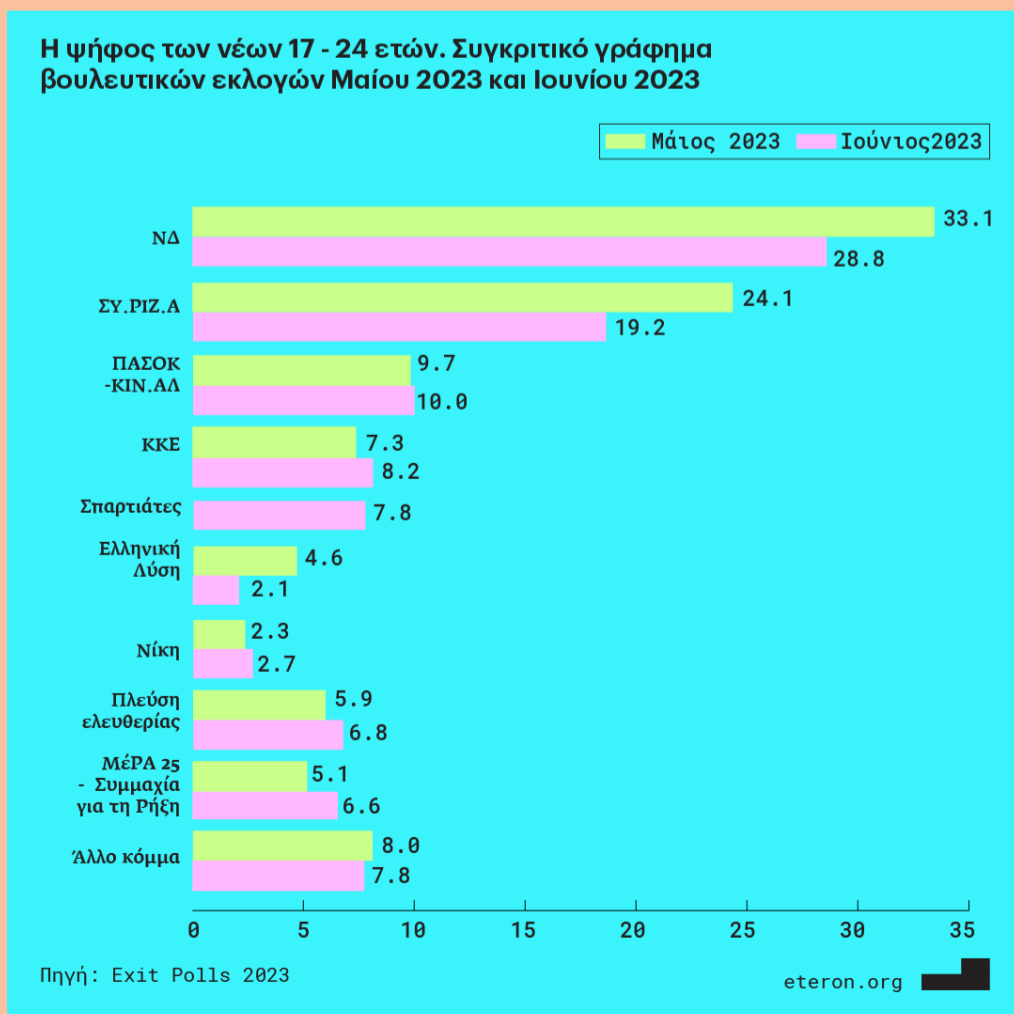
Το **ΠΑΣΟΚ – Κίνημα Αλλαγής** καταγράφει οριακή άνοδο με ποσοστό 10% στην ηλικιακή κατηγορία 17 – 24 ετών και οριακή πτώση στις νέες και τους νέους 25 – 34 ετών με ποσοστό **9,9%**. Και στις δύο αυτές ηλικιακές κατηγορίες καταλαμβάνει την τρίτη θέση. Απ' την άλλη, το ΠΑΣΟΚ πέφτει 2,5 μονάδες στην ψήφο των φοιτητών/ριών σε σχέση με τις εκλογές του Μαΐου (**8%**) και στην πέμπτη θέση καθώς το ξεπερνούν τόσο το ΚΚΕ όσο και το ΜέΡΑ25 – Συμμαχία για τη Ρήξη.

Το ΚΚΕ συνεχίζει την ανοδική του πορεία στη νέα γενιά. Στην ηλικιακή κατηγορία 17 – 24 ετών φτάνει στο 8,2% και ανεβάζει κατά 1 μονάδα την εκλογική του επιρροή και στις νέες και τους νέους 25 – 34 ετών με ποσοστό **9,1%**. Σημαντική είναι η άνοδος του ΚΚΕ και στη φοιτητική ψήφο, όπου από το 8,2% στις εκλογές του Μαΐου βρίσκεται πλέον στην **τρίτη θέση με 9,6%**. Αξίζει να σημειωθεί ότι η Πανσπουδαστική έρχεται στην πρώτη θέση τα τελευταία δύο χρόνια στις φοιτητικές εκλογές.

ΓΡΑΦΗΜΑ 5

ΓΡΑΦΗΜΑ 4

Αξιοσημείωτα είναι τα αποτελέσματα της άκρας δεξιάς στη νέα γενιά, αναδεικνύοντας την ανάγκη βαθύτερης κατανόησης των τρόπων διείσδυσης της άκρας δεξιάς στα νεανικά ακροατήρια και να συμβάλλουμε στην αντιμετώπιση του φαινομένου. Με στήριξη του Ηλία Κασιδιάρη, καταδικασμένου για διεύθυνση της εγκληματικής οργάνωσης Χρυσή Αυγή, το ακροδεξιό μόρφωμα **Σπαρτιάτες** κατέβηκε για πρώτη φορά και κατέγραψε τα καλύτερα ποσοστά του στη νέα γενιά. Στην ηλικιακή κατηγορία 17 – 24 ετών βρίσκεται στο 7,8%, στη φοιτητική ψήφο στο **5,8%** και στους ψηφοφόρους 25 – 34 ετών στο **8,2%**.

Η Ελληνική Λύση πέφτει από το 4,6% στο **2,1%** στους ψηφοφόρους 17 – 24 ετών, από το 4,4% στο 1,1% στη φοιτητική ψήφο και ανεβαίνει από το 5,1% στο **6%** στους ψηφοφόρους 25 – 34 ετών.

Η **Νίκη** ανεβάζει τα ποσοστά της στο **2,7%** (άνοδος 0,4%) στην ηλικιακή κατηγορία 17 – 24 ετών, στο 3,4% (άνοδος 1,6%) στη φοιτητική ψήφο και **3,3%** (άνοδος 1,1%) στην ηλικιακή κατηγορία 25 – 34 ετών.

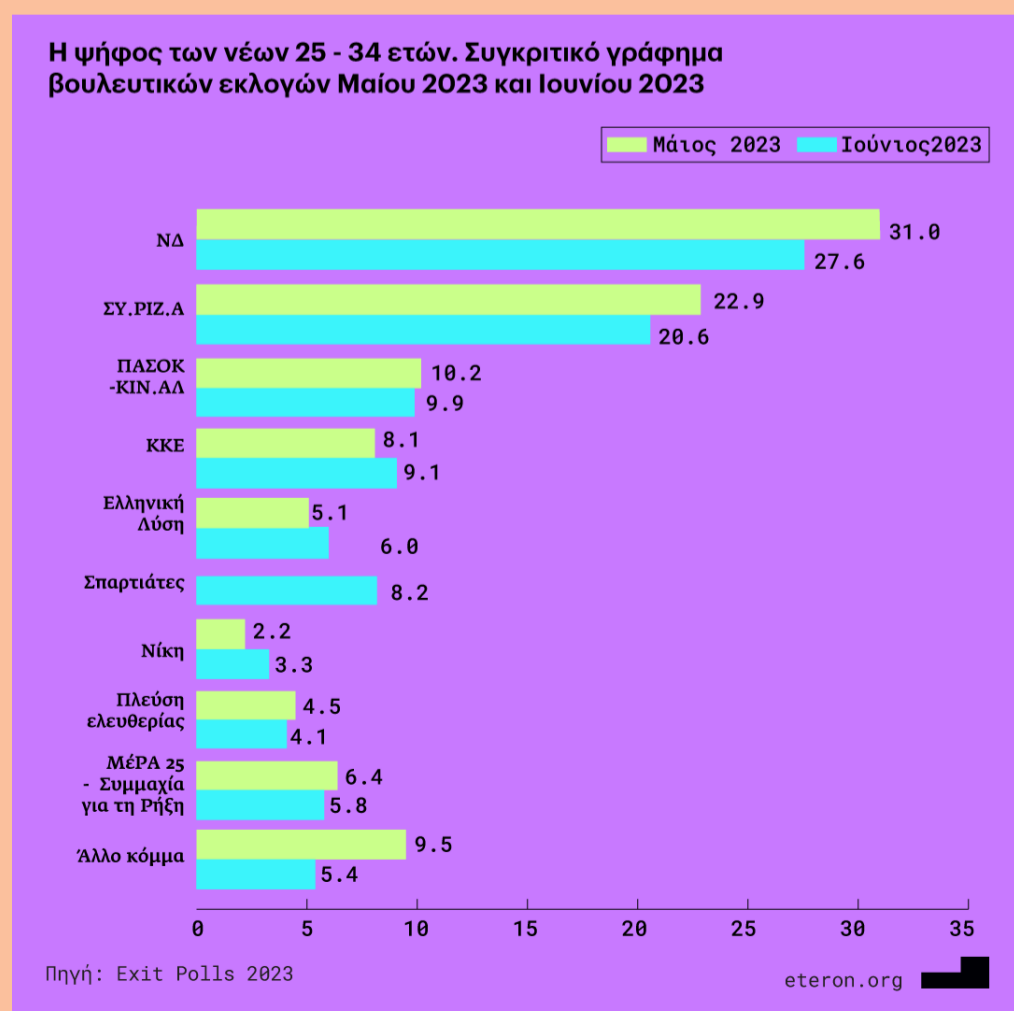
Η **Πλεύση Ελευθερίας** επίσης συνεχίζει σε ανοδική πορεία και καταγράφει τα καλύτερα ποσοστά της στη νέα γενιά. Πιο ειδικά, καταγράφει ποσοστό 6.8% (άνοδος 0,9%) στην ηλικιακή κατηγορία 17 – 24 ετών, 7,4% (άνοδος 2,5%) στην ψήφο των φοιτητών/ριών, ενώ στην ηλικιακή κατηγορία 25 – 34 ετών πέφτει από το 4,5% στο 4,1%.

Τέλος, το **ΜέΡΑ25 – Συμμαχία για τη Ρήξη** ανεβάζει συνολικά τα ποσοστά του στη νέα γενιά, αν και μένει χωρίς κοινοβουλευτική εκπροσώπηση λόγω των πολύ χαμηλών ποσοστών του στις μεγαλύτερες ηλικίες (2,4% στους 35 – 54 ετών και 1,7% στους 55+ ετών). Πιο ειδικά, βρίσκεται στο **6,6%** (άνοδος 1,5%) στις ηλικίες 17 – 24 ετών, ενώ πέφτει από το 6,4% στο **5,8%** στις ηλικίες 25 – 34 ετών. Αξιοσημείωτα είναι τα αποτελέσματά του στη φοιτητική ψήφο όπου αναδεικνύεται στην 4η θέση με **8,9%** (άνοδος 3,1%).

Να σημειώσουμε ότι το ποσοστό των νέων που ψήφισαν άλλο κόμμα σε σχέση με όσα έχουμε αναφέρει εδώ, ανέρχεται στο 7,8% στις ηλικίες 17 – 24 ετών, στο 8,4% στους φοιτητές και τις φοιτήτριες και το 5,4% στις ηλικίες 25 – 34 ετών. Δεν έχουμε όμως στη διάθεσή μας [στοιχεία](#) σε σχέση με το πως μοιράζεται η ψήφος των νέων στα υπόλοιπα εξωκοινοβουλευτικά κόμματα.

Επειδή, όπως σωστά έχει επισημανθεί, είναι λάθος οι αναλύσεις να περιορίζονται μόνο στα ποσοστά, είναι σημαντικό να ληφθούν υπόψη ο αριθμός των ψήφων που έλαβε ο κάθε εκλογικός συνδυασμός (βλ. αναλυτικά τα στοιχεία του Υπ. Εσωτερικών), η ηλικιακή σύνθεση του εκλογικού σώματος (βλ. [στατιστικά εκλογικού σώματος](#), Υπ. Εσωτερικών, σελ. 33) και φυσικά ο ελέφαντας στο δωμάτιο, που δεν είναι άλλος από τη μεγάλη αποχή, η οποία έφτασε στο 47,17%.

ΓΡΑΦΗΜΑ 6

«Συχνά τα δημοσιεύματα που κυκλοφορούν μετά τις εκλογές, αντλούν τα στοιχεία τους σε σχέση με τη ψήφο των νέων από τα πρώτα – αμέσως μετά το κλείσιμο της κάλπης – και όχι τα τελικά αποτελέσματα του exit poll, τα οποία είναι και πολύ πιο κοντά στα πραγματικά αποτελέσματα της κάλπης»

PLEASE MIND THE

Τα εκλογικά
αποτελέσματα,

οι έρευνες
κοινής γνώμης

και η ματιά
που λείπει

Η καταγραφή των αποτελεσμάτων, τα οποία παραθέσαμε υπό τη μορφή συγκριτικών γραφημάτων, βασίστηκε στο **κοινό exit poll** (Metron Analysis, Alco, Marc, MRB, GPO) για τις βουλευτικές εκλογές του [2019](#), της [21ης Μαΐου](#) του 2023, καθώς και της [25ης Ιουνίου](#) του 2023. Στις εκλογές της 21ης Μαΐου, η έρευνα έγινε σε αντιπροσωπευτικό δείγμα 5.946 ψηφοφόρων, με προσωπικές συνεντεύξεις έξω από 90 εκλογικά κέντρα πανελλαδικά. Στις εκλογές της 25ης Ιουνίου, η έρευνα έγινε σε αντιπροσωπευτικό δείγμα **5.029 ψηφοφόρων**,

με προσωπικές συνεντεύξεις έξω από **90 εκλογικά κέντρα πανελλαδικά**. Σε όλες τις περιπτώσεις αντλήσαμε τα αποτελέσματα από το Results Report του κοινού exit poll, διαθέσιμο από τη Metron Analysis.

Οι διευκρινίσεις έχουν μια παραπάνω σημασία, καθώς συχνά τα δημοσιεύματα που κυκλοφορούν μετά τις εκλογές, αντλούν τα στοιχεία τους σε σχέση με τη ψήφο των νέων από τα πρώτα – αμέσως μετά το κλείσιμο της κάλπης – και όχι τα τελικά αποτελέσματα του exit poll, τα οποία είναι και πολύ πιο κοντά στα πραγματικά αποτελέσματα της κάλπης.

Αξίζει να σταθούμε περισσότερο στα exit polls και την ιστορία τους με έμφαση στη μεθοδολογία προσέγγισης των ευρημάτων τους. Για το λόγο αυτό, τι πιο χρήσιμο από το να επιστρέψουμε σε παλαιότερες **μεθοδολογικές επισημάνσεις** και συμβουλές του πολιτικού επιστήμονα, καθηγητή και δημοσκόπου Ηλία Νικολακόπουλου, η ξαφνική απώλεια του οποίου στα τέλη του περσινού Ιούνη αποτελεί μεγάλο πλήγμα για την επιστημονική έρευνα. Ο Νικολακόπουλος είναι άλλωστε και ο άνθρωπος που εισήγαγε τα “exit polls” στις ελληνικές εκλογές το μακρινό 1994.

Το “exit poll” στην πράξη σημαίνει να στήνονται **“δεύτερες κάλπες”** έξω από ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα εκλογικών τμημάτων, όπου ένας

αριθμός ψηφοφόρων, αφού έχουν ψηφίσει, καλούνται να συμπληρώσουν ένα ερωτηματολόγιο με στοιχεία φύλου, ηλικίας, μόρφωσης κτλ., καθώς και το κόμμα που μόλις ψήφισαν.

Παρά το γεγονός ότι η πρωτοποριακή μέθοδος θεωρήθηκε απόλυτα επιτυχημένη κατά την πρώτη εφαρμογή της, όπως εξηγούσε ο Ηλίας Νικολακόπουλος σε συνέντευξη του στο [ΒΗΜΑ](#) της εποχής, δεν πρέπει να υπερεκτιμάμε τη σημασία των πλεονεκτημάτων, καθώς καμία δημοσκόπηση δεν είναι φωτογραφία των αποτελεσμάτων. Αντί της αναζήτησης του μαγικού αριθμού των τελικών ποσοστών των κομμάτων, ο Νικολακόπουλος τόνιζε ότι οι δημοσκοπήσεις επισημαίνουν **“τάσεις φαινομένων”** και μας προσφέρουν δυνατότητες για να προχωρήσουμε σε περαιτέρω εκτιμήσεις.

GAP

Στην ίδια κατεύθυνση, σε συνέντευξη που είχε παραχωρήσει στα ΝΕΑ το εξίσου μακρινό 2002, ο μεγάλος πολιτικός επιστήμονας σημείωνε ότι το πρόβλημα με τις πολιτικές δημοσκοπήσεις είναι ότι οι ενδιαφερόμενοι αλλά και το ευρύτερο κοινό απαιτούν μια τέτοια ακρίβεια που καμιά στατιστική θεωρία δεν εξασφαλίζει”. Έχει ενδιαφέρον τι σημείωσε σε σχετική ερώτηση για τη συνταγή της επιτυχίας: “Η ψυχραιμία, η «απόσταση» και το καθαρό μυαλό είναι οι προϋποθέσεις. Δεν φτάνουν όμως χωρίς την τύχη.”

Ο Ηλίας Νικολακόπουλος περιέγραφε το “δημοσκοπικό κορεσμό” ως το μεγαλύτερο εχθρό στη δουλειά ενός δημοσκόπου και όπως εύστοχα το έχει διατυπώσει “οι ενδιαφερόμενοι έχουν κατά κανόνα τη διάθεση να «διαβάσουν» σε μια δημοσκόπηση μόνο ό,τι είναι θετικό γι’ αυτούς και δυσανασχετούν όταν προσπαθεί κάποιος να τους επισημάνει τα αρνητικά”. Συχνά υπενθύμιζε στις παρεμβάσεις του ότι τα πραγματικά μηνύματα τα στέλνει η κάλπη και συμβούλευε να διαβάζουμε ξανά τις έρευνες κοινής γνώμης μετά τις εκλογές, γιατί “μόνο τότε αντιλαμβάνεται κανείς τι προηγουμένως έχει «διαβάσει» λάθος.”

Σε πιο πρόσφατη και εξίσου χρήσιμη [παρέμβασή](#) του το 2018, ο Νικολακόπουλος διέκρινε τις **ακαδημαϊκές έρευνες πολιτικής κουλτούρας** από τις **κλασικές δημοσκοπήσεις**. Όπως εξηγούσε, στις έρευνες πολιτικής κουλτούρας γίνεται απόπειρα περιγραφής του πολιτικού τοπίου και η πρόθεση ψήφου είναι μία μόνο από τις παραμέτρους ανάμεσα σε πολλές άλλες.

Αντίθετα, περιορίζοντας τη συζήτηση στην προβολή και παρουσίαση μόνον των ποσοστών της πρόθεσης ψήφου για τα διάφορα κόμματα, χάνουμε πολύ μεγάλο κομμάτι πληροφορίας. Τέλος, τόνιζε ότι η ταλάντευση είναι τα τελευταία χρόνια ακόμη μεγαλύτερη, καθώς σε σχέση με το παρελθόν, η ψήφος είναι περισσότερο **ψήφος συγκυρίας** παρά ταυτότητας.

Αν επιστρέφουμε σήμερα στις μεθοδολογικές επισημάνσεις και τις συμβουλές του Ηλία Νικολακόπουλου, είναι για να μπορέσουμε να δούμε τη **μεγάλη εικόνα** αποφεύγοντας εύκολες εξηγήσεις, που όσο γρήγορα διατυπώνονται,

άλλο τόσο γρήγορα έχουν την τάση να διαψεύδονται. Είναι εξάλλου ενδεικτικό το πόσες φορές μεταξύ φίλων και συναδέλφων σχολιάστηκε μετά τις εκλογές το πόσο λείπει η ψυχραιμία και διεισδυτική ματιά του Ηλία Νικολακόπουλου στις αναλύσεις των αποτελεσμάτων. Προφανώς, η συζήτηση τόσο για τα Exit Polls γι’ αυτές τις εκλογές (βλ. ανακοίνωση [ΣΕΔΕΑ](#) στις 23/5/2023), όσο και ευρύτερα για τις δημοσκοπήσεις συνεχίζεται και καλά θα κάνει να συνεχιστεί. Πολλές φορές, βέβαια, η διάψευση που προκύπτει από τις δημοσκοπήσεις και ευρύτερα τις έρευνες κοινής γνώμης σχετίζεται περισσότερο με τις λάθος προσδοκίες που καλλιεργούνται στην κοινή γνώμη, αλλά

και την απαξίωση των ερευνών διά της πολιτικής και επικοινωνιακής εκμετάλλευσής τους. Πολλά τα ερωτήματα, λοιπόν, τόσο της πρώτης όσο και της δεύτερης κάλπης. Ακολουθώντας τη συμβουλή του Ηλία Νικολακόπουλου να επιστρέφουμε ξανά και ξανά στα ευρήματα των ερευνών μας και να τα σκεφτόμαστε υπό το φως των εκλογικών αποτελεσμάτων, στα επόμενα άρθρα γίνεται, μεταξύ άλλων, απόπειρα συσχέτισης της εκλογικής τοποθέτησης με το ευρύτερο προφίλ των νέων, τις δυναμικές, τους μετασχηματισμούς και τις τοποθετήσεις τους σε μια σειρά από πολιτικά, αξιακά και ιδεολογικά ζητήματα.

ΗΛΙΚΙΕΣ ΝΕΩΝ

17 - 34

ON
ETERON

